

รายงานสรุปผลการเดินทางไปศึกษาดูงาน เพื่อติดตามความคืบหน้าการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม

กรณีศึกษา “ความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชน”
ของชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลงละคร จังหวัดนครนายก
ศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่อำเภอบางปลาหม่า จังหวัดสุพรรณบุรี

จัดทำโดย คณะอนุกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศ
และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ
ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค
ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	(ก) - (จ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๒
๑.๓ วิธีการดำเนินการ	๓
๑.๔ กำหนดการเดินทาง	๓
๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๔
บทที่ ๒ การศึกษาข้อมูลก่อนการลงพื้นที่	๕
๒.๑ สิทธิชุมชนกับบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐	๖
๒.๒ แนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน”	๑๒
๒.๓ แนวคิด “การพัฒนาชุมชน”	๑๖
๒.๔ แนวคิด “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม”	๒๐
๒.๕ แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริ	๒๓
บทที่ ๓ ข้อมูลจากการเดินทางไปศึกษาดูงานของคณะกรรมการ	๓๑
๓.๑ “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี	๓๑
๓.๒ “ชุมชนตำบลดงละคร” ตำบลเมือง จังหวัดนครนายก	๔๕
บทที่ ๔ บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ	๕๕
๔.๑ การวิเคราะห์การวิเคราะห์พื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการน้ำชุมชน “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”	๕๕
๔.๒ การวิเคราะห์พื้นที่เป้าหมายในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	๖๐
๔.๓ ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการ	๖๕

บทสรุปผู้บริหาร

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา โดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภคได้พิจารณาศึกษา รวมทั้งค้นหาพื้นที่ต้นแบบที่มีการปฏิรูปจากฐานราก โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน เพื่อที่จะถอดบทเรียนให้กับพื้นที่อื่นที่ประสบปัญหา เช่น พื้นที่ในอำเภอบางปลาม้า (ตำบลจรเข้ใหญ่ ตำบลองครักษ์ ตำบลตะค่า ตำบลสาเลี ตำบลกฤษณา และตำบลบางใหญ่) ได้เห็นตัวอย่างและความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้นและการประสานงานกับสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสน. ทำให้ได้รับทราบว่า “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เป็นสองพื้นที่ที่ไม่ไกลกับจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ลุกขึ้นขับเคลื่อนงานชุมชนด้วยสาเหตุของปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ทั้งสองพื้นที่อยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำและหนองน้ำ จึงประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในฤดูน้ำหลาก ด้วยปัญหาดังกล่าวชุมชนจึงต้องมาร่วมตัวกันคิด วิเคราะห์ ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ภายใต้การแนะนำหนุนเสริมทั้งองค์ความรู้เรื่องน้ำและเทคโนโลยีจาก สสน. และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จนชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบ “เรียนรู้ อยู่กับน้ำ อย่างยั่งยืน” ให้กับพื้นที่อื่นได้เข้ามาเรียนรู้ จึงอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร” เป็นชุมชนที่ได้ขับเคลื่อนงานด้วยพลังชุมชนและดำเนินการตามแนวทางของยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ กล่าวคือ ได้ดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมาร่วมขับเคลื่อน จนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จัดการตนเอง พึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังเกิดการสร้างอาชีพใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย ดังนั้น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนจึงเห็นควรลงพื้นที่เพื่อติดตามการขับเคลื่อนตามยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมกรณีศึกษา “ความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน” ณ ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลดงละคร จังหวัดนครนายก

● การวิเคราะห์ความสำเร็จของ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”

“ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก มีกระบวนการสู่ความสำเร็จของทั้ง ๒ ชุมชน เริ่มต้นจากชุมชนมองเห็นปัญหาร่วมกัน มีจิตภาพพร้อมกันในการแก้ไขปัญหา เป็นพื้นที่ที่มี “ผู้นำชุมชน” ที่มีภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์กว้างไกลผู้นำชุมชนของทั้งสองแห่ง อีกทั้ง ในช่วงของการดำเนินงาน ผู้นำชุมชนยังเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นกับผู้นำท้องทุ่ง คือ บุคคลเดียวกัน ทำให้การเชื่อมโยงกับท้องที่ ท้องถิ่น ท้องทุ่งเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการขับเคลื่อนงานได้ดี คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำ พร้อมให้ความร่วมมือ “เปลี่ยนวิธีคิด สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ วิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม” โดยมีทีม

พี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำ คือ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีกลไกการขับเคลื่อนงาน การติดต่อหาทางปัญญาทั้งความรู้จากชุมชนและความรู้จากนักวิชาการ เพื่อสร้างความเข้าใจบริบทของพื้นที่และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกส่วน ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย คิดค้นนวัตกรรมเพื่อนำไปใช้ในการจัดการน้ำและการสร้างอาชีพ จนประสบความสำเร็จ โดยมีปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ คือ

๑. ผู้นำชุมชน ที่อุทิศตน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับคนในชุมชน ซึ่งมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

๒. การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างพื้นที่กลางในการเจรจาหรือปรึกษาหารือผ่านกลไกคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชน ทั้ง ๒ ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการใช้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างให้คนในชุมชนมีสิทธิ เสรีภาพในการแสดงบทบาท เสนอแนะการดำเนินงาน ออกมาเป็นแผนงานและโครงการในระดับตำบล

๓. การสนับสนุนองค์ความรู้และเทคโนโลยีจากองค์กรภายนอกชุมชน ทั้ง ๒ ชุมชนได้สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) (สสน.) และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งได้ให้สนับสนุนการให้องค์ความรู้การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การจัดเก็บข้อมูล การทำผังน้ำ วิเคราะห์ปัญหาโดยใช้เทคโนโลยี เช่น แผนที่จากภาพถ่ายดาวเทียม และเครื่องระบุพิกัด หรือ GPS การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ จนเกิด “การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ” จนทำให้ชุมชนมีระบบการจัดการน้ำที่มั่นคงยั่งยืน

๔. การปรับเปลี่ยนวิธีคิด โดยเริ่มต้นปรับเปลี่ยนวิธีคิดจากผู้นำชุมชน ที่พร้อมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ และสื่อสารไปยังคนในชุมชน เพื่อรับทราบข้อเท็จจริงร่วมกัน จนทำให้ผู้คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีกฎ กติกา ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน

๕. ศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชน ชุมชนทั้ง ๒ แห่งมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยจะอาศัยกลไกคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และการดำเนินงานของชุมชนจะมีเครือข่ายองค์กรชุมชนอื่นๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

๖. ชุมชนกับองค์การบริหารส่วนตำบลมีความสัมพันธ์ที่ดีและมีความร่วมมือกัน การดำเนินงานด้านการบริหารจัดการน้ำของทั้ง ๒ ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟู ดูแล อนุรักษ์แหล่งน้ำ ลำคลอง รวมถึงการส่งเสริมอาชีพจะมีองค์การบริหารส่วนตำบลของทั้ง ๒ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย อยู่เสมอ รวมไปถึงการจัดสรรงบประมาณบางส่วนให้กับชุมชนด้วย

● **ข้อเสนอแนะต่อ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”**

๑. ชุมชนทั้ง ๒ แห่งเป็นชุมชนที่มีสถานที่ท่องเที่ยว วัฒนาอาราม แหล่งเรียนรู้ ดังนั้น ชุมชนจึงควรจัดทำแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้มีแผนพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานที่สนับสนุนเส้นทางการท่องเที่ยว และการเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรในพื้นที่ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยควร

กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่จะทำให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้

๒. หน่วยงานในพื้นที่ควรสนับสนุนการจัดทำแผนการตลาดและการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยมุ่งเน้นเรื่องกิจกรรมที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและร่วมกันรักษาอัตลักษณ์ไว้ให้คงอยู่ ตลอดจนสร้างคนรุ่นใหม่ให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุขและสมประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

๓. หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนองค์ความรู้ให้กับชุมชนในด้านการบริหารจัดการด้านการตลาด การใช้สื่อดิจิทัลหรือโซเชียลมีเดียในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์และแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อเป็นการเชิญชวนให้ผู้คนจากภายนอกได้รู้จักและเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน

๔. เนื่องจากในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีและจังหวัดนครนายกมีสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ดังนั้น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ควรมีบทบาทในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาวิจัย รวมทั้งส่งเสริมและผลักดันให้ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการทำงานวิจัยชุมชน โดยอาศัยบทบาทสถาบันทางวิชาการเข้ามาหนุนเสริมหรือใช้ศักยภาพทางวิชาการมารับ

๕. ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการข้อตกลงหรือกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนควรจัดเวทีระดมความคิดเห็น เพื่อจัดทำ “ธรรมนูญสุขภาพตำบล” และประกาศใช้ภายในชุมชน ซึ่งในหลายพื้นที่ได้ใช้ธรรมนูญสุขภาพตำบลเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบชุมชน จนเกิดผลสัมฤทธิ์ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

- ข้อเสนอแนะในเชิงการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนต้นแบบกับพื้นที่เป้าหมายโครงการศึกษาวิจัยสภาพองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ข้อเสนอแนะต่อโครงการศึกษาวิจัย

- โครงการศึกษาวิจัยสภาพองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ควรใช้แนวทางการจัดการน้ำชุมชนของชุมชนคลองรังสิต ตำบลบึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี มาปรับใช้เป็นต้นแบบให้กับพื้นที่ในเขตอำเภอบางปลาม้า ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วมีบริบทพื้นที่และจุดเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทั้งชุมชนคลองรังสิตและพื้นที่เป้าหมาย เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทานเหมือนกัน เป็นพื้นที่ที่พบปัญหาน้ำแล้ง - น้ำท่วม การดำเนินการเป็นไปในลักษณะการดำเนินการจากตำบลหนึ่งที่มีความพร้อมแล้วจึงขยายผลออกไปอีก ๕ ตำบล รวมเป็น ๖ ตำบล โดยโครงการศึกษาวิจัยฯ อาจเริ่มต้นจากตำบลที่มีความพร้อมสูงอย่างตำบลจรเข้ใหญ่ ซึ่งจากการเดินทางลงพื้นที่ในอำเภอบางปลาม้า การสัมภาษณ์ของคณะกรรมการธิการที่ผ่านมา และการศึกษาคูงานในครั้งนี้ พบว่า ผู้นำของชุมชนตำบลจรเข้ใหญ่มีความเข้าใจ มีมุมมองในการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการ และนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้

ข้อเสนอแนะต่อสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่เป้าหมายอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

๑. แกนนำชุมชนต้องเร่งสื่อสารกับชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดจินตภาพร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ โดยใช้หลักความเชื่อมั่น ศรัทธา และการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการหนุนนำและปรับเปลี่ยนวิถีคิดของชุมชน ทั้งนี้ เวทีในการสื่อสารต้องใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นพื้นที่กลางในการเจรจา ปรีกษา หรือ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานอย่างมีส่วนร่วม ทั้งจากชุมชนเอง และการเชื่อเชิญท้องถิ่น ท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมให้ข้อมูลและร่วมรับฟังเสียงสะท้อนความต้องการของคนในชุมชน

๒. เมื่อชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่มีจินตภาพและมองเห็นปัญหาร่วมกันแล้ว ชุมชนจะต้องเริ่มสำรวจตัวเอง จัดทำข้อมูลการบริหารจัดการชุมชน จัดทำผังน้ำ รวบรวมข้อมูลปัญหาที่เกิดขึ้น ข้อขัดข้องเชิงกฎหมายและข้อปฏิบัติ และความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและข้อสรุปให้กับภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม

๓. ชุมชนต้องใช้บทบาทของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมดำเนินงานในการแก้ไขปัญหา/พัฒนาชุมชน รวมถึงการสนับสนุนให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนให้ความร่วมมือกับกิจกรรมในชุมชน เช่น กิจกรรมของ อปพร. กลุ่มพัฒนาบทบาทสตรี และกิจกรรมที่จัดร่วมระดับหมู่บ้าน/ตำบล เป็นต้น

๔. ชุมชนต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อเป็นการปลูกฝังเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการรักถิ่นฐานบ้านเกิด เรียนรู้สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ และความรับผิดชอบต่อชุมชน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป และควรเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้เสนอความคิดเห็นหรือเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม/โครงการในชุมชนที่สะท้อนมุมมองจากเด็กและเยาวชนในชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในพื้นที่เป้าหมาย

๑. อปท. ต้องให้ความสำคัญกับสภาองค์กรชุมชนตำบล การขับเคลื่อนขบวนการขององค์กรชุมชน รวมทั้งต้องส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ และเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าวให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

๒. อปท. ต้องพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชน เทคนิคการประสานงาน/การทำงานร่วมกับชุมชนและเครือข่ายสภาองค์กรชุมชน ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ให้กับข้าราชการทุกระดับ ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในการบริการประชาชนและชุมชนสร้างกระบวนการทัศนคติให้เจ้าหน้าที่รัฐผู้ให้บริการมีจิตบริการ โดยไม่เลือกปฏิบัติและคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง

๓. อปท. ควรจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของสภาองค์กรชุมชน และควรเกิดขึ้นจากการที่ อปท. ได้เล็งเห็นถึงบทบาทและความสำคัญของสภาองค์กรชุมชนอย่างแท้จริง โดยไม่ควรใช้กฎหมายบังคับให้ อปท. ต้องอุดหนุนค่าใช้จ่ายแก่สภาองค์กรชุมชน เนื่องจากอาจกลายเป็นมูลเหตุที่เพิ่มความขัดแย้งในพื้นที่ อีกทั้งยังมีนัยที่สำคัญที่แสดงออกถึงการพึ่งพาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจนทำให้สภาองค์กรชุมชนอาจกลายเป็นเพียงองค์กรที่ตอบสนองต่อนโยบายของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔. อปท. ควรมีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนสภาองค์กรชุมชนในด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร เครื่องมืออุปกรณ์ ข้อมูล/ข่าวสาร การสร้างความไว้วางใจ/ ความเข้าใจ การรับฟังปัญหา/ ความคิดเห็น การเสริมอำนาจประชาชน การให้อำนาจในการตัดสินใจ ตลอดจนการบูรณาการแผนพัฒนาท้องถิ่นกับสภาองค์กรชุมชนร่วมกัน

๕. อปท. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำบริการสาธารณะจะต้องลดความเป็นราชการของหน่วยงานลง เพื่อให้เข้าถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนและหันมามีบทบาทในการเป็นองค์กรทางสังคมที่เน้นการดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชน สภาองค์กรชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๖. อปท. ต้องจัดให้มีช่องทางการสื่อสารและการกระจายข้อมูลข่าวสารของทางราชการทั้งจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด รวมทั้งต้องมีช่องทางในรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชนอยู่เสมอ เพื่อให้จังหวัดได้สื่อสารทางตรงกับเครือข่ายภาคประชาชนหรือสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในแต่ละชุมชนที่แท้จริง

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐ

๑. จังหวัดต้องจัดให้มีช่องทางการสื่อสารและการกระจายข้อมูลข่าวสารของทางราชการทั้งจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด รวมทั้งต้องมีช่องทางในรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชนอยู่เสมอ เพื่อให้จังหวัดได้สื่อสารทางตรงกับเครือข่ายภาคประชาชนหรือสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในแต่ละชุมชนที่แท้จริง

๒. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ต้องเร่งพัฒนาศักยภาพผู้นำองค์กรชุมชนในตำบลพื้นที่เป้าหมาย จัดระบบการศึกษาดูงาน เพื่อให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนได้พัฒนาศักยภาพด้านการจัดการรวมถึงการพัฒนาศักยภาพด้านการเป็นวิทยากรกระบวนการ และพัฒนาสมาชิกให้รับผิดชอบและเป็นผู้นำกิจกรรม

๓. พอช. ต้องเร่งสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำสภาองค์กรชุมชนให้มีทักษะที่สำคัญในการพัฒนา/แก้ไขปัญหามุมชน เช่น การดำเนินการประชุมแบบมีส่วนร่วม การเป็นวิทยากรกระบวนการ การจัดทำแผนพัฒนาตำบล (แผนชุมชน) แบบมีส่วนร่วม การประสานงานกับหน่วยงานภาคี เป็นต้น

๔. พอช. ควรทบทวนพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยเฉพาะประเด็นงบประมาณอุดหนุนรายปีให้กับสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้สภาองค์กรชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินงาน

๕. สถาบันการศึกษา และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติควรมีบทบาทในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยชุมชนเพื่อชี้เป้าปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ตลอดจนเพื่อให้ข้อเสนอของสภาองค์กรชุมชนที่จะสื่อสารให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกิดความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

๑.๑ ความเป็นมา

ประเทศไทยในทั่วทุกภาคประสบปัญหาเรื่องน้ำ ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม น้ำแล้ง น้ำเน่าเสีย ส่งผลให้เกิดความเสียหายทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งยังเป็นต้นเหตุของความยากจน และความเหลื่อมล้ำ ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกวันในการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ จำเป็นต้องมีระบบข้อมูลที่ดีและเพียงพอ สำหรับการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยวางแผนบริหารงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สนับสนุนการสร้างศูนย์ข้อมูลและเสริมเศรษฐกิจชุมชน ดังนั้น การจัดการน้ำ ในเชิงพื้นที่และในระดับชุมชน จึงจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนบรรเทาปัญหาด้านน้ำ ทั้งน้ำหลาก และน้ำแล้ง และวิธีที่ทำให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันและเพิ่มความมั่นคงน้ำได้ คือ การประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม เป็นเครื่องมือเพื่อใช้เป็นข้อมูล ข้อเท็จจริงในการวิเคราะห์ และวางแผนพัฒนา และบริหารจัดการน้ำได้ด้วยตนเอง ได้แก่ สำรวจพื้นที่ จัดทำฐานข้อมูล แผนที่น้ำ ผังน้ำ ตารางสมดุลงน้ำ และจัดทำปฏิทินเพาะปลูกให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำ

จากการติดตาม เสนอแนะและเร่งรัดการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้าง โอกาสและความเสมอภาคทางสังคมในมิติด้านสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพของประชาชน ทั้งจากการเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แกนนำภาคประชาชนและองค์กรชุมชนมาเข้าร่วมประชุม เพื่อชี้แจงและแสดงความเห็น การจัดสัมมนาในประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน และการเดินทางไปศึกษา ดูงานพื้นที่ชุมชนเข้มแข็ง คณะกรรมาธิการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ยังคงเป็นปัญหาและข้อจำกัดในการพัฒนา ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ในบางชุมชนที่พบอุปสรรคและ ข้อจำกัดดังกล่าว ก็สามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ “พลังชุมชน” และ “สิทธิชุมชน” ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและกรอบของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยชุมชนเหล่านั้น ได้ร่วมกันสร้างข้อตกลง กฎเกณฑ์ กติกา และปฏิบัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละประเภท เพื่อความยั่งยืนทางนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและความเป็นธรรมทางสังคม ข้อตกลงหรือ กฎเกณฑ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูปของแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกันของชุมชนตามวัฒนธรรม ประเพณี หรืออาจจะสร้างเป็นลายลักษณ์อักษร โดยจะมีองค์กรชุมชนอย่างเช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล ทำหน้าที่บริหารจัดการให้เป็นไปตามเจตจำนงร่วมกันของชุมชน

“ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เป็นสองพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ลุกขึ้นขับเคลื่อนงานชุมชนด้วยสาเหตุของปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ทั้งสองพื้นที่อยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำและหนองน้ำ จึงประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในฤดูน้ำหลาก ด้วยปัญหาดังกล่าวชุมชนจึงต้องมาร่วมตัวกันคิด วิเคราะห์ ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ภายใต้การแนะนำ หนุนเสริม ทั้งองค์ความรู้เรื่องน้ำและเทคโนโลยีจากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสน. และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จนชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบ “เรียนรู้ อยู่กับน้ำ อย่างยั่งยืน” ให้กับพื้นที่อื่นได้เข้ามาเรียนรู้ จึงอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร” เป็นชุมชนที่ได้ขับเคลื่อนงานด้วยพลังชุมชนและดำเนินการตามแนวทางของยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ กล่าวคือ ได้ดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมาร่วมขับเคลื่อน จนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จัดการตนเองพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังเกิดการสร้างอาชีพใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย

จากข้อค้นพบดังกล่าว คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค จึงได้จัดโครงการเดินทางไปศึกษาดูงานเพื่อติดตามการขับเคลื่อนของสภาองค์กรชุมชนกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ณ ชุมชนตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลดงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีองค์กรภาคประชาชนอย่างสภาองค์กรชุมชนตำบลที่เข้มแข็ง เป็นพื้นที่ที่มีความสำเร็จในการจัดการน้ำชุมชน การใช้ทุนของชุมชนในการต่อยอดพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนสามารถเป็นต้นแบบและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับพื้นที่หรือองค์กรอื่นๆ ต่อไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑) เพื่อติดตามการขับเคลื่อนของสภาองค์กรชุมชนในพื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความสำเร็จในการจัดการน้ำชุมชนกับสิทธิชุมชน รวมทั้งศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนรับฟังความคิดเห็นของสภาองค์กรชุมชนตำบล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายภาคประชาสังคม ต่อการขับเคลื่อนตามยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม และความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชน

๒) เพื่อสื่อสารการปฏิรูปประเทศให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทราบอย่างทั่วถึง เพื่อให้เกิดพลังการมีส่วนร่วมสนับสนุนกระบวนการปฏิรูปประเทศให้ไปสู่เป้าหมาย

๓) เพื่อรวบรวมข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ เพื่อจัดทำเป็นข้อสรุปและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรภาคประชาชนกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติและการปฏิรูปประเทศที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค

๑.๓ วิธีการดำเนินการ

๑) เดินทางไปเข้าร่วมประชุมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับหัวหน้าส่วนราชการ ผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบล ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายภาคประชาสังคม ในหัวข้อ “บทบาทของสภาองค์กรชุมชนกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติและความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชน” ณ พิพิธภัณฑสถานชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ตำบลบึงชำอ้อ อำเภอนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และพิพิธภัณฑสถานชาติจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริชุมชนตำบลดงละคร จังหวัดนครนายก

๒) ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ชุมชนตำบลบึงชำอ้อ อำเภอนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ดังนี้

- (๑) กองทุนปาล์มน้ำมัน ดูแล รักษา และพัฒนาคลอง
- (๒) ระบบโทรมาตรอัตโนมัติ
- (๓) แปลงเกษตร ผสมผสาน

๓) ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ชุมชนตำบลดงละคร อำเภอมือง จังหวัดนครนายก ดังนี้

- (๑) เมืองโบราณดงละคร
- (๒) โครงข่ายน้ำ เชื่อมสายใยชุมชน
- (๓) ฝ่ายน้ำใจ บริหารร่วมกัน
- (๔) โครงการฟื้นน้ำ ฟื้นชีวิต
- (๕) สระน้ำเพื่อชีวิต อุทิศถวายพ่อแผ่นดิน

๔. จัดทำรายงานสรุปผลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อนำเสนอเป็นข้อมูลต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ และคณะกรรมการ ตสร. วุฒิสภา ต่อไป

๑.๔ กำหนดการเดินทาง

วันอังคารที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๖

เวลา ๑๐.๔๕ – ๑๑.๑๕ นาฬิกา

เดินทางถึงพิพิธภัณฑสถานชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี ลงพื้นที่ศึกษา
จุดที่ ๑ การบริหารจัดการน้ำชุมชนคลองรังสิต บริเวณคลอง ๘ - คลอง ๑๐ และรับฟังบรรยายสรุปความสำเร็จการบริหารจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ คลองรังสิต

รายงานสรุปผลการเดินทางไปศึกษาดูงานเพื่อติดตามการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม กรณีศึกษา “ความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน” ณ ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลดงละคร จังหวัดนครนายก ระหว่างวันที่ ๓๑ ตุลาคม – ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖ ของคณะกรรมการ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา

เวลา ๑๑.๓๐ – ๑๒.๐๐ นาฬิกา	จังหวัดปทุมธานี จาก นายอักษร น้อยสว่าง ประธาน กรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนคลองรังสิต ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน
	จุดที่ ๒ “กองทุนปาล์มน้ำมัน ดูแล รักษา และ พัฒนาคลอง” บรรยายสรุปโดย นางสาวกนิษฐา เส็งมา
	จุดที่ ๓ “ระบบโทรมาตรอัตโนมัติ” บรรยายสรุปโดย เจ้าหน้าที่สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน)
	จุดที่ ๔ “แปลงเกษตร ผสมผสาน” บรรยายสรุปโดย นางรุ่งนภา คู่ยต์วน
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๐๐ นาฬิกา	สรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับวิทยากรชุมชน
เวลา ๑๖.๐๐ – ๑๗.๐๐ นาฬิกา	ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน
	จุดที่ ๕ เมืองโบราณดงละคร จังหวัดนครนายก

วันพุธที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

เวลา ๐๙.๐๐ นาฬิกา	เดินทางถึงองค์การบริหารส่วนตำบลดงละคร จังหวัดนครนายก
เวลา ๐๙.๓๐ – ๑๐.๓๐ นาฬิกา	ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน
	จุดที่ ๑ พิพิธภัณฑสถานชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ชุมชนตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก และรับฟังบรรยายสรุปจากประธานกรรมการบริหารจัดการน้ำ ชุมชนดงละคร
เวลา ๑๐.๔๕ – ๑๑.๑๕ นาฬิกา	ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน
	จุดที่ ๒ บรรยายสรุป “บริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วม”
เวลา ๑๑.๓๐ – ๑๒.๐๐ นาฬิกา	ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน
	จุดที่ ๓ บรรยายสรุป “การปรับเปลี่ยนอาชีพให้เหมาะกับสภาพพื้นที่”
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ นาฬิกา	สรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับวิทยากรชุมชน

๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

คณะอนุกรรมการได้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรภาคประชาชนกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติและการปฏิรูปประเทศที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค ตลอดจนเกิดเครือข่ายความร่วมมือและมีพื้นที่หรือองค์กรต้นแบบ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับพื้นที่หรือองค์กรอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ ๒ การศึกษาข้อมูลก่อนการลงพื้นที่

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา โดยคณะอนุกรรมการ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภคได้พิจารณาศึกษา รวมทั้งค้นหาพื้นที่ต้นแบบที่มีการปฏิรูปจากฐานราก โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน เพื่อที่จะถอดบทเรียนให้กับพื้นที่อื่นที่ประสบปัญหา เช่น พื้นที่ในอำเภอบางปลาม้า (ตำบลจรเข้ใหญ่ ตำบลองครักษ์ ตำบลตะค่า ตำบลสาลี ตำบลกฤษณา และตำบลบางใหญ่) ได้เห็นตัวอย่างและความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้นและการประสานงานกับสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสน. ทำให้ได้รับทราบว่า “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงข่า อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เป็นสองพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลกับจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ลุกขึ้นขับเคลื่อนงานชุมชนด้วยสาเหตุของปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ทั้งสองพื้นที่อยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำและหนองน้ำ จึงประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในฤดูน้ำหลาก ด้วยปัญหาดังกล่าวชุมชนจึงต้องมาร่วมตัวกันคิด วิเคราะห์ ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ภายใต้การแนะนำหนุนเสริมทั้งองค์ความรู้เรื่องน้ำและเทคโนโลยีจาก สสน. และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จนชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบ “เรียนรู้ อยู่กับน้ำ อย่างยั่งยืน” ให้กับพื้นที่อื่นได้เข้ามาเรียนรู้ จึงอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร” เป็นชุมชนที่ได้ขับเคลื่อนงานด้วยพลังชุมชนและดำเนินการตามแนวทางของยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ กล่าวคือ ได้ดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมาร่วมขับเคลื่อน จนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จัดการตนเอง พึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังเกิดการสร้างอาชีพใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย ดังนั้น คณะกรรมการจึงเห็นควรลงพื้นที่เพื่อติดตามการขับเคลื่อนตามยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมกรณีศึกษา “ความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน” ณ ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลดงละคร จังหวัดนครนายก

ก่อนการลงพื้นที่ คณะกรรมการได้ทบทวนบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่เชื่อมโยงกับ “สิทธิชุมชน” แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” “การพัฒนาชุมชน” “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” และ “การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริ” เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการพิจารณาศึกษา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ สิทธิชุมชนกับบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐

“สิทธิชุมชน” มีพื้นฐานจากการรวมตัวกันของมนุษย์หลายคนกลายเป็นชุมชน ซึ่งการที่จะเข้าใจถึงสิทธิชุมชนที่แท้จริงได้ย่อมต้องทำความเข้าใจความเป็นชุมชนก่อน คำว่า “ชุมชน” คือ กลุ่มคนที่รวมตัวกันมีเป้าหมายร่วมกัน ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ร่วมกันโดยชอบด้วยกฎหมายและมีการติดต่อสื่อสารกันเป็นปกติและต่อเนื่อง และคำว่า “ชุมชน” ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แค่ชุมชนชนบท แต่ยังรวมไปถึงชุมชนเมือง ชุมชนที่รวมเป็นเครือข่ายท้องถิ่น ชุมชนที่มีหลายชาติพันธุ์ ฯลฯ

ส่วนคำว่า “สิทธิ” หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม ดังนั้น สิทธิชุมชน จึงหมายถึง อำนาจอันชอบธรรมตามประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือร่วมกันของกลุ่มบุคคล โดยกลุ่มบุคคลนี้เป็นกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ มีที่อยู่มีขอบเขตร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งมีการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน สิทธิชุมชนนี้ ย่อมจะเป็นสิทธิจากความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

จากความหมายดังกล่าวจึงสามารถสรุปความหมายของสิทธิชุมชนได้ว่า “สิทธิชุมชน” หรือ “Community Rights” หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีขอบเขตเป็นชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือหลายชุมชน หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มคนในชนบทเท่านั้นแต่จะรวมถึงกลุ่มคนในเมืองด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีการจัดการใช้ทรัพยากรและมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการจัดสรรรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นกลุ่มคนนั้นมีอำนาจอันชอบธรรมถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณีหรือข้อตกลงที่บุคคลในสังคมยึดถือร่วมกัน

ประเทศไทยเริ่มต้นการรับรองสิทธิชุมชนในระดับรัฐธรรมนูญครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ เจตนารมณ์การรับรองสิทธิชุมชนดังกล่าว คือ ความต้องการปฏิรูปการเมืองของประเทศ โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมืองและส่งเสริมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ยอมรับการมีอยู่ของสิทธิชุมชน โดยรับรองสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม คุ้มครองในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น ๆ และให้ความสำคัญกับประเพณีวัฒนธรรมหรือความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งเป็นการปรับความคิดในระบบกฎหมายที่ยอมรับเฉพาะสิทธิของรัฐและสิทธิของเอกชนมาเป็นการยอมรับสิทธิของชุมชนเหนือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิทธิชุมชนได้รับการบัญญัติรับรองในรัฐธรรมนูญเสมอมา นับตั้งแต่มีการบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ เป็นครั้งแรกเพื่อรับรองการมีอยู่ของสิทธิชุมชนตามกฎหมาย ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางสังคมไทยที่เกิดความตื่นตัวขึ้นอย่างมากในการที่ชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่นและร่วมกันแสดงบทบาทในการอนุรักษ์และจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ปรากฏเป็นข่าวในหลายกรณี หลายโครงการที่ผ่านมาสะท้อนว่าประชาชนชาวไทยได้รับรู้และตระหนักในเรื่องของสิทธิชุมชน และการบัญญัติรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ย่อมเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการอนุรักษ์มีส่วนร่วมในการจัดการ คุ้มครอง ส่งเสริมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้บุคคลและ

ชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยปกติ และชุมชนยังมีสิทธิที่จะให้หน่วยงานของรัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ปฏิบัติหน้าที่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ รวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ก็ได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนซึ่งหลักการในเรื่องสิทธิชุมชนมีอยู่เดิมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ แต่ได้นำมาขยายสิทธิของชุมชนเพิ่มเติมอีก และมีการบัญญัติให้หน่วยงานรัฐมี “หน้าที่” ที่เกี่ยวเนื่องกับสิทธิชุมชนอีกด้วย จึงทำให้เกิดหน้าที่กับรัฐ ที่จะต้องดำเนินการ นอกเหนือจากเป็นสิทธิของชุมชน โดยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนมีบัญญัติไว้ในมาตราต่าง ๆ ดังนี้

“มาตรา ๔๓ บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(๑) อนุรักษ์ ป่าไม้ หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(๒) จัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๓) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชนหรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชนและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๔) รัฐจัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชนสิทธิของบุคคลและชุมชนตาม (๑) ถึง (๔) หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวได้ด้วย”

ความในมาตรานี้ ได้บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งยังบัญญัติให้บุคคลและชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการตามอนุ (๑) (๒) (๓) (๔) ด้วย นอกจากนี้ยังกำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดระบบสวัสดิการชุมชนซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เพื่อให้ชุมชนจัดระบบสวัสดิการได้เอง

“มาตรา ๕๑ การใดที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐตามหมวดนี้ ถ้าการนั้นเป็นการทำให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมตลอดทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดให้ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์นั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้มั่นใจว่ารัฐจะทำหน้าที่ของรัฐที่บัญญัติไว้โดยประชาชนและชุมชนไม่ต้องร้องขอหากรัฐไม่ดำเนินการตามหน้าที่ที่บัญญัติไว้ ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิที่จะติดตามเร่งรัดหรือฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐได้ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

นอกจากบัญญัติรับรองให้สิทธิบุคคลและชุมชนมีสิทธิในการจัดการและมีส่วนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม พร้อมทั้งบัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องสิทธิชุมชน รวมทั้งสิทธิของประชาชนและชุมชนในการติดตาม เร่งรัดฟ้องร้องหน่วยงานรัฐหากไม่ดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด ยังบัญญัติให้บุคคลมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม โดยบัญญัติไว้ในมาตรา ๕๐ (๘) เพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชนหรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติว่าควรร่วมมือกันในการรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มหน้าที่โดยกำหนดหลักการให้ประชาชนมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมด้วย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมยิ่งขึ้น อันจะทำให้เกิดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทย เช่น ภาพวาดโบราณ วัด เจดีย์ โบราณ หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น

“มาตรา ๕๗ รัฐต้อง

(๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(๒) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืนโดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ”

บทบัญญัติในมาตรานี้กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟูคุ้มครอง ศิลปะ วัฒนธรรม อันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย การบัญญัติดังกล่าวเป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ และขณะเดียวกันก็ได้รับรองสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงาม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ความว่า “จารีตประเพณีอันดีงาม” คือ ความดีงามที่วิญญูชนยอมรับนับถือ ทั้งนี้ “ความดีงาม” ความหมายอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม นอกจากนั้นยังกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต

ประเพณีอันดีงามเพื่อให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐและชุมชนได้มีสถานที่ในการร่วมกันพัฒนา และรักษาไว้ให้ยั่งยืนต่อไป

สำหรับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพได้กำหนดหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ หลักการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการกระจายอำนาจ โดยในส่วนของรายละเอียดของการมีส่วนร่วม ดำเนินการและการได้รับประโยชน์จากการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

“มาตรา ๕๘ การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้น อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วน ได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และ จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมา ประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อน การดำเนินการหรืออนุญาต

ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อ ประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า”

บทบัญญัติในมาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่า การดำเนินการของรัฐหรือ การอนุญาตให้ดำเนินการใดที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง รัฐต้องศึกษา ประเมินผลกระทบต่อคุณภาพ สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทั้งนี้ ต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมก่อน โดยต้องคำนึงให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และต้องเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็น ธรรมโดยไม่ชักช้า ซึ่งมาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่กำหนดหลักการคุ้มครองสิทธิการมีส่วนร่วมในการรับรู้ และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการดำเนินการที่อาจมีผลกระทบต่อบุคคลและส่วนรวม และ สิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังเพิ่มหลักการใหม่ในเรื่องการดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการนั้น กำหนดให้สิทธิแก่บุคคลและชุมชนได้รับทราบข้อมูลคำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการ ดำเนินการหรืออนุญาต และนอกจากนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการระมัดระวังการเกิดผลกระทบต่อ ประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และหากเกิดผลกระทบจะต้องเป็น กรณีน้อยที่สุด และต้องดำเนินการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายอย่างเป็นธรรมและไม่ชักช้า ตามที่บัญญัติในวรรคสามของมาตรานี้ รวมทั้งยังบัญญัติหน้าที่ของรัฐตามหลักการบริหารกิจการ บ้านเมืองที่ดี ที่ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชนก่อนดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่ส่งผลกระทบ

ต่อชุมชนและต้องดำเนินการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อนดำเนินการเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสีย สำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง นอกจากนี้ยังกำหนดหลักการใหม่เพื่อเป็นหลักประกันว่าบุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้ และเพิ่มหลักการใหม่เพื่อให้รัฐต้องพยายามป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบเกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรกแต่หากเกิดความเสียหาย รัฐต้องเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า

ลักษณะสำคัญของสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนมีลักษณะสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) สิทธิชุมชน เป็นสิทธิเชิงซ้อน เพราะภายใต้ข้อตกลงร่วมกันยังมีสิทธิอีกหลายประเภทที่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง ใช้และจัดการ โดยแต่ละสิทธิไม่ได้แยกออกจากกัน เพราะมีกติการ่วมกันของชุมชน และสิทธิชุมชนอาจมิใช่สิทธิเด็ดขาด (Absolute Right) สิทธิเด็ดขาดเป็นสิทธิที่ผู้เป็นเจ้าของสิทธิสามารถใช้สิทธินั้นยันกับบุคคลทั่วไปได้ทุกคน เช่น สิทธิในชีวิต ร่างกาย กรรมสิทธิ์ เป็นต้น

(๒) สิทธิชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม คือ ต้องการให้คนหรือหน่วยงานภายนอกมาร่วมสนับสนุนถ่วงดุลตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ แต่จะไม่เปิดโอกาสให้เข้ามาละเมิดสิทธิในการมีชีวิตรอดสิทธิเรื่องปากท้อง หรือสิทธิในการดำรงความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะสิทธิชุมชนจะให้ความสำคัญกับผู้ที่ใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนก่อน โดยสิทธิชุมชนที่ปรากฏมักมุ่งเน้นไปใน ๒ ด้าน คือ สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และอีกด้านหนึ่ง คือ สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ “สิทธิชุมชน” ที่ได้บัญญัติไว้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ยังสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การบัญญัติรับรองสิทธิของชุมชนมี ๒ ลักษณะ ได้แก่ สิทธิชุมชนที่เป็นสิทธิเชิงเนื้อหา และ สิทธิชุมชนที่เป็นสิทธิเชิงกระบวนการ กล่าวคือ

“สิทธิเชิงเนื้อหา” คือ สิทธิที่เป็นสาระและมีอยู่เพื่อตัวสิทธินั้นเอง สิทธิเชิงเนื้อหามีหลายประเภท เช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน ฯลฯ สิทธิเหล่านี้เมื่อมาประกอบกันจะเป็นส่วนหนึ่งของระบบกฎหมาย

“สิทธิเชิงกระบวนการ” คือ สิทธิที่เป็นเครื่องมือในการทำให้เข้าถึงสิทธิเชิงเนื้อหาหรือทำให้สิทธิเชิงเนื้อหาเกิดผลหรือบังคับใช้ได้ สิทธิเชิงกระบวนการมีหลายประเภท เช่น สิทธิในข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการมีส่วนร่วมสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ฯลฯ

ประเภท	มาตรา	เนื้อหา
สิทธิเชิงเนื้อหา	มาตรา ๔๓ วรรคหนึ่ง	สิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความ หลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน
	มาตรา ๔๓ วรรคสอง	สิทธิในการจัดการร่วมกับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นหรือรัฐในมิติของสิทธิเชิงเนื้อหา ซึ่งรวมทั้ง สิทธิในการร่วมบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความ หลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน
สิทธิเชิงกระบวนการ	มาตรา ๔๓ วรรคสอง	สิทธิในการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นหรือรัฐในการจัดการ ในมิติของสิทธิเชิง กระบวนการ ซึ่งรวมทั้งสิทธิในการร่วมบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่าง สมดุลและยั่งยืน
	มาตรา ๕๗ (๒)	สิทธิในการมีส่วนร่วมดำเนินการกับรัฐ รวมทั้งร่วม ได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้ มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้ เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน
	มาตรา ๕๘ วรรคหนึ่ง	สิทธิในการมีส่วนร่วมโดยการแสดงความคิดเห็นต่อ การศึกษาและประเมินผลกระทบคุณภาพ สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน ต่อการดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ ผู้ใดดำเนินการ กรณีอาจมีผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัยคุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใด ของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่าง รุนแรง
	มาตรา ๕๘ วรรคสอง	สิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจาก หน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใด ดำเนินการ ตามวรรคหนึ่ง

ประเภท	มาตรา	เนื้อหา
	มาตรา ๕๘ วรรคสาม	สิทธิได้รับการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหาย อย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า หากเกิดผลกระทบ จากการดำเนินการหรืออนุญาตการดำเนินการใด ของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ตามวรรคหนึ่ง
	มาตรา ๕๑	สิทธิที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ และ ฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดให้ ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์จากการทำ หน้าที่ของรัฐ ถ้าการนั้นเป็นการทำเพื่อให้เกิด ประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชน”

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับอ็อกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่า การมีส่วนร่วม ตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้น สนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้น จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิก ของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทาง สังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในหลายลักษณะ และมีความแตกต่างกัน ดังนี้

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล^๑ กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่อำนาจในการตัดสินใจไม่ควรเป็นของกลุ่มคนจำนวนน้อย แต่อำนาจควร ได้รับการจัดสรรในระหว่างประชาชน เพื่อทุก ๆ คนได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อกิจกรรมส่วนรวม

^๑ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy). กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘. หน้า ๑๕

คีนิงจิก ศรีบัวเอี่ยม และคณะ^๒ ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงลดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

William Erwin^๓ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของบุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง กระบวนการที่นำประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วมในการหาวิธีการแก้ไขที่ยั่งยืนร่วมกันหาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม และมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยนำความเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตัดสินใจและกำหนดแนวทางหรือนโยบายสาธารณะที่ภาครัฐจะดำเนินการ

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมชลประทาน^๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหาประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องเริ่มคิดแนวทางร่วมในการแก้ปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และร่วมกระบวนการ พัฒนาในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนา การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ หมายถึง กิจกรรมที่หน่วยภาครัฐสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการบริหารราชการต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผล

เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน^๕ มี ๓ ประการ คือ

๑. **การมีอิสรภาพในการเข้าร่วม** หมายถึง การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ
๒. **ความเสมอภาคในการเข้าร่วมกิจกรรม** หมายถึง ทุกคนที่เข้าร่วมต้องมีสิทธิเท่าเทียมกัน
๓. **ผู้เข้าร่วมต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรม** หมายถึง มีความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ แต่หากกิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย ก็จะต้องมีการพัฒนาศักยภาพให้พวกเขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

^๒ คีนิงจิก ศรีบัวเอี่ยม และคณะ. แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ : ปัญหา อุปสรรค และทางออก. กรุงเทพฯ : ธรรมดาเพลส, ๒๕๕๕.

^๓ William Erwin. (๑๙๗๖). Participation Management: Concept Theory and Implementation. Atlanta G.: Georgia State University.

^๔ ส่วนร่วมของประชาชน/กรมชลประทาน. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด. Pluemchit Sujitra. (๒๕๕๒). บทที่ ๒ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.

^๕ ถวิลวดี บุรีกุล. พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กรราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

๑. เพิ่มคุณภาพในการตัดสินใจ ช่วยให้เกิดการพิจารณาทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบขึ้น
๒. การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เมื่อการตัดสินใจนั้นได้รับการยอมรับจะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ
๓. การสร้างฉันทามติ ลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ
๔. การเพิ่มความง่ายในการนำไปปฏิบัติ สร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
๕. การมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้าและลดความขัดแย้งที่รุนแรงได้
๖. ช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดความใกล้ชิดกับประชาชนและไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชนและเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน
๗. การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของตน สาธารณชน ถือว่าเป็นการให้การศึกษาชุมชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจ และเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน
๘. ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น เป็นการเพิ่มทุนทางสังคมและช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
๙. เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและแสดงความเป็นเจ้าของท้องถิ่นของตนเอง
๑๐. มีประสบการณ์และคุ้นเคยในการใช้สิทธิและเจ้าหน้าที่ของพลเมือง
๑๑. เห็นความสำคัญของตนเองและส่วนรับรู้ถึงอุปสรรคและสามารถแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ของตนเองได้
๑๒. สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ตรงเป้าหมาย มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่และการบริการที่ดีขึ้น
๑๓. สามารถป้องกันการบริหารการจัดการของหน่วยงานของรัฐที่ไม่โปร่งใส ไม่ถูกต้องและไม่เกิดประโยชน์ในท้องถิ่นได้

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

๑. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับที่ต่ำที่สุด บทบาทของประชาชนน้อยมาก เพียงแต่รับทราบว่าเกิดอะไรที่ไหน ดังนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้อยู่ในลักษณะการให้ข้อมูลทางเดียวจากรัฐสู่ประชาชน เช่น การจัดทำสื่อเผยแพร่ การทำวารสาร การจัดทำป้าย การพาชมสถานที่จริง การใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ ถึงแม้การให้ข้อมูลจะเป็นระดับการมีส่วนร่วมต่ำ แต่การให้ข้อมูลเป็นสิ่งที่จำเป็นมากต่อการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น เพราะถ้าประชาชนไม่ทราบข้อมูลที่ครบถ้วน การตัดสินใจที่สมเหตุสมผลคงไม่เกิดขึ้น มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนและเสริมสร้างความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางเลือก และทางแก้ไข ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การให้สัตยาบันกับประชาชน และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่าจะทำให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและถูกต้อง

๒. การมีส่วนร่วมในระดับปรึกษาหารือ เป็นลักษณะการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึกและความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น ประชาชนมีบทบาทในฐานะการให้ข้อมูล การตัดสินใจเป็นของหน่วยงานภาครัฐ รูปแบบการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เช่น การสำรวจ ความคิดเห็น การประชุมสาธารณะ มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การได้รับข้อมูลและความคิดเห็นจากประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหา ทางเลือกและแนวทางแก้ไข ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การให้สัญญาแก่ประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ว่าเราจะให้ข้อมูลข่าวสารกับประชาชน รับฟังความคิดเห็น รวมทั้งตระหนักถึงข้อมูล และความคิดเห็นจากประชาชนในการตัดสินใจ

๓. การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาท เป็นลักษณะการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงาน ตลอดกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจังและมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในทางเลือกต่าง ๆ รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนขั้นนี้ใกล้เคียงกับการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมมือ เพียงแต่รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบร่วมมือมีลักษณะเป็นกิจกรรมถาวรมากกว่า การมีส่วนร่วมในขั้นนี้มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การทำงานกับประชาชน เพื่อสร้างความมั่นใจกับประชาชนว่า ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะได้รับการพิจารณา ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การให้สัญญาแก่ประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่าเราจะทำงานร่วมกับประชาชนเพื่อให้ความคิดเห็นและข้อมูลจากประชาชนสะท้อนในทางเลือก

๔. การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง โดยประชาชนและภาครัฐจะทำงานร่วมกันในกระบวนการของการตัดสินใจ ฉะนั้น ความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือกและแนวทางแก้ไข ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การให้สัญญาแก่ประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ว่าเราจะร่วมงานกับประชาชนเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะและความคิดใหม่รวมทั้ง นำข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๕. การมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด เพราะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ รัฐจะดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ที่รู้จักกันดี คือ การลงประชามติ รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยกระบวนการประชาคมนั้นอยู่ในขั้นนี้ เพราะทั้งสองกรณี เป็นการให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ และภาครัฐดำเนินการตามผลการตัดสินใจ ซึ่งประเด็นที่ประชาชนตัดสินใจมักเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ประโยชน์ของการตัดสินใจในขั้นนี้ คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ความเข้าใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจลงมือด้วยตัวเองหรือเพื่อภาครัฐปฏิบัติตาม ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การให้สัญญาแก่ประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่าเราจะปฏิบัติในสิ่งที่ประชาชนตัดสินใจ

สรุป การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในกระบวนการตัดสินใจของรัฐในด้านต่าง ๆ และเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิธีการที่ภาครัฐภาคประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสเรียนรู้ ทำความเข้าใจ ต่างฝ่ายได้รับรู้ถึงปัญหาและความต้องการไปพร้อมกัน ประชาชนก็จะได้มีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นในการทำกิจกรรมและการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมเป็นหลักประกันที่สำคัญที่จะทำให้ประชาชนทุกคนดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนาชุมชน”

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

“การพัฒนา” เป็นภาษาไทยที่แปลมาจากคำว่า “Development” โดยให้ความหมายของการพัฒนาแบ่งเป็นสองอย่าง ประการแรก คือ การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และประการที่สอง คือ มีการวางแผนกำหนดทิศทางเพื่อไปสู่เป้าหมายการดำเนินงานอย่างชัดเจน การพัฒนาจึงเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนสภาพหนึ่งไปสู่สภาพหนึ่งที่ดีกว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากระบบปกติ โดยปกติแล้วสิ่งต่าง ๆ ย่อมมีความเจริญและเสื่อมไปตามสภาพ แต่สังคมที่พัฒนา คือ สังคมที่มีทิศทางแห่งความก้าวหน้าเจริญขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าโดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้น

ความหมายของคำว่า “ชุมชน” เป็นการภาษาไทยที่แปลมาจาก “Community” นักวิชาการทั้งชาวต่างประเทศ และชาวไทยให้ความหมายไว้ ดังนี้

Irwin T. Sanders^๖ ได้ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่มมาอยู่รวมกันในภายในอาณาเขตเดียวกัน ภายใต้กฎเกณฑ์ และข้อบังคับเดียวกันมีการพบปะสังสรรค์มีความเอาใจใส่สนใจซึ่งกันและกัน มีวัฒนธรรมเดียวกัน และจะแสดงพฤติกรรมที่เหมือนกัน

James A. Olsen^๗ ได้ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง องค์กรทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้อย่างทั่วถึงและสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนด้วยตนเอง

ไพสิฐ พรหมรักษา^๘ ได้ให้ความหมายว่าชุมชนว่า กลุ่มคนที่ตั้งอยู่ในภูมิลาเนาอาณาเขตที่มีความหนาแน่นและติดต่อประสานกัน ดำรงวิถีชีวิตแบบเดียวกัน โยเฉพาะการแสดงออกในลักษณะของภาษา และประเพณีเดียวกัน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธ^๙ ได้ให้ความหมายว่าชุมชนว่า พื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของคน และกลุ่มประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกันนั้นโดยมีความสนใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจุดมุ่งหมายในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

^๖ Sanders, Irwin T, “Theories of community Development”, (Rural Sociology, ๑๙๕๘).

^๗ Olsen, Jame A. Urban Sociology, (New York: Holt, Rine Hart and Winson, 1968), p. ๙๑.

^๘ ไพสิฐ พรหมรักษา, การศึกษากับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สานักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^๙ ยุวัฒน์ วุฒิเมธ, หลักการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ส.ส.น.ไทย อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีหลากหลายในการนิยามศัพท์ และรูปแบบรวมถึงวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งจากการค้นคว้าพบว่า มีผู้ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๐} อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดั่งงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดั่งงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ในชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่ สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการวางแผน (Planned Community Change)

นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร^{๑๑} ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการ ดังนี้

๑. หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์การทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบต่อปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

๒. หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการ และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

๓. เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการ ต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบร่วมกัน และการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ

จากความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการพัฒนาชุมชนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้นักพัฒนาสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ทำงานจะต้องมีความเข้าใจในแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนดังนี้

^{๑๐} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๔ - ๕.

^{๑๑} นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร, การพัฒนาองค์กรชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, องค์การมหาชน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔.

๑. คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a Most Important) การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือการเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน ร่วมกันสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชนนั่นเอง

๓. การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) จากแนวความคิดที่เชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่า การเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

๔. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองให้มากขึ้นและให้ได้มากที่สุด โดยมีรัฐเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

๕. การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utilize) ผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยอ้อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นจึงต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ทูนาทางสังคมและทรัพยากรต่าง ๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากร เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน

๖. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่นๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๗. ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) จากความเชื่อข้อที่ว่า คนมีศักยภาพ และความสามารถในการพัฒนา แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง

๘. ขีดความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government)

การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐบาลก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๙. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation Between)

การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนำแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

๑๐. การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development)

การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กัน หลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณและเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคนหน่วยงาน องค์กรต่างๆ และงบประมาณจึงจะประสบผลสำเร็จ

๑๑. ความสมดุลในการพัฒนา (Development as Equality)

การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนากับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่ป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาด้านจิตใจคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

๑๒. การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education)

คือ มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เน้นให้รู้จักตัวเอง รู้จักโลก และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญหาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือที่สำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวอยู่ในชุมชนและสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ การนำเสนอแนวคิดการศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) เป็นผลจากการนำเสนอรายงานขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า มนุษย์แต่ละคนจะต้องอยู่ในภาวะแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเขา ฉะนั้น แนวความคิดของการศึกษาภาคชีวิตจึงเปรียบเหมือนกุญแจดอกสำคัญของสังคมแห่งการเรียนรู้

สรุป การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้บนฐานของการทำความเข้าใจชีวิต เป็นกระบวนการที่จะอยู่อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น การพัฒนาชุมชนจึงไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามความต้องการและสถานการณ์ของชุมชน ส่วนเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน จึงอยู่ที่การทำให้ชุมชนสุขสมบูรณ์ การทำให้ประชาชนพึ่งตนเอง ช่วยตนเองได้ในกาแก้ไข ปัญหาส่วนตัว และแก้ไขปัญหาส่วนรวมได้ รวมทั้งในการยังชีพตนเองหรือการมีงานทำ และยังประโยชน์ ให้แก่ผู้อื่นได้ด้วย

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม”

กระบวนการของการปฏิรูปประเทศและการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ “คานงัด” สำคัญ คือ การสื่อสารให้กลไกในระดับฐานรากได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อน โดยมีกลไก สำคัญ คือ “สภาองค์กรชุมชนตำบล” อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง ๗,๗๙๕ แห่ง ได้รับรู้รับทราบ แสดงบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญ คือ “การสื่อสาร” ดังนั้น คณะอนุกรรมการจึงได้หยิบยกแนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร SMCR Model ของเบอร์โล (Berio) มาใช้ ในการวิเคราะห์ในการพิจารณาศึกษา โดยทฤษฎีการสื่อสาร SMCR มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑) ผู้ส่ง (Source) ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร โดยมีความสามารถในการเข้ารหัส (encode) เนื้อหาข่าวสาร มีเจตคติที่ดีต่อผู้รับเพื่อผลในการสื่อสาร มีความรู้อย่างดีเกี่ยวกับ ข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง และควรจะสามารถในการปรับระดับของข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและง่ายต่อ ระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนพื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับด้วย

๒) ข้อมูลข่าวสาร (Message) เกี่ยวข้องทางด้านเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่งข่าวสาร

๓) ช่องทางในการส่ง (Channel) หมายถึงการที่จะส่งข่าวสารโดยการให้ผู้รับได้รับข่าวสาร ข้อมูลโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง คือ การได้ยิน การดู การสัมผัส การลิ้มรส หรือการได้กลิ่น

๔) ผู้รับ (Receiver) ต้องเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในการสื่อสารโดยมีความสามารถ ใน “การถอดรหัสสาร” (decode) เป็นผู้ที่มีเจตคติ ระดับความรู้ และพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เช่นเดียว หรือคล้ายคลึงกันกับผู้ส่งสารจึงจะทำให้การสื่อความหมายหรือการสื่อสารนั้นได้ผล

ตามลักษณะของ S M C R Model นี้ มีปัจจัยหลักที่มีความสำคัญต่อขีดความสามารถของ ผู้ส่งและผู้รับ ที่จะทำให้การสื่อความหมายนั้นได้ผลสำเร็จหรือไม่เพียงใด ได้แก่

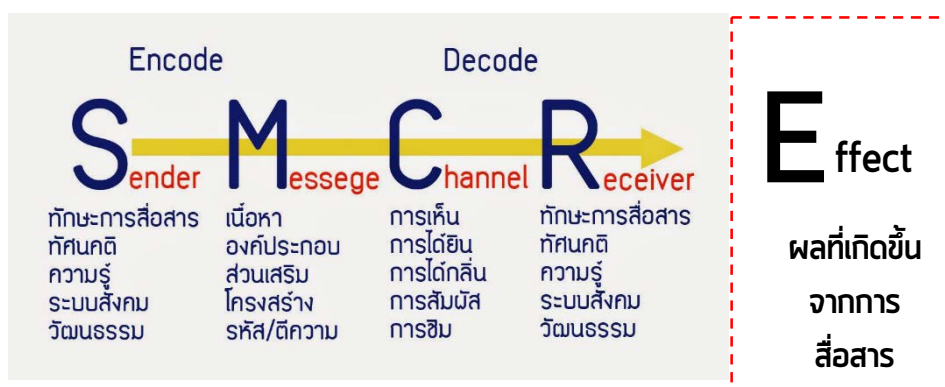
๑) ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skills) หมายถึง ทักษะซึ่งทั้งผู้ส่งและผู้รับควร จะมีความชำนาญในการส่งและการรับสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจกันได้อย่างถูกต้อง เช่น ผู้ส่งต้องม ีความสามารถในการเข้ารหัส มีการพูด โดยการใช้ภาษาพูดที่ถูกต้อง ใช้คำพูดที่ชัดเจน ฟังง่าย มีการแสดงสี หน้าที่หรือท่าทางที่เข้ากับการพูด ทำนองลีลาในการพูด เป็นจังหวะน่าฟัง หรือการเขียนด้วยถ้อยคำสำนวนที่ ถูกต้องสละสลวยน่าอ่าน ส่วนผู้รับก็ต้องมีความสามารถในการถอดรหัส และมีทักษะที่เหมือนกันกับผู้ส่งสาร โดยมีทักษะการฟังที่ดี ฟังภาษาที่ผู้ส่งพูดมารู้เรื่อง หรือสามารถอ่านข้อความที่ส่งมา นั้นได้ เป็นต้น

๒) เจตคติ (Attitudes) เป็นเจตคติของผู้ส่งและผู้รับซึ่งมีผลต่อการสื่อสาร ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีเจตคติที่ดีต่อกัน ก็จะทำให้การสื่อสารได้ผลดี ทั้งนี้เพราะเจตคติย่อมเกี่ยวโยงไปถึง การยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งและผู้รับด้วย เช่น ถ้าผู้ฟังมีความนิยมชมชอบในตัวผู้พูดก็มักจะมีความเห็นที่สอดคล้องตามไปได้ง่ายกับผู้พูด แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ฟัง มีเจตคติที่ไม่ดีต่อผู้พูดก็จะฟังแล้วไม่เห็นชอบด้วย และมีความเห็นขัดแย้งในสิ่งที่พูดมานั้น หรือถ้าทั้งสองฝ่ายมีเจตคติที่ไม่ดีต่อกันท่วงทำนองหรือน้ำเสียงในการพูดก็อาจจะห้วนห้าว แต่ถ้ามีเจตคติที่ดีต่อกันก็มักจะพูดกันด้วยความไพเราะน่าฟัง

๓) ระดับความรู้ (Knowledge Levels) ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีระดับความรู้ที่เท่าเทียมกัน ก็จะทำให้การสื่อสารนั้นลุล่วงไปด้วยดี แต่ถ้าหากความรู้ของผู้ส่งและผู้รับมีระดับที่แตกต่างกันย่อมจะต้องมีการปรับความยากง่ายของข้อมูลที่จะส่งในด้านความยากง่ายของภาษา และถ้อยคำ สำนวนที่ใช้ เช่น การไม่ใช้คำศัพท์ทางวิชาการ ภาษาต่างประเทศ หรือถ้อยคำยาวๆ สำนวนที่สลับซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกและง่ายต่อความเข้าใจ ตัวอย่างเช่น การที่หมอรักษาคนไข้แล้ว พูดแต่คำศัพท์ทางการแพทย์เกี่ยวกับโรคต่างๆ ย่อมจะทำให้คนไข้ไม่เข้าใจว่าตนเป็นโรคอะไรแน่ หรือการที่พัฒนากรจากส่วนกลางออกไปพัฒนาหมู่บ้านต่างๆในชนบท เพื่อให้คำแนะนำทางด้านวิชาการเกษตรและเลี้ยงสัตว์แก่ชาวบ้าน ถ้าพูดแต่ศัพท์ทางวิชาการโดยไม่อธิบายด้วยถ้อยคำ หรือภาษาที่ง่ายๆ ก็จะทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าใจหรืออาจเข้าใจผิดไปได้

๔) ระบบสังคมและวัฒนธรรม (Socio - Culture System) ระบบสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติเป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในชาตินั้น ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่างกันไป เช่นการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส หรือวัฒนธรรมการกินอยู่ต่างๆ ดังนั้นในการติดต่อสื่อสารของบุคคลต่างชาติต่างภาษา กันจึงจะต้องมีการศึกษาระบบสังคมและวัฒนธรรมของบุคคลในแต่ละชาติ เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้ ย่อมรวมไปถึงกฎข้อบังคับทางศาสนาของแต่ละศาสนาด้วย

เมื่อคณะกรรมการได้พิจารณาองค์ประกอบของ SMCR แล้ว มีความเห็นว่า ในมิติของการสื่อสารเพื่อการปฏิรูปประเทศจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมองไปถึงผลที่เกิดขึ้น (Effect) ว่าเมื่อมีการสื่อสารเรื่องการปฏิรูปประเทศแล้ว ไม่แต่เพียงผู้รับสารจะรับทราบเท่านั้น ในการปฏิรูปประเทศผู้รับสารจะต้องนำสารเหล่านั้นไปแปลงเป็นการปฏิบัติ ก่อให้เกิดการขับเคลื่อน เพื่อให้ตอบโจทย์และบรรลุเป้าหมายของการปฏิรูปประเทศด้วย

สำหรับ “การสื่อสารแบบการมีส่วนร่วม” (Participatory Communication) เป็นแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดการมีส่วนร่วมและแนวคิดการสื่อสาร ดังนั้น ในการที่จะทำความเข้าใจการสื่อสารแบบการมีส่วนร่วมได้นั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจทั้งแนวคิดการมีส่วนร่วมและแนวคิดการสื่อสาร ในที่นี้จะยึดความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วมตาม คำนิยามของสหประชาชาติ ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วม (Participation) คือ กิจกรรมที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินโครงการ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นวางแผนซึ่งประชาชนจะต้องระบุปัญหาและความต้องการขั้นปฏิบัติการ ขั้นประเมินผล ตลอดจนขั้นบำรุงรักษา ในส่วนของคำว่า การสื่อสาร (Communication) นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย ในที่นี้จะขอสรุปว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการการแลกเปลี่ยนข่าวสาร เกิดขึ้นโดยการถ่ายทอดสารจากบุคคลฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่ส่งสารผ่านสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ ไปยังผู้รับสารเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ความหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

Ascroft^{๑๒} อธิบายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงกระบวนการในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีความตั้งใจและมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาหนึ่ง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

Jacobson^{๑๓} อธิบายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการเข้าร่วม (Involvement) ของประชาชนในโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในทุกระดับ ไม่ว่าจะจะมีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน หรือการสื่อสารผ่านสื่อประเพณีใดก็ตาม โดยมีความไว้วางใจกันเป็นสิ่งสำคัญที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการสื่อสารและการพัฒนาต่าง ๆ

Narula^{๑๔} อธิบายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การใช้การสื่อสาร เพื่ออำนวยความสะดวกในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา มีลักษณะเป็นกระบวนการของการสนทนา ระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันที่เป็นพลวัตรปฏิสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงได้ ช่วยให้ผู้คนตระหนักถึงศักยภาพของตนและเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสวัสดิการของตนเอง เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนระยะยาว ซึ่งเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนในการตัดสินใจด้วยตนเองโดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น

ปารีชาติ สถาปิตานนท์^{๑๕} อธิบายว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการฝึกสมาชิกในสังคมเกี่ยวกับกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมกันฟังและเคารพในความคิดของผู้อื่น ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตน ร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางสังคม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน ตลอดจนร่วมกันค้นหาแนวทางและตัดสินใจร่วมกันบนพื้นฐานของข้อมูลที่สมบูรณ์

^{๑๒} Ascroft, J. (๑๙๘๗). Communication in support of development: Lessons from theory and practice. Paper presented at the seminar on Communication and Change, East-West Center, Honolulu, Hawaii.

^{๑๓} Jacobson, T. L. (๑๙๙๔). Modernization and post-modernization approaches to participatory communication for development. Participatory communication as a part of building the participative society. In S. A. White, K. S. Nair, & J. Ascroft (Eds.), Participatory Communication: Working for Change and Development. (pp. 60-75). Thousand Oaks, CA : Sage.

^{๑๔} Narula, U. (1994). Development communication: Theory and practice. New Delh : Har Anand Publication.

^{๑๕} ปารีชาติ สถาปิตานนท์. (๒๕๔๙). การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน : จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กรณีการ เฝ้าปรังค์ และกาญจนา แก้วเทพ^{๑๖} อธิบายความหมาย “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” นั้นมีอยู่ ๒ นัยยะ คือ

นัยยะที่ ๑ หมายความว่า การใช้การสื่อสารประเภทต่างๆ เป็นหนทางหรือเป็นเครื่องมือนำไปสู่การมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ เช่น การเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงสื่อมวลชน เพื่อร้องเรียนการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ การร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในที่ประชุมหมู่บ้าน

นัยยะที่ ๒ หมายความว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในตัวการสื่อสารเอง โดยรูปแบบของการเข้าถึงการสื่อสารนั้น มีอยู่ ๓ รูปแบบ คือ

๑) การเข้าถึงในฐานะผู้บริโภค หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสใช้สื่อในฐานะ “ผู้รับสาร/ผู้ดู/ผู้ชม/ผู้อ่าน” โดยสามารถที่จะเลือกบริโภคสื่อได้ จากรูปแบบของรายการที่หลากหลายและมีช่องทางในการสะท้อนปฏิกิริยาของตนสู่ผู้ผลิต ที่เรียกว่าเป็น “ผู้รับสารที่เอาการเอางาน” (Active Audience)

๒) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้ผลิต หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสเข้าร่วมในเชิงกระบวนการผลิต เช่น การเข้าร่วมเป็นแขกรับเชิญในรายการวิทยุ การเข้าร่วมเป็นแหล่งข่าว การมีส่วนร่วมในการเลือกประเด็นนำเสนอ เป็นต้น

๓) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้บริหารสื่อ หมายถึง การที่บุคคลได้ มีส่วนเกี่ยวกับระบบการตัดสินใจต่าง ๆ ในองค์กรสื่อ เช่น การกำหนดเนื้อหา และรูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลา การวางระบบบริหารงาน/ระบบงบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงานและนโยบายต่าง ๆ

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” เป็นกระบวนการสื่อสารแบบสองทางในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยทุกฝ่ายสามารถสลับบทบาทเป็น “ผู้ส่งสาร” และ “ผู้รับสาร” หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “คู่สื่อสาร” ผ่านเวทีการสื่อสารในหลากหลายรูปแบบ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพความคิดเห็นของกันและกัน ความเท่าเทียมกัน และการทำงานร่วมกัน เพื่อนำเอาข้อสรุปจากการสนทนาไปสู่การตัดสินใจดำเนินการต่าง ๆ ในกลุ่มอย่างปรองดอง

๒.๕ แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริ

การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชุมชนให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยตนเอง โดยการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และระบบสารสนเทศเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ตรงสาเหตุ รวมทั้งบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ผลิต และรายได้ ของชุมชน ซึ่งคู่มือการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริรัชกาลที่ ๙ จะช่วยให้ชุมชนเข้าใจและเตรียมพร้อมที่จะเริ่มดำเนินงาน ดังนี้

^{๑๖} กรณีการ เฝ้าปรังค์ และ กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๔๘). การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติจริง. วารสารนิเทศศาสตร์, ๒๓ (๓ - ๔), ๖๒ - ๘๑.

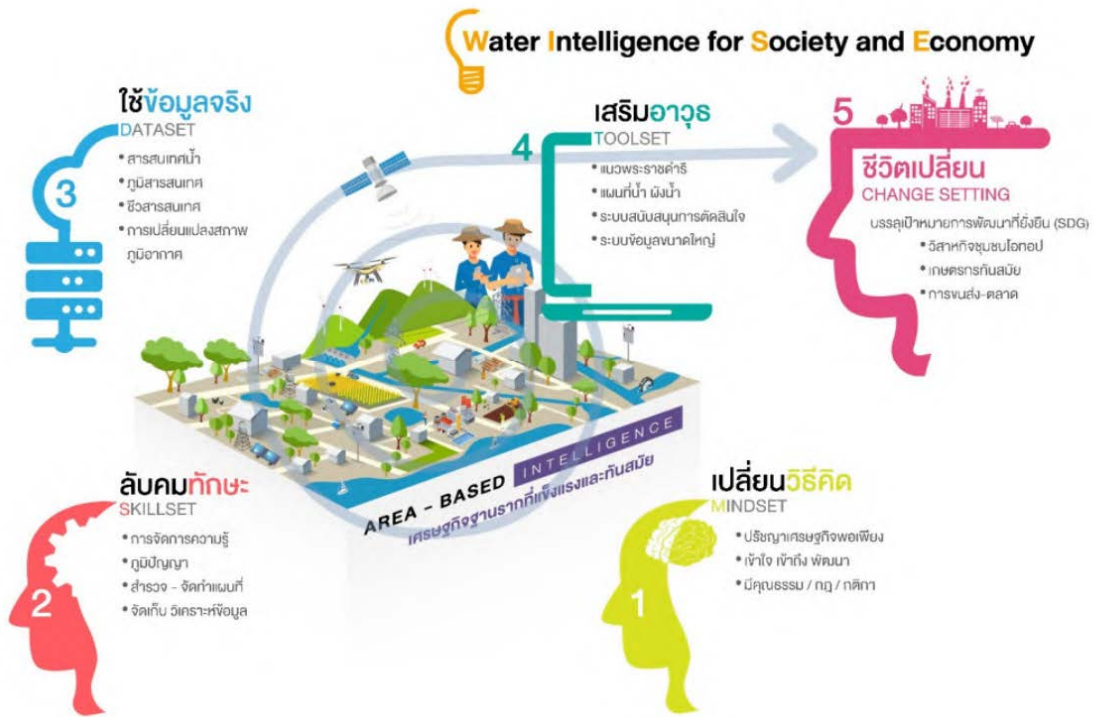
บทบาทหน้าที่	เตรียมตัว	เกิดความเข้าใจ	ดำเนินงานต่อ
ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> สำรวจพื้นที่ จัดทำแผนที่ ผังน้ำ แผนที่น้ำของชุมชน สรุปปัญหา แนวทางแก้ไข ปัญหา และการบริหารจัดการน้ำของชุมชน แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชน จัดทำกฎ ระเบียบการบริหารจัดการน้ำชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> มีข้อมูล ข้อเท็จจริงใช้วิเคราะห์ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนและวางแผนแก้ไขปัญหาน้ำในพื้นที่ จัดทำและดำเนินงานพัฒนาแหล่งน้ำ พัฒนาศักยภาพเป็นชุมชนต้นแบบ และขยายผลสู่เครือข่าย 	<ul style="list-style-type: none"> นำ ว และ ท เพื่อสำรวจ จัดเก็บข้อมูล ข้อเท็จจริง ดำเนินงานโครงการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ตามเป้าหมาย เกิดส่วนร่วมในชุมชน ดำเนินงานพัฒนา พื้นฟู บริหาร ดูแลและบำรุงรักษาแหล่งน้ำ
สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน)	<ul style="list-style-type: none"> ระบบบริหารโครงการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ระบบรายงาน ติดตาม ประเมินผลโครงการ แบบร่างโครงการและวิธีการจัดทำโครงการ ประยุกต์ใช้ ว และ ท เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> สนับสนุนข้อมูล ข้อเท็จจริงของพื้นที่และแหล่งน้ำในชุมชน ให้คำปรึกษาแนวทางการแก้ไขและการจัดการทรัพยากรน้ำให้เหมาะสมตามพื้นที่และสถานการณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> พิจารณาแนวทางการจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาได้ตรงสาเหตุ พิจารณารายละเอียดแผนงาน โครงสร้างน้ำ สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การเรียนรู้ระบบบริหารจัดการน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ มีข้อมูล ความรู้ หลักวิทยาศาสตร์และความเป็นเหตุเป็นผล เปลี่ยนวิธีคิด น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ รับทราบข้อเท็จจริงร่วมกันระเบิดจากข้างใน ด้วยหลักเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มีคุณธรรม กฏ กติกา ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน และทำงานเป็นเครือข่าย ขยายผลสำเร็จ เพิ่มทักษะความรู้ จัดการความรู้ ร่วมกับภูมิปัญญา สำรวจและจัดทำแผนที่ จัดเก็บข้อมูล วิเคราะห์อย่างมีหลักการ มีความทันสมัย สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็น และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติจริง ใช้ข้อมูล ใช้วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมีข้อมูล ข้อเท็จจริง แผนที่ ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และฐานข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง มาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม เสริมเครื่องมือและน้อมนำแนวพระราชดำริ เทคนิคต่างๆ (แก้มลิง/ทฤษฎีใหม่) จัดทำแผนที่ ผังน้ำ ปริมาณน้ำฝน นำข้อมูลจากการติดตามสถานการณ์น้ำ วิเคราะห์ประกอบการตัดสินใจ วางแผน บริหารจัดการให้เกิดสมดุลน้ำในพื้นที่ทั้งในสภาวะปกติและสภาวะวิกฤต นำไปสู่การเปลี่ยนชีวิต สร้างภูมิคุ้มกันให้สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด แก้ปัญหาโดยอาศัยธรรมชาติเป็นพื้นฐาน ลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ เป็นการพัฒนาและเติบโตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (เศรษฐกิจสีเขียว) นำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่อยอดไปสู่การวางแผนตลาดและเกษตรกรทันสมัย

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเครื่องมือสู่ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผังภาพแสดงการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ผังภาพแสดงกรอบแนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นับเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งและความมั่นคง ในการจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยมีชุมชนมากกว่าหกหมื่นชุมชน จึงนับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสนับสนุนชุมชนให้มีการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพและประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำในระดับชุมชน การสนับสนุนให้ท้องถิ่นมีระบบบริหารจัดการตามแนวพระราชดำริ ที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรน้ำ รวมถึงเชื่อมโยงแนวทางการบริหารจัดการน้ำไปสู่ชุมชนอื่น ๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายการทำงานที่มีกระบวนการคิด ไตร่ตรอง ตัดสินใจ และลงมือทำร่วมกัน ภายใต้การบริหารจัดการของชุมชน และเพื่อนบ้าน รวมทั้งประสานการพัฒนา กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบทั้งในระดับชุมชน และระดับประเทศ ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เป็นรากฐานการพัฒนาเกษตรกรรม เป็นรากฐานเศรษฐกิจ เป็นความมั่นคง ยั่งยืน

การบริหารจัดการน้ำชุมชน - พื้นที่น้ำแล้ง และน้ำหลาก

ประเทศไทยแม้จะมีปริมาณน้ำต้นทุนอยู่มาก แต่ไม่สามารถเก็บกักหรือนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาทั้งภัยแล้ง และน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำทุกปี แต่หากมีการบริหารจัดการน้ำที่ดี มีการวางแผน รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ก็สามารถบริหารจัดการน้ำได้ ถึงแม้ว่าบนพื้นที่เดียวกันจะประสบปัญหาทั้งน้ำหลากและน้ำแล้ง โดยในช่วงน้ำหลาก หากกักเก็บน้ำไว้ในฝายหรือแหล่งเก็บน้ำเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกหลายทาง โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง อีกทั้งยังบรรเทาปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ตอนล่างได้อีก

วิธีบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ในพื้นที่น้ำหลากและน้ำแล้ง ที่สำคัญคือ พัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำเวลาน้ำหลาก หรือน้ำฝน และเป็นแหล่งสำรองน้ำไว้ใช้ในเวลาน้ำแล้ง การพัฒนาแหล่งน้ำ ทำได้หลายวิธี เช่น

- ขุดลอกหนอง บึง หรือแหล่งน้ำอื่นภายในชุมชน เพื่อเพิ่มปริมาณการกักเก็บน้ำ
- จัดทำสระเก็บน้ำตามการจัดพื้นที่ตามทฤษฎีใหม่ (๓๐-๓๐-๓๐-๑๐) ด้วยจัดการแหล่งน้ำ

และที่ดิน

เพื่อแก้ปัญหาความแห้งแล้ง ดินเสื่อมคุณภาพ โดยเริ่มจาก ชาวบ้านทำการขุดสระเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อทำ

การเกษตรตลอดปีในพื้นที่ของตน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการร่วมกับแนวทางพระราชดำริทฤษฎีใหม่

- ปรับปรุงสภาพลำน้ำ เพื่อเวลาน้ำหลาก น้ำไหลผ่านได้โดยสะดวก ช่วยลดน้ำหลาก
- จัดทำพื้นที่แก้มลิง หรือพัฒนาพื้นที่ลุ่มเพื่อกักเก็บน้ำ เพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำหลากและสำรองน้ำไว้ใช้ในแล้ง

- จัดทำระบบน้ำในพื้นที่ เช่น ประตูละบายน้ำ ทางส่งน้ำจากเขื่อนกักเก็บน้ำ

การบริหารจัดการน้ำชุมชน - พื้นที่ป่าต้นน้ำ

ปัจจุบันพื้นที่ต้นน้ำจำนวนมากทั่วทุกภาคของประเทศไทยเกิดความเสื่อมโทรมจากการตัดไม้ทำลายป่าเผาป่า บุกรุกเข้าแผ้วถางป่าเพื่อนำที่ดินมาใช้ทำการเกษตร หรือทำไร่เลื่อนลอย เป็นเหตุให้เกิดการกัดเซาะหน้าดินและทำลายอินทรีย์วัตถุในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำจนดินเสื่อมคุณภาพ น้ำฝนที่เคย

ไหลซึมลงไปเก็บสะสมอยู่ในดินมีปริมาณลดลงกว่าเดิม ฝนตกถึงพื้นก็ชะผิวดินเกิดน้ำท่วมฉับพลันและการพังทลายของหน้าดินตามมา ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ป่าต้นน้ำ จำเป็นต้องฟื้นฟูและรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่คอยปลดปล่อยน้ำให้ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี

แนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาเรื่อง “น้ำ” ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เนื่องจากป่าไม้ก็คือ “ต้นน้ำ” แต่ที่ผ่านมามีป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง เนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อยามน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลันและมีการพังทลายของดินอย่างรุนแรง จนเกิดปัญหาต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร กลายเป็นทุกข์ร้อนของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวจึงมีแนวพระราชดำริในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ มีหลายวิธี เช่น

สร้างป่าเปียก นับเป็นทฤษฎีการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้โดยใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ไฟป่าจึงเกิดได้ยาก และช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่ได้ผลดียิ่ง

สร้างภูเขาป่า หมายถึง ภูเขาที่มีต้นไม้ขนาดซึ่งปกคลุมดินในอัตราหนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศแต่ละแห่ง ต้นไม้เหล่านั้นจะมีผล ช่วยรักษาระดับความชุ่มชื้นในธรรมชาติให้อยู่ในเกณฑ์ที่พอเหมาะไม่แห้งแล้งเกินไป และยังช่วยยึดพื้นผิวดินอันมีค่าไม่ให้ถูกน้ำเซาะไหลลงมายังพื้นที่ราบอีกด้วย

สร้างฝายขนาดเล็ก บริเวณลำธารบนภูเขา ด้วยการสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำลำธารเพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวาง อันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่าในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่จะทำให้กลายเป็น “ภูเขาป่า” ในอนาคต

สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น และฝายดักตะกอน คือ สิ่งก่อสร้างขวางกั้นทางเดินของลำน้ำ ซึ่งปกติมักจะกั้นห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลง และกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างนับเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีมากวิธีการหนึ่ง

การบริหารจัดการน้ำรูปแบบแปลงเกษตร

หลักการและแนวทางสำคัญในการดำเนินงานเกษตรตามแนว “ทฤษฎีใหม่”

- เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน

- ต้องมีพื้นที่ส่วนหนึ่งทำนาข้าว เพราะข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนต้องปลูกเพื่อให้มีข้าวพอบริโภคตลอดทั้งปี

- ต้องมีน้ำสำรองไว้ใช้เพียงพอตลอดปี เพื่อการเพาะปลูกในระยะฝนทิ้งช่วง หรือในฤดูแล้ง

● แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน สัดส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ของพื้นที่ถือครอง โดยพิจารณาปรับเปลี่ยนสัดส่วนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่โดยเฉพาะนอกเขตชลประทาน ให้น้ำเพียงพอ สามารถวางแผนเกษตรกรรมได้ตลอดปี คือ

๑) ใช้ชุดสระเก็บกักน้ำ	๒) ใช้ปลูกพืชผัก ผลไม้ พืชไร่ ไม้ยืนต้น
๓) ใช้ปลูกข้าว	๔) ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ

เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตร

เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตร ส่งเสริมให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำ มีผลผลิตตลอดปี มีรายได้สม่ำเสมอ ลดรายจ่ายครัวเรือน ชุมชนบริหารทรัพยากรดิน น้ำ และเกษตรกรรมอย่างสมดุล พึ่งตนเองได้

แนวคิดเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางหรือหลักในการบริหารจัดการที่ดิน และทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำรินี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบาก ให้สามารถผ่านช่วงวิกฤต โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก การดำเนินงานเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ประกอบด้วย ๓ ชั้น (ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: กปร.) คือ

ชั้นที่ ๑ บริหารทรัพยากรอย่างสมดุล มีน้ำเพียงพอ สามารถวางแผนเกษตรกรรมได้ตลอดปี ในพื้นที่เกษตรของตนเอง สร้างรายได้ ลดรายจ่าย เพียงพอสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือน ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วนตามอัตราส่วนโดยประมาณ ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ซึ่งหมายถึง

๑. พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง (ร้อยละ ๓๐) ให้ชุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และพืชน้ำต่างๆ
๒. พื้นที่ส่วนที่สอง (ร้อยละ ๓๐) ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้
๓. พื้นที่ส่วนที่สาม (ร้อยละ ๓๐) ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย
๔. พื้นที่ส่วนที่สี่ (ร้อยละ ๑๐) เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง และโรงเรือนอื่น ๆ

ชั้นที่ ๒ การรวมกลุ่ม ร่วมคิด (จัดการทรัพยากรร่วมกัน) ร่วมผลิต (วางแผนเกษตรกรรม) และร่วมขาย (การตลาด) สร้างมาตรฐานผลผลิต พัฒนาสังคมและเศรษฐกิจชุมชน

๑. การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน แหล่งน้ำ ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่ม ตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปู การจัดหาปุ๋ย เพื่อการเพาะปลูก
๒. การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลดค่าใช้จ่าย
๓. การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกิน กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ฯลฯ

๔. สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้ แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

๕. การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

๖. สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยว

โดยกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ

ขั้นที่ ๓ การร่วมทุนดำเนินงานวิสาหกิจ กองทุน หรือสหกรณ์ ที่ก่อตั้งและบริหาร โดยชุมชน เกิดสวัสดิการ พัฒนาความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้า ไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคาร หรือบริษัทเอกชนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวได้ราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคาร หรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกร ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ราคาขายส่ง) ธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการน้ำชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องเน้นให้ทุกส่วนของสังคม รู้ถึงคุณค่าของน้ำ ใช้น้ำอย่างพอประมาณมีเหตุผล เพื่อให้ทรัพยากรน้ำมีใช้อย่างทั่วถึง เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ โดยมุ่งเน้นการรักษาและฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติการสร้างความมั่นคงด้านน้ำ และการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้มีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำและการใช้ประโยชน์จากน้ำจะต้อง ดำเนินการให้เป็นไปในลักษณะควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อที่ในอนาคตจะได้มีความมั่นคงและยั่งยืน ในเรื่องน้ำ

บทที่ ๓ ข้อมูลจากการเดินทางไปศึกษาดูงานของคณะกรรมการ

๓.๑ “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี

ทุ่งรังสิต บริเวณคลอง ๘ คลอง ๙ คลอง ๑๐ แต่เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่นามาเป็นร่องสวน เพื่อปลูกส้ม ต่อมาเกิดโรคส้มระบาด และมีปัญหาดินเปรี้ยว ทำให้เกษตรกรต่างเป็นหนี้ธนาคารกันมากมาย สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจการเกษตรจึงแนะนำให้เปลี่ยนจากส้มมาปลูกปาล์มน้ำมันแทน เพราะให้ผลผลิตต่อไร่สูง ปลูกในพื้นที่ดินเปรี้ยวได้ แลมน้ำมันยังชอบน้ำ ทนสภาพน้ำท่วมขังได้นานเป็นเดือน เกษตรกรจึงนำปาล์มน้ำมันมาปลูกในพื้นที่ร่องสวนส้มเดิม จนมีรายได้ สามารถนำไปปลดหนี้สินได้

ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดน้ำท่วมใหญ่ ชาวชุมชนรังสิตรวมตัวกันป้องกัน ด้วยการปล่อยให้ น้ำไหลผ่านพื้นที่ และเสริมคันดินกันริมคลอง ทำให้พื้นที่เพาะปลูกไม่ได้รับความเสียหายและปาล์ม น้ำมันยังให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นมาก ในปีต่อมา ชุมชน ๔ ตำบล จึงร่วมกันพัฒนาร่องสวนคลองหลัก คลองซอย ให้กักเก็บน้ำได้มากขึ้น และเชื่อมต่อคลองชลประทาน เป็นพื้นที่แก้มลิงแบบเพิ่มรายได้ ครอบคลุมพื้นที่กว่า ๑ แสนไร่ ซึ่งพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภามีพระกรุณาธิคุณ ทรงสนับสนุนแนวทางการบริหารจัดการน้ำของชุมชนคลองรังสิต ประทานเงินบริจาคของวิทยาลัย กระบวนการยุติธรรม ให้สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) หรือ สสนท. (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสนท. ในปัจจุบัน) ดำเนินโครงการแก้ปัญหา อุทกภัยและพัฒนาพื้นที่เกษตรทุ่งรังสิต ให้เป็นพื้นที่แก้มลิงแบบเพิ่มรายได้ ด้วยการพัฒนาโครงสร้างน้ำ และระบบบริหารจัดการน้ำ พัฒนาพื้นที่สวนปาล์มน้ำมันให้ลึกขึ้น เพื่อกักเก็บน้ำไว้ในร่องสวน ช่วยให้ ชาวสวนปาล์มมีผลผลิตเพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้นและยังบรรเทาปัญหาน้ำท่วมในอนาคตได้ด้วย

ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เข้าไปสนับสนุนการ ดำเนินงานของชุมชน ขยายแนวคิดและผลสำเร็จไปยังพื้นที่ข้างเคียง อีก ๔ ตำบล รวมเป็น ๘ ตำบล ครอบคลุมพื้นที่กว่า ๒ แสนไร่

นายอักษร น้อยสว่าง ประธานกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนคลองรังสิต (คลอง ๘ คลอง ๙ คลอง ๑๐) อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ได้ให้ข้อมูลว่า มูลนิธิอุทกพัฒน์ฯ แนะนำให้ชุมชนสำรวจพื้นที่ของตนเอง นำแผนที่มาดูเส้นทางน้ำ ว่าน้ำไหลมาจากไหน ไหลผ่านไปทางไหน

ทำให้เรารู้ว่าในร่องสวนสามารถใช้กักเก็บน้ำได้ และช่วยหว่านน้ำได้ในช่วงที่มีน้ำมาก ส่วนตะกอนดินเลนที่มีอยู่มากมายในร่องสวนก็ควรดูดขึ้นมา เพื่อให้ร่องสวนมีความลึกขึ้น เก็บกักน้ำได้มากขึ้น ชาวบ้านจึงช่วยกันคิดประดิษฐ์เรือดูดตะกอนดินเลนขึ้นมาใช้ ซึ่งนอกจากช่วยให้ร่องสวนเก็บกักน้ำได้มากขึ้นแล้ว ดินเลนที่ดูดขึ้นมา ยังนำมาใช้เป็นปุ๋ยช่วยให้พืชเจริญเติบโตอีกด้วย

สภาพปัญหา

ชุมชนตำบลบึงชำอ้อ ตั้งอยู่ที่ตำบลบึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีพื้นที่ทั้งหมด ๓๔,๐๔๘ ไร่ ประชากรจำนวน ๘,๙๒๖ คน มีพื้นที่ทำเกษตร จำนวน ๒๗,๖๐๑ ไร่ ประกอบด้วยไม้ผลไม้ยืนต้น ๑๒,๒๖๙ ไร่ (ร้อยละ ๔๔.๔) นาข้าว ๑๑,๔๓๘ ไร่ (ร้อยละ ๔๑.๔) พืชผัก ๓,๒๔๘ ไร่ (ร้อยละ ๑๑.๘) และพืชไร่ ๖๔๖ ไร่ (ร้อยละ ๒.๓)

เป็นเวลาหลายสิบปีที่ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่คลองรังสิตพยายามค้นหาวิธีปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เกษตรกรได้ปรับพื้นที่นา มาเป็นร่องสวนเพื่อปลูกส้ม แต่ก็ประสบกับปัญหาโรคส้มระบาดรุนแรง ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ทำให้ชาวสวนส้มเป็นหนี้สินมากมาย ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ชุมชนเริ่มหันมาปลูกปาล์มน้ำมันทำให้มีรายได้ดีขึ้น ๓ ปีต่อมาชาวสวนปาล์ม สามารถขายปาล์มน้ำมันจนปลดหนี้สินได้ อย่างไรก็ตามชุมชนยังคงประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ เนื่องจากคลองตื้นเขินและขาดการบำรุงรักษาคลอง อันเป็นอุปสรรคในการขยายสวนปาล์ม ทั้งนี้เกิดความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วมรุนแรง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และต่อมาเกิดความเสียหายของตลิ่งและถนนริมคลอง

การแก้ไขปัญหาด้วยแนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามแนวพระราชดำริ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงให้การสนับสนุนแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนคลองรังสิต โดยประทานเงินบริจาคของวิทยาลัยกระบวนการยุติธรรม ให้ สสนก. ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาคูทกภัย พัฒนาพื้นที่เกษตรทุ่งรังสิตให้เป็นพื้นที่ดำเนินงานแก้มลิง แบบเพิ่มรายได้ พัฒนาพื้นที่ร่องสวนปาล์มน้ำมันให้ลึกขึ้นเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ซึ่งช่วยให้ชาวสวนปาล์มมีผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น

สสนก. และมูลนิธิอุทกพัฒน์ฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้สนับสนุนให้ชุมชนคลองรังสิตจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ดำเนินงานวิเคราะห์สมดุลงน้ำ และออกแบบระบบบริหารจัดการน้ำรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมกับพื้นที่ร่องสวนปาล์ม รวมทั้งขุดลอกคลองหลักและคลองซอยให้เชื่อมโยงถึงกัน ปรับปรุงบ่อบักน้ำและซ่อมแซมประตูน้ำเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ กักเก็บและระบายน้ำรวมถึงปลูกพืชผักสวนครัวบริเวณร่องสวนปาล์มน้ำมัน เรือดูดตะกอนเลนที่คิดค้นโดยชุมชนช่วยเพิ่มปริมาณน้ำเก็บกักไว้ในพื้นที่แก้มลิงในร่องสวนปาล์ม และแหล่งน้ำสำหรับพื้นที่เกษตรในฤดูแล้งรวมทั้งได้ปลูกต้นปาล์มน้ำมันตามแนวคลอง เพื่อป้องกันตลิ่งพังทลายและสิ่งก่อสร้างริมคลอง

นอกจากนี้ ชุมชนได้ปลูกปาล์มน้ำมัน ควบคู่กับการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นต่อเนื่องและยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลง

การขุดลอกคลองหลักและคลองซอยความยาว รวม ๑๓๑ กิโลเมตร เชื่อมต่อกับบ่อบักน้ำและประตูน้ำที่ได้รับการปรับปรุง รวม ๙๔ จุด ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการกักเก็บน้ำและระบายน้ำ เรือดูดเลนช่วยเพิ่มปริมาณน้ำในแก้มลิงในร่องสวนปาล์มและเปิดร่องส่งน้ำให้กับพื้นที่เกษตรในฤดูแล้ง ในช่วงพายุแกมบี (GAEMI) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ คลองรังสิตสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่า ๑๗ ล้านลูกบาศก์เมตร ช่วยให้กรุงเทพมหานครและภาคกลางของประเทศไทยรอดพ้นจากน้ำท่วม และในฤดูแล้งปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้ใช้เรือดูดตะกอนเลนขุดลอกเปิดทางน้ำให้กับพื้นที่เกษตร ๖,๐๐๐ ไร่

จากการดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๐ ได้เกิดระบบเชื่อมต่อโครงสร้างชลประทานกับร่องสวน สามารถกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ร่องสวนปาล์มน้ำมันกว่า ๒๒,๖๓๒ ไร่ สามารถเป็นแก้มลิงรองรับน้ำกว่า ๑๔.๘๒ ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำเพื่อการเกษตรทั้งระบบ ๒๙ ล้านลูกบาศก์เมตร ผู้ได้รับประโยชน์ ๖,๔๐๐ ครัวเรือน ๒๑,๐๐๐ คน พื้นที่การเกษตร ๕๒,๐๐๐ ไร่ อีกทั้งพัฒนาศักยภาพกักเก็บน้ำในพื้นที่แก้มลิงทั้งหมดคือ คลอง ร่องสวน บ่อดิน ให้เป็นแหล่งน้ำสำรองในฤดูแล้งหรือช่วงประสบภัยธรรมชาติ ป้องกันน้ำเค็มรุก และช่วงหนองน้ำกว่า ๑๓๗ ล้านลูกบาศก์เมตร

ชุมชนร่วมกันปลูกต้นปาล์มน้ำมัน จำนวน ๑๓,๐๐๐ ต้น ริมคลอง ระยะทาง ๗๒.๘ กิโลเมตร ช่วยป้องกันการพังทลายของตลิ่ง ถนนริมตลิ่ง และป้องกันสิ่งปลูกสร้างริมคลอง เกิดตัวอย่างการดำเนินงานทฤษฎีใหม่ริมคลอง พื้นที่ ๐.๐๗๕ ไร่ ช่วยเพิ่มรายได้ ๑๒,๐๐๐ บาทต่อปี และลดรายจ่ายครัวเรือนจากการซื้ออาหารได้ ๖,๐๐๐ บาทต่อปี

ชาวสวนปาล์มมีรายได้จากการทำน้ำมันปาล์มได้ ๒๔ ครั้งต่อต้นต่อปี ได้ผลผลิตมากกว่า ๖ ถึง ๘ ต้นต่อไร่ รายได้เฉลี่ย ๒๓,๘๐๐ บาทต่อไร่ต่อปี (ราคาน้ำมันปาล์ม ๔ บาท : ๑ กิโลกรัม)

ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๔๗ เกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่นามาเป็นร่องสวนเพื่อปลูกส้ม ต่อมาเกิดโรคส้มระบาดและมีปัญหาดินเปรี้ยว ทำให้เกษตรกรต่างเป็นหนี้ธนาคารกันมากมาย สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจการเกษตรจึงแนะนำให้เปลี่ยนจากส้มมาปลูกปาล์มน้ำมันแทน

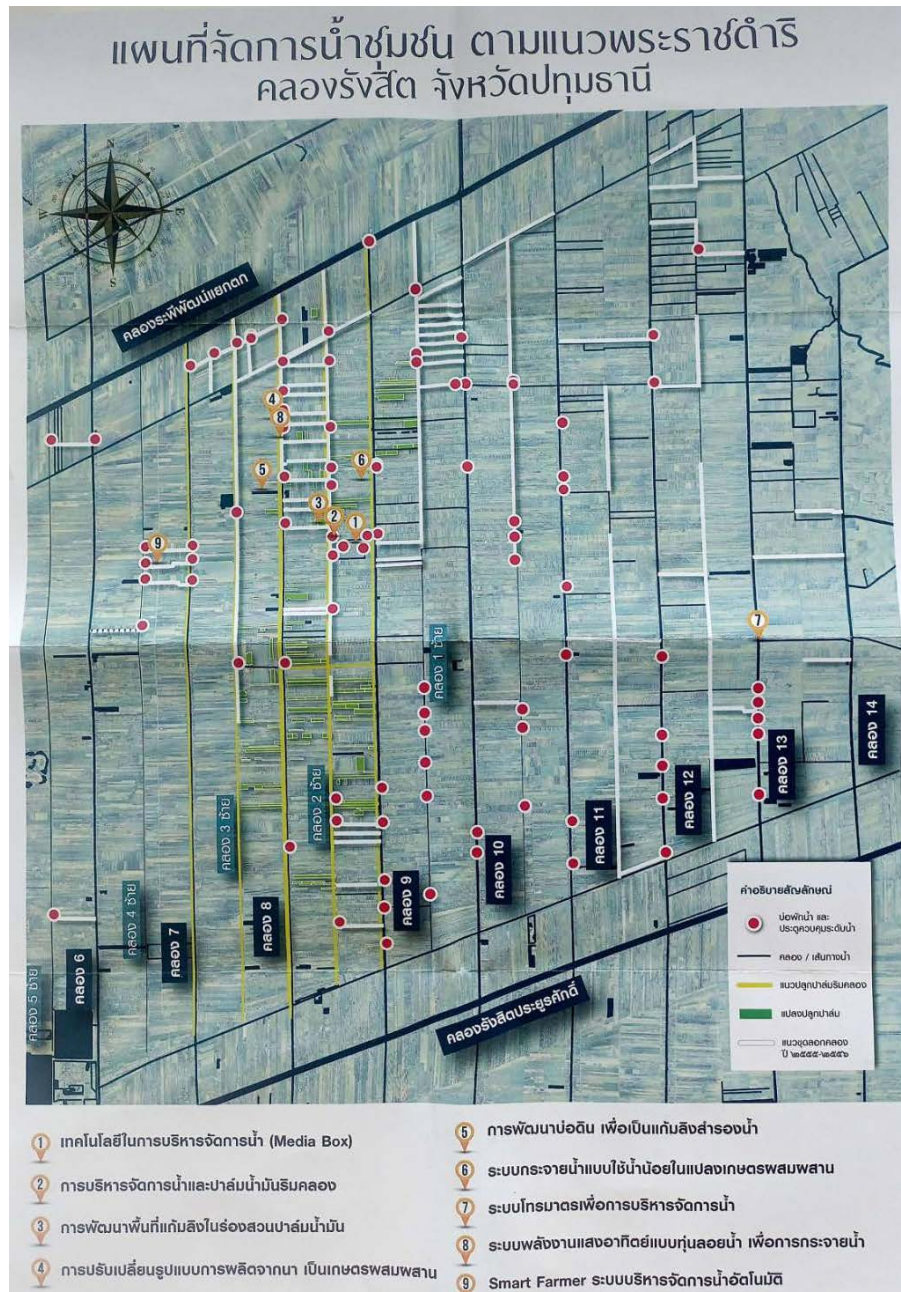
ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดน้ำท่วมใหญ่ ชาวชุมชนรังสิตรวมตัวกันป้องกัน ด้วยการปล่อยให้น้ำไหลผ่านพื้นที่ และเสริมคันดินกันริมคลอง ทำให้พื้นที่เพาะปลูกไม่ได้รับความเสียหายและปาล์มน้ำมันยังให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นมาก

ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงประทานเงินบริจาคของวิทยาลัยกระบวนกรยุติธรรม ให้สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) หรือ สสนก. เพื่อดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาอุทกภัย พัฒนาพื้นที่เกษตรทุ่งรังสิต คลองรังสิตสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่า ๑๗ ล้านลูกบาศก์เมตร ช่วยให้กรุงเทพมหานครและภาคกลางของประเทศไทยรอดพ้นจากน้ำท่วม

ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เข้าไปสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ขยายแนวคิดและผลสำเร็จไปยังพื้นที่ข้างเคียง พัฒนาเรือดูดตะกอนเลน เพื่อขุดลอกเปิดทางน้ำในฤดูแล้งให้กับพื้นที่เกษตร ๖,๐๐๐ ไร่

ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้รับเลือกจากมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ แห่งที่ ๔ ของประเทศ เป็นตัวอย่างความสำเร็จของการดำเนินงานเชื่อมคลองเป็นแก้มลิง

ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ - ปัจจุบัน ขยายเครือข่ายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไปถึง ๙ พื้นที่ ในอำเภอหนองเสือ รวม ๘ ตำบล ในคลองรังสิต เกิดระบบเชื่อมต่อโครงสร้างชลประทานกับร่องสวน กระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ร่องสวนปาล์มน้ำมากกว่า ๒๒,๖๓๒ ไร่ สามารถเป็นแก้มลิงรองรับน้ำกว่า ๑๔.๘๒ ล้านลูกบาศก์เมตร

รายงานสรุปผลการเดินทางไปศึกษาดูงานเพื่อติดตามการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม กรณีศึกษา “ความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน” ณ ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลลงกระษेत्र จังหวัดนครนายก ระหว่างวันที่ ๓๑ ตุลาคม - ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖ ของคณะอนุกรรมการฯ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค วุฒิสภา

ปัจจัยความสำเร็จ

๑) เพิ่มศักยภาพให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ชุมชนได้เรียนรู้แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนและตัวอย่างความสำเร็จจากชุมชนอื่น จึงได้เริ่มดำเนินงานในพื้นที่นาร่อง ๔ ตำบล เริ่มวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำ ได้แก่ สำรวจ จัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล และปรับปรุงโครงสร้างน้ำในพื้นที่ จนเห็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรมของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน เป็นที่ประจักษ์ต่อคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง ซึ่งชุมชนได้ขยายเครือข่ายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไปถึง ๙ พื้นที่ ในอำเภอหนองเสือ รวม ๘ ตำบล ในคลองรังสิต ภายในเวลา ๕ ปี โดยเครือข่ายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนใน ๙ พื้นที่นี้ ได้รวมกลุ่มเพื่อร่วมดำเนินงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน นอกจากนี้ ชุมชนได้จัดตั้งกองทุนน้ำมันปาล์มประจำหมู่บ้านเพื่อจัดการด้านงบประมาณ และรายได้จากวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ เมื่อชุมชนมีเรือดูดตะกอนเลนประจำชุมชน เกษตรกรสามารถนำไปใช้โดยจ่ายเฉพาะค่าเชื้อเพลิง ช่วยให้เกษตรกรประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างเรือดูดตะกอนเลนกว่า ๐.๘๙ ล้านบาท

๒) ส่งเสริมการเรียนรู้และคิดค้นนวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) หรือ สสนท. และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถ่ายทอดความเข้าใจเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนในกลุ่มผู้นำชุมชน โดยใช้ให้เห็นว่า ที่ได้ดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ได้รับประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มผู้นำชุมชนทั้ง ๙ พื้นที่ เป็นหลักในการประสานการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนคลองรังสิต

ความสำเร็จ

๑) บูรณาการบริหารจัดการน้ำ ลดความเสี่ยงภัยแล้ง และทำการเกษตรที่นำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ระบบการบริหารจัดการน้ำที่ทันสมัย มีพื้นฐานอยู่ที่การวิเคราะห์แหล่งน้ำอย่างละเอียด และมีนวัตกรรมเทคโนโลยี ถือเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับชุมชนคลองรังสิตในการเผชิญปัญหาความเสี่ยงจากภัยแล้งและปรับปรุงผลผลิตทางการเกษตร

๒) การวิเคราะห์สมดุลน้ำ จากการใช้เทคโนโลยีที่หลากหลาย ชุมชนคลองรังสิตได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์สมดุลน้ำ อันเป็นขั้นตอนพื้นฐานของการออกแบบระบบการจัดการน้ำที่ทันสมัย จากการที่ชุมชนขาดแคลนน้ำอย่างมากตลอดทั้งปี ดังนั้น ควรเพิ่มแหล่งกักเก็บน้ำเป็นเพียงทางออกเดียวสำหรับชุมชนคลองรังสิต

๓) เรือดูดตะกอนเลน

ชุมชนลอกคลองและคลองซอย เชื่อมกับการปรับปรุงบ่อกักน้ำและประตูระบายน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพน้ำเข้า-ออก เพิ่มพื้นที่แก้มลิงรับน้ำในร่องสวนปาล์ม และเชื่อมต่อกับคลองหลักและคลองซอย เป็นการปรับปรุงการระบายน้ำท่วมเพื่อเก็บกักน้ำไว้ในแก้มลิง

การใช้เรือดูดเลน เพื่อเพิ่มร่องลึก ช่วยเพิ่มความสามารถในการระบายน้ำในฤดูน้ำหลาก ในขณะเดียวกัน เป็นการเปิดทางน้ำใหม่ในช่วงหน้าแล้ง เพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่ที่ห่างไกลออกไป

เกษตรกรได้รับคำแนะนำให้ขุดลอกร่องสวนปาล์มเพื่อให้ดินดูดซึมน้ำได้ดีขึ้น เพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำรวมทั้งตะกอนดินเลนที่ดูดขึ้นมา ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับพืชและเป็นปุ๋ยบำรุงดิน

๔) **อนุรักษ์พื้นที่ริมคลอง** การอนุรักษ์พื้นที่ริมคลองเพื่อป้องกันการพังทลายของตลิ่งเป็นส่วนสำคัญ ผลผลิตจากปาล์มและผลผลิตจากเกษตรแบบผสมผสานริมคลองยาว ๗๒.๘ กิโลเมตร เป็นการเพิ่มเสริมสร้างรายได้ที่สำคัญให้กับชุมชน

ผลการดำเนินงานสามารถสร้างความสำเร็จและความมั่นคงได้ ดังนี้

๑) **ความมั่นคงด้านน้ำ** เกิดระบบเชื่อมต่อโครงสร้างชลประทานกับร่องสวน สามารถกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ร่องสวนปาล์มน้ำมากกว่า ๒๒,๖๓๒ ไร่ สามารถเป็นแก้มลิงรองรับน้ำกว่า ๑๔.๘๒ ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำ เพื่อการเกษตรทั้งระบบ ๒๙ ล้านลูกบาศก์เมตร ผู้ได้รับประโยชน์ ๖,๔๐๐ ครัวเรือน ๒๑,๐๐๐ คน พื้นที่การเกษตร ๕๒,๐๐๐ ไร่

๒) **ความมั่นคงด้านภัยพิบัติ** มีศักยภาพในการกักเก็บน้ำในพื้นที่แก้มลิง (คลอง ร่องสวน บ่อดิน) เพื่อใช้เป็นน้ำสำรองในฤดูแล้ง ป้องกันน้ำเค็มรุก และช่วยหนองน้ำได้กว่า ๑๓๗ ล้านลูกบาศก์เมตร

๓) **ความมั่นคงด้านอาหาร** เกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ สามารถสร้างรายได้ปีละ ๑๕,๐๐๐ บาท/ไร่ ซึ่งสูงกว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ๔.๒ เท่า

๔) **ความมั่นคงด้านพลังงาน** ระบบสูบน้ำด้วยพลังงานแสงอาทิตย์แบบทุ่นลอยน้ำ ประหยัดค่าไฟฟ้าปีละ ๔๘,๐๐๐ บาท

๕) **ความมั่นคงด้านสวัสดิการชุมชน** เกษตรผสมผสานริมคลอง ป้องกันริมคลองรกร้าง ถนนริมตลิ่งพังทลาย ต้นปาล์มน้ำมันริมคลอง จำนวน ๑๓,๐๐๐ ต้น สร้างรายได้ปีละ ๐.๖๖ ล้านต่อหมู่บ้าน

สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น และภาคเอกชน เพื่อยกระดับความสำเร็จ

เหตุการณ์มหาอุทกภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นจุดเริ่มต้นความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลในการบริหารจัดการน้ำเพื่อเอาชนะกับวิกฤตในขณะนั้น โดย สสนก. เป็นหน่วยงานสนับสนุนข้อมูลน้ำ ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ของชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องเริ่มจัดการแหล่งน้ำ ขุดลอกคลอง เปลี่ยนพื้นที่นาเป็นร่องสวนปาล์ม เกิดการบริหารจัดการน้ำทั้งระบบ ชุมชนเปิดใจรับและประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อป้องกันภัยพิบัติและมีการบริหารจัดการน้ำที่ดีขึ้นกว่าเดิม ด้วยการสนับสนุนจากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) หรือ สสนก. ความร่วมมือกันระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ส่วนตำบล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถเอาชนะอุปสรรคเรื่องน้ำในพื้นที่ได้เป็นผลสำเร็จ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนนี้ ถือเป็นสำคัญในการขยายเครือข่ายจาก ๔ พื้นที่ เป็น ๙ พื้นที่ ภายในระยะเวลา ๕ ปี ซึ่งมูลนิธิโคคา-โคลา ประเทศไทย ได้เห็นถึงผลสำเร็จ และได้ร่วมดำเนินงานสนับสนุนงบประมาณผ่านทางมูลนิธิอุทกพัฒนาฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้นมา

“กองทุนปาล์มน้ำมัน ดูแล รักษา และ พัฒนาคลอง”

ต้นปาล์มน้ำมัน

นอกจากจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงแล้ว ต้นปาล์มยังชอบน้ำ สามารถทนต่อสภาพน้ำท่วมขังได้ประมาณ ๑ เดือน และสามารถปลูก

ในพื้นที่ดินเปรี้ยวได้ ร่องสวนปาล์มน้ำมันหากมีการปรับให้ลึกจะสามารถกักเก็บน้ำได้ถึง ๗๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ อีกทั้งมีภูมิสังคมโดยรอบที่เป็นคลองหลักและคลองซอย สามารถใช้เป็นแก้มลิงกักเก็บน้ำและบริหารจัดการน้ำเข้าออกร่องสวนปาล์มน้ำมันได้ อีกทั้งในฤดูฝนเมื่อฝนน้ำไปเก็บกักไว้ในพื้นที่แก้มลิง จะช่วยบรรเทาปัญหา น้ำท่วมในพื้นที่ข้างเคียง และลดการใช้น้ำจากระบบชลประทานในฤดูแล้งได้อีกด้วย

กองทุนปาล์มน้ำมันริมคลอง เกิดจากการที่ชุมชนอนุรักษ์พื้นที่ริมคลอง ร่วมกันปลูกต้นปาล์มน้ำมันตามแนวคลอง รวม ๑๓,๐๐๐ ต้น ระยะทาง ๗๒.๘ กิโลเมตร เพื่อป้องกันการพังทลายตลิ่งและสิ่งก่อสร้างริมคลอง รายได้จากปาล์มน้ำมันได้นำมาจัดตั้งเป็นกองทุนปาล์มน้ำมัน ดูแล รักษา และพัฒนาคลอง รวมทั้งเป็นสวัสดิการให้กับชาวบ้าน เช่น การศึกษา ศาสนา สาธารณสุข เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๕ มีเงินกองทุนทั้งหมด ๕.๘๘ ล้านบาท นำใช้เป็นสวัสดิการไปแล้ว ๔.๔๗ ล้านบาท จึงมีเงินสะสมคงเหลือในกองทุน ๑.๔๑ ล้านบาท

วิกฤติโควิด “สร้างรายได้”

เดิมผู้ผลิตปาล์มน้ำมันสำคัญของโลก คือ “อินโดนีเซีย” และ “มาเลเซีย” แต่ในช่วงสถานการณ์โควิด - ๑๙ ที่ผ่านมา ทั้ง ๒ ประเทศปิดประเทศ จึงเป็นโอกาสดีต่อกลุ่มเกษตรกรปาล์ม น้ำมันทำให้ราคาผลผลิตปาล์มสูงขึ้น

การเปรียบเทียบ	๒๕๕๙ เริ่มโครงการ	๒๕๖๒ ราคาปาล์มตกต่ำ	๒๕๖๕ ราคาปาล์มเพิ่มสูง
ราคาผลปาล์มน้ำมัน (บาท/กก.)	๔	๒	๑๑
รายได้จากปาล์มน้ำมัน (บาท/ไร่/ปี)	๒๓,๘๐๐	๑๑,๙๐๐	๖๕,๔๕๐
รายรับสะสมเข้ากองทุน (บาท)	๑๗๘,๐๐๐	๑,๔๒๔,๐๐๐	๕,๘๘๙,๕๖๐

เรือดูดตะกอนเลน

เรือดูดตะกอนเลนเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการขุดลอกคูคลองและร่องสวนขนาดเล็กในพื้นที่ โดยมีกฎ กติกา การบริหารจัดการเรือดูดตะกอนเลนสแตนเลส เพื่อให้ชาวสวนปาล์มน้ำมันสามารถนำไปใช้งานได้อย่างเท่าเทียมกัน

ประโยชน์ของเรือดูดตะกอนเลน

การใช้เรือดูดตะกอนเลน เพื่อเพิ่มความลึกของร่องสวน ทำให้กักเก็บน้ำได้เพิ่มขึ้น ลดการใช้น้ำชลประทานจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ใช้เปิดทางน้ำใหม่ในช่วงหน้าแล้ง เพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่ที่ห่างไกลออกไป ช่วยเพิ่มความสามารถในการระบายน้ำในฤดูน้ำหลาก ตะกอนดินเลนที่ดูดขึ้นมา ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับพืชและเป็นปุ๋ยบำรุงดิน

“ระบบโทรมาตรอัตโนมัติ” สถานีชุมชนบ้านน้อยสว่าง

ระบบโทรมาตร คือ อุปกรณ์ที่สามารถตรวจวัดค่าทางฟิสิกส์ เคมี หรือ ชีวภาพ แล้วส่งค่าที่วัดได้ไปยังที่ที่กำหนดไว้ได้เองในเงื่อนไขต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ค่าหรือข้อมูลที่ตรวจวัดอาจจะเป็นข้อมูลระดับเสียง อุณหภูมิความชื้น ค่าความเป็นกรด ต่าง หรือปริมาณออกซิเจนที่ละลายในน้ำ หรือ แม้กระทั่งภาพถ่าย หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากตัวระบบโทรมาตรเอง เช่น สถานการณ์ทำงาน เป็นต้น

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสน. พัฒนาระบบโทรมาตรอัตโนมัติ เพื่อตรวจวัดข้อมูลระยะไกล ซึ่งมีขนาดเล็กและติดตั้งง่าย สามารถวัดระดับน้ำ ปริมาณน้ำฝน

อุณหภูมิ ความชื้นความกดอากาศ ความเข้มแสง ความเร็วลม เชื่อมโยงข้อมูลอัตโนมัติผ่านระบบรับส่งข้อมูลของผู้ให้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ และระบบการสื่อสารผ่านดาวเทียม (Satellite Communication System) สามารถแสดงผลข้อมูลในรูปแบบของภูมิศาสตร์สารสนเทศบน

เครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet GIS) ผ่านทางเว็บไซต์ www.thaiwater.net ช่วยให้มีข้อมูลเพียงพอต่อการวิเคราะห์สถานการณ์น้ำ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการวางแผนการบริหารจัดการน้ำและภัยพิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานด้วยระบบโทรมาตร

๑. การบริหารจัดการในสภาวะปกติ มีการติดตามสถานการณ์น้ำโดยใช้ข้อมูลจากแผ่นวัดระดับน้ำและโทรมาตรทุกเดือน

๒. ก่อนเกิดภัยพิบัติ มีการประสานความร่วมมือในการเตรียมการเตือนภัยและอพยพกับศูนย์เตือนภัยพิบัติชุมชน

๓. ระหว่างเกิดภัยพิบัติ มีการประเมินสถานการณ์ภัยเพื่อเข้าช่วยเหลือและอพยพผู้ประสบภัย

๔. หลังเกิดภัยพิบัติ มีการจัดทำแผนฟื้นฟูโครงสร้างและแผนพัฒนาแหล่งน้ำเชิงพื้นที่

สำหรับ “ระบบโทรมาตรอัตโนมัติ” สถานีชุมชนบ้านน้อยสว่าง เป็นระบบโทรมาตรอัตโนมัติ รุ่นที่ ๕ เป็นรุ่นที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักเบา ติดตั้งง่าย ยึดจับแผงโซลาร์เซลล์ได้รอบด้าน ใช้แบตเตอรี่ลิเธียมฟอสเฟต ใช้พลังงานน้อยลง ถ้าไม่มีแดดเลย อยู่ได้นาน ๑๔ วัน ชุดตรวจวัดอากาศมีขนาดกะทัดรัด และมีการติดตั้งหัววัดฝุ่น PM 2.5 ด้วย

“แปลงเกษตร ผสมผสาน”

ตัวอย่างการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ของ นางรุ่งนภา คุ่ยต่วน

- นางรุ่งนภา คุ่ยต่วน ได้ปรับพื้นที่ ๔ ไร่ ทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชผัก ผลไม้กว่า ๓๐ ชนิด
- สร้างรายได้รายวันจากผักต่าง ๆ เช่น ผักสลัด โหระพา มะกรูด ตะไคร้ รายได้รายสัปดาห์จากพริก รายได้รายเดือนจากใบกระท่อม มะละกอ รายได้รายปีจากผลไม้ เช่น มะยงชิด ละมุด เป็นต้น
- อีกทั้งลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ถึง ๓,๙๐๐ บาทต่อเดือน ด้วยการทำปุ๋ยหมัก สารกำจัดแมลง น้ำยาล้างจานใช้เอง

- จากการปรับพื้นที่เป็นแปลงเกษตรผสมผสานทำให้มีรายได้เพิ่ม ๗,๕๐๐ บาทต่อเดือน

ตัวอย่างการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ของ นางจุฑารัตน์ คุ่ยต่วน เดิม คือ ก่อน

พ.ศ. ๒๕๒๖ ทำนาตลอดทั้งปี โดยใช้น้ำจากคลองชลประทานที่ ๘ ผ่านระบบสูบ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้ปรับพื้นที่เพื่อทำสวนส้มเขียวหวานนาน ๑๐ ปี เมื่อเกิดโรคส้มระบาดและทำให้ดินเสื่อม พ.ศ. ๒๕๓๖

การจัดรูปที่ดินแปลงนางจุฑารัตน์ คุ่ยต่วน
พื้นที่ 24 ไร่ 3 งาน 13 ตร.วา
ปลูกผสมผสาน
ปาล์มน้ำมัน มะระ น้ำเต้า พริก ขบว สับปะรด กล้วยน้ำว้า มะเขือ มะนาว
ร่องสวนขนาดกว้าง 1.50 เมตร ยาว 220 เมตร ลึก 1.0 เมตร

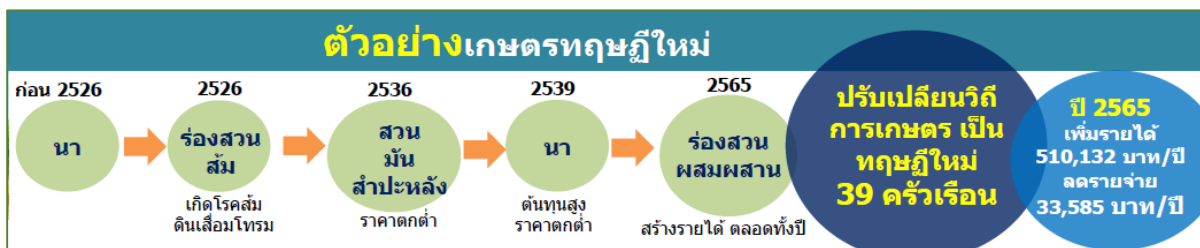
ได้เปลี่ยนมาปลูกมันสำปะหลังในร่องสวนเดิมได้ ๓ ปี จนเกิดภาวะราคามันตกต่ำ พ.ศ. ๒๕๓๙ จึงถมร่องสวนกลับมาทำนาอีกครั้ง นานกว่า ๒๐ ปี ซึ่งประสบปัญหาต้นทุนสูง ราคาตกต่ำ เมื่ออายุมากขึ้น ทำนาไม่ไหวและมีข้าวต้นทุนการผลิตสูงแต่ขายได้ราคาต่ำ ปี ๒๕๖๕ จึงปรับพื้นที่เป็นร่องสวนอีกครั้ง เพื่อปลูกผสมผสานระหว่างปาล์มน้ำมัน มะระ น้ำเต้า พริก กระท่อม ขบว สับปะรด กล้วยน้ำว้า มะเขือ มะนาว ปัจจุบันปรับร่องสวนมาได้ ๖ เดือน สร้างรายได้ ๕๐,๖๗๐ บาท เป็นต้นแบบให้กับชุมชนปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตรเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ ๓๙ ครัวเรือน ในปี ๒๕๖๕ เพิ่มรายได้ ๕๑๐,๑๓๒ บาทต่อปี ลดรายจ่ายได้ถึง ๓๓,๕๘๕ บาทต่อปี

ช่องทางการจำหน่ายผลผลิต

- พ่อค้าคนกลางรับไปขายตลาดไท
- มีตลาดนัดชุมชน
- กลัวยน้ำว่า ขายส่งโรงงาน

การจัดรูปที่ดินแปลง นางจุฑารัตน์ คู่ย์ต่วน มีพื้นที่ ๒๔ ไร่ ๓ งาน ๑๓ ตารางวา ปลูกผสมผสาน ปาล์มน้ำมัน มะระ น้ำเต้า พริก บวบ สับปะรด กลัวยน้ำว่า มะเขือ มะนาว ร่องสวน ขนาดกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๒๒๐ เมตร ลึก ๑ เมตร บริหารจัดการแหล่งน้ำ เก็บและสำรองน้ำในพื้นที่ เกษตรของตนเองลดความเสี่ยงการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง บริหารจัดการน้ำในพื้นที่แปลงเกษตร ด้วยวิธีการขุดร่องสวนขนาดกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๒๒๐ เมตร ลึก ๑ เมตร จำนวน ๑๑ ร่อง กักเก็บน้ำ ในแปลงได้ ๓,๖๓๐ ลูกบาศก์เมตรหมุนเวียนใช้น้ำซ้ำในแปลง เชื่อมต่อกับคลองซอยด้วยการวางท่อ ทำให้มีน้ำใช้ในแปลงได้ตลอดทั้งปี

เมื่อปรับการผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยวมาสู่เกษตรผสมผสาน รายรับสุทธิจากนาและพืช ผสมผสาน สูงกว่าทำนาข้าวเพียงอย่างเดียว ๔.๒ เท่า (*เทียบราคาข้าวปี ๒๕๕๙ ราคาขาย ๖.๓ บาทต่อ กิโลกรัม ต้นทุน ๒.๘ บาทต่อกิโลกรัม)

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับวิทยากรชุมชน

นายประเสริฐ เปี่ยมสุขใส สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลกฤษณา ได้กล่าวว่า บริบทของพื้นที่ของตำบลกฤษณามีความแตกต่างจากชุมชนคลองรังสิตมาก มีผลกระทบทั้งน้ำท่วมน้ำแล้ง การเดินทางมาศึกษาดูงานในครั้งนี้จึงได้แนวคิดที่ว่า บ้านเราก็น่าจะมีช่องทางที่จะดำเนินการให้ประสบความสำเร็จได้เช่นกัน ตำบลกฤษณาอยู่ฝั่งตะวันออกมีพื้นที่หลายพันไร่ มีพื้นที่ตั้งแต่ประตูบางยี่หนไปถึงวัดไผ่โรงวัว มีคั่นกันน้ำแม่น้ำท่าจีนตลอดแนว มีคั่นกันน้ำที่กรมชลประทานขุดใหม่ได้ไม่ถึง ๑๐ ปี เรียกว่า คลองสิบเอ็ดวา มีคั่นกันทั้งสองฝั่ง เวี่ยงที่ทำนาก็น่าทำให้น้ำไม่ท่วมได้เช่นกัน ถ้าชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบล กรมชลประทาน มาระดมความคิดและช่วยกันคิดช่วยกันทำจะสามารถบริหารจัดการน้ำในพื้นที่และป้องกันไม่ให้น้ำท่วมได้เช่นกัน

นายธนพล คชสาร สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลบางใหญ่ ได้กล่าวว่า ตำบลบางใหญ่เป็นตำบลที่มีพื้นที่ไกลปืนเที่ยง คลองรังสิตสามารถทำให้แก้มลิงเป็นที่สร้างรายได้ แก้มลิงที่คลองรังสิตคือการนำน้ำเข้าร่องสวน แต่ของตำบลบางใหญ่ คำว่า “แก้มลิง” คือ การนำน้ำเข้าทุ่งทั้งหมด แม้ตำบลบางใหญ่จะมีพื้นที่แล้ง แต่แล้งไม่มากนัก ที่ประสบปัญหา คือ น้ำท่วมยาวนานถึง ๔ เดือน พื้นที่เรามีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ๔ หมู่บ้าน มีคลองชลประทานไหลเข้าทุกหมู่บ้าน ที่ตำบลบางใหญ่ไม่สามารถบอกให้กรมชลประทานดำเนินการอย่างไรตามคำของชาวบ้านได้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้คลองรังสิตสามารถจัดการน้ำได้ คือ ชุมชนกับชลประทานสามารถจับเข้าคุยกันได้ ชาวบ้านชุมชนคลองรังสิตสามารถเปิดประตูน้ำเองได้ แต่ถ้าตำบลบางใหญ่ หากกระทำเช่นเดียวกัน จะกลายเป็นชาวบ้านกระทำผิดกฎหมาย ตำบลบางใหญ่ไม่ได้บูรณาการระหว่างหน่วยงาน การดำเนินการเป็นในลักษณะต่างคนต่างทำ การดูแลคลองเป็นหน้าที่ของกรมชลประทาน ส่วนการดูแลถนนเป็นขององค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ที่ทำหน้าที่เฝ้าประตูของกรมชลประทานต้องรอฟังคำสั่งของเบื้องบน แต่ไม่ฟังเสียงชาวบ้าน การแก้ไขปัญหา คือ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่นต้องประสานงานและพูดคุยกับกรมชลประทาน หน่วยงานราชการต้องฉลาดที่จะใช้ชาวบ้านให้เป็นประโยชน์

นายเผด็จ แยมัทสนา ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลตะค่า ได้กล่าวว่า ตำบลตะค่าเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา ช่วงน้ำท่วมก็ปรับจากการทำนาเป็นหาปลาขาย เราไม่เคยเรียกร้อง เพราะเราถือว่าเป็นวิถีชีวิตของเราไปแล้ว

นายสมศักดิ์ เจริญผล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลองครักษ์ ได้กล่าวว่า ตนเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำเจ้าพระยาคนแรกและคนเดียวของอำเภอบางปลาม้า ที่ผ่านมาได้ต่อสู้เรื่องวิถีการใช้ น้ำ ดูแลน้ำและผันน้ำมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ๒๕๖๔ - ๒๕๖๕ ปลายปี ๒๕๖๕ การบริหารจัดการน้ำดีขึ้นกว่าเดิมเพราะมีโครงการคลองระบายน้ำบายน้ำบางบาล - บางไทร (Floodway) แต่ต่อไปอาจจะแล้งมากขึ้นเนื่องจากน้ำจะมาผ่านทางตำบลเราอีก สำหรับอำเภอบางปลาม้า เป็นพื้นที่ที่ต้องรับน้ำตลอดทุกปี ซึ่งไม่สามารถค้นหาคำตอบได้ว่า บุคคลใดเป็นผู้อนุมัติให้พื้นที่อำเภอบางปลาม้าเป็นทุ่งรับน้ำ การค้นหาต้นตอของปัญหาไม่ใช่เพื่อที่จะไปโทษผู้ใด แต่ต้องการถามเพื่อที่จะแก้ไข การบริหารจัดการน้ำ ปัจจุบันมีสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ หรือ สทช. เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลน้ำทั้งระบบ โดยมีกรมโยธาธิการและผังเมืองเป็นหน่วยงานดูแลโครงสร้างว่าสิ่งใดควรแก้ไข และกรมชลประทานต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย แต่ที่ผ่านมาของอำเภอบางปลาม้า กรมชลประทานไม่ได้ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เจ้าหน้าที่มักชี้แจงว่า การจะดำเนินการใดก็ตามต้องรอคำสั่งการจากระดับบน ดังนั้น จึงอยากให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างเช่นชุมชนคลองรังสิต

นายขวัญยืน เจริญผล ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลสาลี ได้กล่าวว่า การเดินทางมาศึกษาดูงานพื้นที่ตัวอย่าง ตนเห็นว่า อำเภอบางปลาม้า น่าจะทำได้ยากกว่า ตนเคยนำเรียนว่า บางปลาม้าควรจะสร้างที่เก็บน้ำให้เหมือนกับเขื่อนกระเสียว แต่ไม่สามารถทำได้เนื่องจากเรามีพื้นที่ป่าสงวน การเก็บน้ำและระบายน้ำให้ชาวนา ก็ไม่สามารถทำได้เพราะเรามีแม่น้ำท่าจีนที่ต้องไหลผ่าน พื้นที่อำเภอบางปลาม้ามันเกิดจากวิถีธรรมชาติ ช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน น้ำต้องท่วมทุกปี ปีที่ผ่านมาสถานการณ์ดีขึ้นเพราะท่วมแค่พื้นที่นา แต่ไม่ท่วมถนน การแก้ไขปัญหาจะต้องเริ่มต้นจากหน่วยงานราชการกับประชาชนเกิดความเข้าใจกันก่อน ในสมัยก่อนน้ำท่วมจะท่วมเท่ากันหมด แต่ปัจจุบันไม่

เท่ากัน เกิดความเหลื่อมล้ำ หน่วยงานราชการต้องสอบถามชาวบ้านว่าเดือดร้อนอย่างไร รับฟังรับทราบ ข้อมูลจากประชาชนผ่านผู้นำชุมชน ผ่านนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผ่านกำนัน ผ่านผู้ใหญ่บ้าน การแก้ไขปัญหาก็จะดำเนินการได้ง่ายมากกว่าที่เป็นอยู่ การแก้ไขเรื่องน้ำของตำบลสาละวินทำให้คลองเก็บน้ำได้ สามารถเปิดปิดได้ ซึ่งคลองซอยในตำบลสาละวิน จำนวน ๑๕ สาย แต่ยังไม่ได้ทำให้เกิดการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม

นายสุเทพ ทองธรรมชาติ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลจรเข้มใหญ่ ได้กล่าวว่า จากการลงพื้นที่ที่ชุมชนคลองรังสิต พบว่า อำเภอบางปลาม้าไม่สามารถดำเนินการได้เช่นเดียวกับตำบลบึงข่าอ้อ ชาวบางปลาม้าเราจะทำนากันปีละ ๒ รอบ ในลักษณะที่มีข้อจำกัด โดนยึดยึดให้เป็นพื้นที่รับน้ำ เป็นความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นกับชาวบางปลาม้า ส่วนตัว เห็นว่า ชาวอำเภอบางปลาม้าและอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมและเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับความเสมอภาคทางสังคม ที่ผ่านมา เราเป็นพื้นที่รับน้ำ ซึ่งเป็นการรับน้ำที่มากเกินไป มากกว่าความจุที่พื้นที่จะรับได้ ถนนสายรองน้ำท่วมทุกปี เพราะมีการบริหารจัดการน้ำโดยการรอฟังคำสั่งจากเบื้องบน ในเมื่อสมญานามจึงเราเป็นพื้นที่รับน้ำ ชาวบางปลาม้าก็ต้องรับน้ำไป ซึ่งเรารับได้ แต่อย่าทำให้เราใช้ชีวิตลำบาก การเปิดปิดประตูน้ำอยากให้ชาวบางปลาม้าได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย และเห็นว่าในยุคสมัยนี้ ความเหลื่อมล้ำไม่ควรเกิดขึ้น ส่วนที่ได้เดินทางไปอบรมกับทาง สสน. เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ได้เรียนรู้ ข้อมูลที่เราสามารถคาดการณ์สถานการณ์น้ำล่วงหน้าผ่าน Thai water เรียนรู้ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม การพูดคุยเพื่อร่วมแก้ไขปัญหา การบูรณาการร่วมกัน และได้หลักการการทำงานว่าอย่าถือว่าเป็นปัญหาของตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่เป็นปัญหาร่วมกันของชาวบางปลาม้าที่ต้องช่วยกันคิดช่วยกันทำ

นายมลชัย มีแก้ว ผู้ช่วยเหรัญญิกสภาองค์กรชุมชนตำบลสาละวิน ได้กล่าวว่า หลังจากที่ได้ไปอบรมกับ สสน. ตำบลสาละวินได้จัดให้มีการประชุมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ โดยใช้องค์ความรู้ที่อยู่รอบตัวเรารอบตำบลเราเองและชุมชนใกล้เคียง ตำบลสาละวินจะติดกับตำบลกฤษณา ตำบลไผ่กองดิน ตำบลตะค่า ระบบน้ำลำคลองจึงต้องมีความเชื่อมโยงกัน ต้องทำอย่างเป็นระบบ อย่างตำบลสาละวินหากจะทำเรื่องการระบายน้ำ ก็จะติดปัญหาเรื่องพื้นที่ไม่เท่ากัน บางส่วนเป็นที่ดอน บางส่วนที่ลุ่ม การแก้ไขปัญหาของที่ลุ่มที่ดอนที่ต้องไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ ยังได้พูดคุยกันเรื่องการวางแผนการใช้น้ำในตำบลไม่ให้ทิ้งน้ำอย่างเสียประโยชน์ ซึ่งขณะนี้ชาวบ้านอยากให้มีอาคารบังคับน้ำในตำบลกฤษณา กับอาคารบังคับน้ำบริเวณราชบูรณะ ซึ่งจะทำให้กั้นน้ำไว้ได้

นายพนนกรฐ์ คล้ายมาลา สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลกฤษณา ได้กล่าวว่า จากการอบรมกับ สสน. ตำบลกฤษณาได้องค์ความรู้มาปรับใช้ได้ แต่การนำมาปรับใช้ดำเนินการต้องมีการประสานงานร่วมกับท้องถิ่น ท้องที่ และชาวบ้าน ทั้ง ๓ ฝ่ายต้องทำแผนร่วมกัน ส่วนตัวการดูงานในครั้งนี้สนใจเรื่องดูแลของชุมชนคลองรังสิต เพราะตำบลกฤษณาจะใช้รถแมคโครมาขุดลอกซึ่งทำให้ถนนพัง ส่วนฝายน้ำที่ ๒ ๓ ๔ ท่านบรรหาร ศิลปะอาชา ได้นำร่องแนวทางที่จะทำเขื่อน ทำประตูปิดเปิดที่บางซอ้น เป็นโครงการที่ดี แต่ปัจจุบันไม่มีหน่วยงานใดมาสานต่อ ทุกวันนี้ในหน้าน้ำที่ต้องปล่อยให้น้ำท่วมก็ไม่สามารถแก้ไขได้ ชาวบ้านก็ได้ปรับวิถีชีวิตมาทำประมงหาปลา ซึ่งขณะนี้ก็ได้แนวคิดจากการอบรมว่าในอนาคตน่าจะรวมกลุ่มทำปลาสำเร็จส่งออก

นายชัชวาลย์ สิงห์สถิตย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการน้ำ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้กล่าวว่า ตัวอย่างชุมชนคลองรังสิตจะบริหารจัดการผ่านกลไกคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนช่วยกันพิจารณา การบริหารจัดการในรูปแบบดังกล่าวเป็นแนวทางที่ดี ทำให้ชุมชนได้มาช่วยกันคิด ช่วยทำ ส่วนปัญหาของอำเภอบางปลาม้ามีปัญหาคล้ายกันทุกตำบล เราก็จะได้นำตัวอย่างของชุมชนคลองรังสิตไปปรับใช้ ข้อเสนออีกประการหนึ่ง คือ ตนเห็นว่าหลักเกณฑ์หรือระเบียบของกรมชลประทานน่าจะใช้กฎหมาย ระเบียบราชการเดียวกันในทุกพื้นที่ แต่เหตุใดวิธีปฏิบัติของกรมชลประทานในจังหวัดปทุมธานี กับจังหวัดสุพรรณบุรีจึงมีข้อแตกต่างกัน ส่วนแนวทางการขับเคลื่อนต่อไปจะได้เชิญชวนให้ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำเกษตรกร ผู้นำน้ำได้หาช่องทางจัดตั้งเป็นคณะกรรมการ เพื่อร่วมกันสำรวจพื้นที่ จัดทำข้อมูล เพื่อจะได้นำข้อมูลเหล่านั้นไปประกอบการพูดคุยกับส่วนราชการ

นางรอยบุญ รัศมีเทศ รองผู้อำนวยการสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) ได้กล่าวว่า พื้นที่คลองรังสิตพบทั้งปัญหาน้ำท่วมและน้ำแล้ง พื้นที่เป็นเขตชลประทาน แต่สิ่งที่ชุมชนทำขึ้น คือ ทำแก้มลิงเชื่อมโครงสร้างชลประทานกับร่องสวนและร่องน้ำข้างถนน การแก้ไขปัญหาและการบริหารจัดการไม่มีพื้นที่ใดที่จะมีบริบทที่ตรงกับอำเภอบางปลาม้าทั้งหมด แต่ต้องนำไปปรับใช้ ตามแผนที่น้ำของชุมชนคลองรังสิต จะสังเกตเห็นจุดแดงในผังน้ำ จุดดังกล่าวเป็นจุดที่ได้มีการแก้ไขปัญหาร่วมกับ สสน. จัดทำเป็นบ่อพักน้ำและประตูควบคุมระดับน้ำ ซึ่งทั้ง ๘๕ จุดที่ปรากฏในแผนที่ ชุมชนทำกันเองทั้งหมด ชุมชนร่วมกันทำใน ๖ ตำบล มีพื้นที่ ๕๒,๐๐๐ ไร่ หนองน้ำได้ ๒๙ ล้านลูกบาศก์เมตร จุดสำคัญ คือ การพึ่งพาตนเอง เพราะหัวใจของการพัฒนา คือ การพึ่งพาตนเอง การบริหารจัดการน้ำต้องมีข้อมูล ดังนั้น อำเภอบางปลาม้าจึงต้องจัดทำข้อมูลและเท่าทันสถานการณ์ ถ้าเรามีข้อมูลกรมชลประทานจะรับฟังเรา แต่ตอนนี้เรายังพูดแบบที่ไม่มีข้อมูลรองรับ นอกจากนี้ ชุมชนคลองรังสิตยังได้คิดค้นและพัฒนาเรือดูตเลน โดยเรือจะอยู่ที่ส่วนกลาง จัดระบบแบบยืมไปใช้งานได้ สำคัญที่สุด คือ การปรับเปลี่ยนตนเองจากมนุษย์เจ้าปัญหาให้เป็นมนุษย์เจ้าปัญญา และปัญญาจะเกิดได้จากการที่เรามีข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ และมีข้อสรุปให้กับพื้นที่ตนเองได้

นายอนุศักดิ์ คงมาลัย รองประธานคณะกรรมการคนที่สอง และประธานคณะกรรมการ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค ได้กล่าวว่า สภาพองค์กรชุมชนตำบล คือ เวทีกลางของการสนทนา เรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นความทุกข์ของคนในครอบครัว ถ้าไม่พูดคุยกันในครอบครัว ชีวิตลูกหลานก็จะสะเปะสะปะจนตายจากกันไปข้างหนึ่ง ในบ้านเมืองเราที่มีการพัฒนาหรือแก้ปัญหาจากบนลงล่างให้พบเห็นอยู่บ่อย ๆ แต่ข้อเท็จจริง คือ ในขณะที่ข้างล่างหรือชุมชนฐานรากก็ได้มีความเติบโตไปมากเช่นกันและมีปัญหาที่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ณ ขณะนี้ผู้แทนจากพื้นที่เป้าหมายอำเภอบางปลาม้าอาจจะยังมีความเข้าใจไม่เท่ากัน สิ่งสำคัญ คือ การสื่อสารคณะกรรมการ ตสร. คาดหวังว่า หากท่านได้กลับไปแล้วนอกจากสื่อสารกันเองแล้ว ต้องกลับไปสื่อสารกับหมู่บ้านต่าง ๆ ให้เข้าใจเป้าหมายที่เหมือนกัน คำสำคัญ คือ “การสื่อสารเพื่อการจัดการน้ำชุมชน” หลายท่านที่มาดูงานครั้งนี้จะบอกว่า เป้าหมาย คือ ให้นำน้ำลงมาที่พื้นที่อีก แต่ในทางกลับกันสภาพภูมิประเทศบางปลาม้าเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ ตามวิถีธรรมชาติจะเป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ การที่เราได้มาดู

งานพื้นที่ตัวอย่างที่ชุมชนคลองรังสิตเราได้เห็นจุดเริ่มต้นของชุมชนที่ได้เริ่มจากศาสตร์พระราชามีภูมิคุ้มกัน แก้ไขปัญหาจากตัวเอง มีข้อมูล พุดคุยกันระหว่างผู้นำ และลงไปถึงชาวบ้านด้วย

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจการรวมตัวกันของประชาชนให้สามารถดูแลในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเราเอง และสามารถนำไปประเดิมไปเสนอแผนงานในแต่ละระดับได้ด้วย คณะอนุกรรมการฯ ตสร. ที่ได้ติดตามการขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนนั้น ก็เพื่อที่จะให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๒๕ – มาตรา ๔๘ และมาตรา ๕๐ ได้มีผลการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผลที่ชุมชนจัดการตนเองได้ การเดินทางในครั้งนี้เป็นความร่วมมือกันระหว่างโครงการศึกษาวิจัยสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งดำเนินโครงการโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มศว.) สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) สสน. มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะอนุกรรมการฯ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชนฯ วุฒิสภา การดำเนินการที่เราเห็นจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ คือ การใช้ศรัทธา ความเชื่อ ตามแนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ เป็นเครื่องเหนี่ยวนำคณะอนุกรรมการฯ ตสร. ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่อำเภอกงไกรลาศ ตำบลดงเตื่อย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นพื้นที่ติดบางระกำ กระทบการที่เกิดขึ้นที่ตำบลดงเตื่อยนั้นก็เป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่เคยพบเจอมาก่อน เป็นปัญหาที่กลไกการเมืองแบบปกติในปัจจุบันก็แก้ไขไม่ได้ แม้จะให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ไปช่วยอภิปราย แต่ปัญหาก็มักจะอยู่แต่ในรัฐสภาเท่านั้น หากประชาชนในพื้นที่ไม่พูดเป็นเสียงเดียวกัน เสียงมันก็จะดังไม่พอ มีคำถามจากหลายท่านพูดว่า ทำไมตนจึงพูดแต่เรื่องสภาองค์กรชุมชนตำบล เพราะมีบางส่วนไม่ไว้ใจกลัวว่าประชาชนจะหัวแข็ง ตนมองว่า ในยุคนี้ไม่ควรมีความคิดเช่นนี้อีก แต่ต้องสื่อสารกันด้วยเหตุผล มีข้อมูลประกอบ เป็นข้อมูลที่ทันสมัย มีหลักฐาน มีตัวชี้วัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ สสน. ได้ชี้แนะเสมอมา แต่ละพื้นที่จะมีภูมิประเทศ ภูมินิเวศน์ที่แตกต่างกัน ภูมินิเวศน์ คือ ภูมิประเทศที่นำพาสิ่งมีชีวิตเข้าไปอาศัยอยู่ด้วย สามารถเรียกร้องได้ พอใจหรือไม่พอใจได้ แต่ก็เรียกร้องนั้น ก็ต้องมีข้อมูลที่เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งจะเป็จุดเริ่มต้นที่สามารถไปต่อได้อย่างยั่งยืน

นางสาวบุษยามาส เสือโพธิ์ ผู้ช่วยนักวิจัย ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยว่า หลังจากฝึกอบรมแล้วทั้ง ๖ ตำบล ครั้งนี้จึงได้เดินทางมาศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบ เพื่อให้มีโจทย์กลับไปพูดคุยกันต่อในพื้นที่ นัดคุยเพื่อทำผังน้ำ ใส่รายละเอียดโครงสร้างทางเดินน้ำในแต่ละตำบล จากนั้นจะได้นัดหมาย ๖ ตำบล นำแผนที่น้ำมาเชื่อมต่อกัน แลกเปลี่ยนกัน เพราะการจัดการน้ำไม่สามารถทำเพียงตำบลใดตำบลหนึ่งเท่านั้น งานวิจัยในครั้งนี้จะได้รวบรวมข้อมูลการจัดการน้ำของแต่ละตำบลเพื่อที่จะได้ให้ทั้ง ๖ ตำบลได้มีข้อมูลไปใช้ติดต่อประสานงานหรือต่อรองกับหน่วยงานในพื้นที่

นายกฤติธิ์ เอกวารการ ผู้ช่วยนักวิจัย ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยว่า การวิจัยครั้งนี้ได้ก้าวเข้าสู่ครึ่งเทอมแล้ว สภาพปัญหาของสภาองค์กรชุมชนในการจัดการน้ำ เราพบปัญหา คือ (๑) ชุมชนหรือสภาองค์กรชุมชนตำบลขาดแผนการจัดการน้ำ (๒) ชุมชนยังขาดอำนาจในการต่อรองหรือมีอำนาจต่อรอง แต่ชุมชนยังไม่ตระหนักมากพอ และ (๓) ขาดการรับรู้เรื่องสิทธิชุมชนบางประการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในระยะ ๖ เดือนต่อจากนี้ จะเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการยกระดับการมีส่วนร่วมโดยใช้กลไกสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นผู้นำในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ให้ประสบความสำเร็จให้ได้

๓.๒ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายว่าเมือง “ดงละคร” เป็นเมืองที่นางพญาของสมัยโบราณสร้างไว้ให้นางองครักษ์ ซึ่งผู้รู้สันนิษฐานว่า เมืองที่กล่าวถึงคือเมืองโบราณดงละคร ชื่อดงละครนี้มาจากตำนานพื้นบ้านบอกเล่าว่า ในคืนวันเพ็ญเต็มดวง ชาวบ้านจะได้ยินเสียงปีพาทย์แว่วมาตามสายลม แต่หาที่มาของเสียงดนตรีไม่ได้ ชาวบ้านจึงเรียกเมืองแห่งนี้ว่า เมืองโบราณ หรือเมืองลับแล และเป็นชื่อ “ดงละคร” ในปัจจุบัน ตำบลดงละคร เป็นตำบล

ในเขตการปกครองของอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบด้วย ๑๓ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหน้าสนาม บ้านหนองกะพ้อ บ้านหนองหมู บ้านหนองหัวกรวด บ้านหินสามก้อน บ้านหนองทองทราย บ้านคลองโพธิ์ บ้านท่าแห บ้านหน้ากระดาน บ้านกลางดง บ้านไต้วัด บ้านลำผักบุ้ง และบ้านหนองปอ

ด้านการบริหารจัดการน้ำ ชุมชนตำบลดงละคร เดิมประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ขาดการเชื่อมต่อพื้นที่ในเขตและนอกเขตชลประทาน ปัจจุบันมีความมั่นคงน้ำอุปโภค บริโภค และเกษตร เป็นต้นแบบแหล่งเพาะเลี้ยงลูกพันธุ์ปลา

สภาพพื้นที่ตำบล

- อยู่ในเขตชลประทาน สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม บางส่วนเป็นที่ราบสูง
- พื้นที่ชุมชน รวม ๒๘,๐๘๗ ไร่ รวม ๒,๕๗๙ ครัวเรือน ประชากร ๘,๑๐๓ คน
- มีลำห้วยสายหลัก ๒ สายคือ แม่น้ำนครนายก คลองเหมือง รับน้ำมาจากเขื่อนขุนด่านปราการชล และน้ำตกนางรอง
- ปริมาณฝนเฉลี่ย ๑,๕๐๖ มิลลิเมตรต่อปี (ปริมาณฝนรายอำเภอ เฉลี่ย ๓๐ ปี (ปี ๒๕๓๔ – ๒๕๖๕))

ปัญหาทรัพยากรน้ำในอดีต

- ในอดีตประสบปัญหา น้ำแล้งน้ำหลากในพื้นที่เดียวกัน
- น้ำอุปโภค : มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ จากคลอง หนอง บึง และ ระบบประปาหมู่บ้าน
- น้ำบริโภค : มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ ระบบประปาหมู่บ้าน
- น้ำเกษตร : แหล่งน้ำในชุมชนบางแห่งยังขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ไม่สามารถกักเก็บสำรองน้ำไว้เพื่อทำเกษตรช่วงหน้าแล้งได้เต็มประสิทธิภาพ คู คลอง หนอง บึง บางแห่งยังไม่ได้รับการปรับปรุงฟื้นฟู

การดำเนินงาน

๑. เพิ่มแหล่งกักเก็บ สำรองน้ำเพื่อน้ำอุปโภค บริโภค และการเกษตร

- โครงสร้างน้ำเพื่อใช้บริหารจัดการน้ำประตุน้ำ และเชื่อมโยงโครงข่ายน้ำ
- ฟื้นฟูแหล่งน้ำในชุมชน คลอง หนอง โดยการขุดลอกเป็นแก้มลิง กักเก็บน้ำ สามารถกระจายน้ำเข้าสู่ระบบประปาหมู่บ้านเพื่ออุปโภค บริโภค และเพื่อสำรองน้ำเกษตรไว้ใช้ในหน้าแล้ง

๒. ความมั่นคงทางอาหารและการทำเกษตรแบบผสมผสาน ตามแนวทางทฤษฎีใหม่

- ปลูกพืชผสมผสานระหว่างพืชเศรษฐกิจ และพืชที่สร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดรายจ่ายในครัวเรือน ๓๖,๐๐๐ บาท/ครัวเรือน/ปี เพิ่มรายได้ ๒๔,๐๐๐ บาท/ครัวเรือนปี

๓. เกษตรกรทำเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ ๒๖ ครัวเรือน

- ชุมชนได้สำรวจตัวเองพบว่าพื้นที่ของชุมชนตำบลดงละคร โชนเหนือ แหล่งน้ำ จำนวน ๗ แห่ง เนื้อที่รวม ๖๔ ไร่ โชนตะวันตก แหล่งน้ำ จำนวน ๕ แห่ง เนื้อที่รวม ๘๗ ไร่ โชนตะวันออก แหล่งน้ำ จำนวน ๑๑ แห่ง เนื้อที่รวม ๑๒๒ ไร่ ได้ดำเนินงานฟื้นฟูคลอง เชื่อมต่อคลองชลประทาน เสริมโครงสร้าง ประตุน้ำปรับระดับการกระจายน้ำ เพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำและเชื่อมโยงโครงข่ายน้ำในพื้นที่เพื่อบริหารจัดการน้ำ เชื่อมคลองได้ ๑๘ คลอง มีแก้มลิง ๒๖ แห่ง

- เพิ่มปริมาณน้ำมากกว่า ๗.๙๐ ล้านลูกบาศก์เมตร

การฟื้นฟูคลองแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค

- อ่างหน้ากระดาน พื้นที่ ๓๓ ไร่ ที่รับน้ำมาจากคลองเหมือง เพื่อแก้ปัญหาหน้าแล้ง น้ำหลาก และกักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภค บริโภค และเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาได้ ๖๗,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ผู้ได้รับประโยชน์ จำนวน ๓ หมู่บ้าน ๖๐๑ ครัวเรือน ๑,๘๓๗ คน

- ฟื้นฟูแหล่งน้ำเดิม สร้างฝายและประตุน้ำ เพื่อกักเก็บสำรองน้ำ เชื่อมแหล่งน้ำและสระแก้มลิง ทางน้ำเข้า-ออก โครงสร้างฝายเพื่อกักเก็บน้ำ แลยกระดับน้ำ กระจายน้ำเข้าสู่สระน้ำครอบคลุมพื้นที่ ๔ หมู่บ้าน พื้นที่เกษตร ๑,๒๐๐ ไร่

- ภายหลังบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพิ่มสระน้ำแก้มลิงในชุมชน สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้อย่างพอเพียงในหน้าแล้ง มีน้ำรองไว้ทำประมงน้ำจืดโดยเฉพาะเพาะพันธุ์ปลา ปัจจุบันตำบลดงละครเป็นต้นแบบของจังหวัดนครนายก ในเรื่องแหล่งเพาะเลี้ยงลูกพันธุ์ปลาตุ้ม ปลาเนื้อ

ปลาตูกบึกอูย ปลาตูกรัสเซีย และเป็นที่จำหน่ายลูกพันธุ์ปลาแหล่งใหญ่ของประเทศ และส่งออกไปต่างประเทศ รวมกลุ่ม ๔๕ ราย ๓๒๕ บ่อ ในตำบลดงละครและตำบลศรีจุฬามีรายได้เฉลี่ย ๔๐ ล้านบาทต่อปี

ความมั่นคงทางอาหาร

- การบริหารจัดการน้ำ เพิ่มแก้มลิงในชุมชน ทำให้หน้าแล้งสามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ อย่างเพียงพอ มีน้ำสำรองไว้ใช้ด้านการเกษตร
- เกษตรผสมผสานตามแนวทางทฤษฎีใหม่ ปลูกพืชผสมผสานระหว่างพืชเศรษฐกิจ และพืชที่สร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดรายจ่ายในครัวเรือน ๓๖,๐๐๐ บาท/ครัวเรือน/ปี เพิ่มรายได้ ๒๔,๐๐๐ บาท/ครัวเรือน/ปี
- เกษตรกรในชุมชนปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตรมาทำเกษตรผสมผสาน ๒๖ ครัวเรือน

“พิพิธภัณฑิ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ชุมชนตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก”

สำหรับที่มาของ “พิพิธภัณฑิ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ชุมชนตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก” นั้น เนื่องจากชุมชนตำบลดงละคร เป็นพื้นที่น้ำท่วม รับน้ำจากเขื่อนขุนด่านปราการชล น้ำตกนางรอง ไหลเข้าสู่แม่น้ำนครนายก ก่อนกระจายน้ำผ่านคลองต่างๆ เข้าพื้นที่ และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดอุทกภัยอย่างหนักน้ำท่วมบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน ฤดูแล้งชุมชนขาดแคลนน้ำ เนื่องจากแหล่งน้ำขาดการบำรุงรักษา เส้นทางน้ำไม่เชื่อมต่อถึงกัน ไม่สามารถกักเก็บและระบายน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังขาดการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน พ.ศ. ๒๕๕๘ จึงมีจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำตำบลดงละคร วางแผนแก้ไขปัญหาบริหารจัดการน้ำร่วมกัน โดยชุมชนเรียนรู้ ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จัดทำแผนที่และผังน้ำ วางแผนบริหารจัดการน้ำ

ในส่วนของผลการดำเนินงาน สามารถฟื้นฟูโครงสร้างน้ำเดิม เสริมโครงสร้างประตูน้ำเพื่อบริหารจัดการน้ำ สามารถเพิ่มปริมาณกักเก็บสำรองน้ำ เพื่อใช้อุปโภค บริโภคและการเกษตร การฟื้นฟูแหล่งน้ำเดิมเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำแล้ง น้ำหลาก และกักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภค ปริมาณกักเก็บสำรองน้ำเพื่อเป็นน้ำดิบในการผลิตน้ำประปาได้ ซึ่งมีผู้ได้รับประโยชน์ จำนวน ๓ หมู่บ้าน รวมประมาณ ๖๐๐ ครัวเรือน ภายหลังฟื้นฟูแหล่งน้ำ เพิ่มแหล่งน้ำ เชื่อมโยงแหล่งน้ำ และบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบแล้ว สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้อย่างเพียงพอ มีน้ำสำรองไว้ใช้ในการทำประมงน้ำจืดโดยเฉพาะการเพาะพันธุ์ปลา

ปัจจุบันชุมชนตำบลดงละครเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงลูกพันธุ์ปลาแหล่งใหญ่ของประเทศ และส่งออกไปยังต่างประเทศ เดิมเกษตรกร ทำสวน ทำนาเป็นหลัก เมื่อได้พัฒนาแหล่งน้ำ มีความมั่นคงน้ำแล้ว เกษตรกรจึงได้น้อมนำแนวพระราชดำริ “เกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่” มาประยุกต์ใช้กว่า

๔๐ คริวเรือน ทำให้ปัจจุบันมีผลผลิตและรายได้ตลอดทั้งปี สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในครัวเรือน คนในชุมชนกลับคืนบ้านเกิด และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่รุ่นลูกรุ่นหลานเกิดการบริหารจัดการน้ำที่เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ และเกิดการพัฒนายั่งยืน

พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ชุมชนตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้จากความสำเร็จของชุมชนที่ได้น้อมนำ

แนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ด้านการอนุรักษ์แหล่งน้ำ ระบบสระพวง และหลักการทรงงานมาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการดำเนินงาน ปัจจุบันชุมชนตำบลดงละครได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตมาทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ และใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอเพียง

ชุมชนตำบลดงละคร นับเป็นตัวอย่างความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำที่สามารถเชื่อมโยงแหล่งน้ำให้เป็นโครงข่ายแก้มลิง และดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริ จึงได้รับการจัดตั้งให้เป็น “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ” ลำดับที่ ๒๕ ของประเทศ ให้ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้การน้อมนำแนวพระราชดำริ และแนวทางการทำงานไปปรับใช้กับพื้นที่ของตนเอง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นต่อไป

“แหล่งเพาะเลี้ยงลูกพันธุ์ปลา : การปรับเปลี่ยนอาชีพให้เหมาะกับสภาพพื้นที่”

ภายหลังบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพิ่มสระน้ำแก้มลิงในชุมชน สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้พอเพียงในหน้าแล้ง มีน้ำสำรองไว้ทำประมงน้ำจืด โดยเฉพาะการเพาะพันธุ์ปลา ปัจจุบันตำบลดงละครเป็นต้นแบบของจังหวัดนครนายก ในเรื่องแหล่งเพาะเลี้ยงลูกพันธุ์ปลาดุ่ม ปลาเนื้อ ปลาตุ๊กบึกอูย ปลาตุ๊กกรัสเซีย และเป็นที่จำหน่ายลูกพันธุ์ปลาแหล่งใหญ่ของประเทศ และส่งออกต่างประเทศ รวมกลุ่ม ๔๕ ราย ๓๒๕ บ่อ ทำให้ชุมชนตำบลดงละครและตำบลศรีจุฬา มีรายได้เฉลี่ย ๔๐ ล้านบาทต่อปี

นอกจากนี้ ยังมีการคิดค้นนวัตกรรมของชุมชน ภูมิปัญญาไทยประดิษฐ์ “อุปกรณ์คัดร่อนขนาดแยกขนาด (Size) ลูกปลาดุก” ซึ่งมีข้อดี

- ใช้งานง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ทำคนเดียวก็ใช้งานได้
- ราคาถูก ใช้วัสดุที่หาได้ง่าย หรือวัสดุเหลือทิ้ง ในการทำ
- วัสดุมีความคงทน บำรุงและเก็บรักษาไม่ซับซ้อน
- เวลาคัดขนาด เงียงของลูกปลาดุก ไม่ติดเหมือนอวนหรือตาข่าย ปลาไม่ช้ำ ทำให้อัตรารอดตอนขนส่งสูงขึ้น

“เมืองโบราณดงละคร”

เมืองโบราณดงละคร เดิมเรียกว่า “เมืองลับแล” เป็นสถานที่ตั้งเมืองโบราณสมัยทวาราวดีและขอม เนินดินดงละครหรือดงใหญ่มีพื้นที่ ๖ ตารางกิโลเมตร ภายในมีเมืองโบราณหรือดงเล็ก ลักษณะเป็นรูปไข่ อยู่ก่อนไปทางทิศตะวันตกของเนินดิน มีคันดินเป็นกำแพง ๒ ชั้นเรียกว่า “สันคูเมือง” และมีคูน้ำล้อมรอบภายในเมืองน่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของชนชั้นปกครอง ส่วนประชาชนตั้งบ้านเรือนเรียงรายอยู่ในบริเวณที่ล้อมรอบเมืองความรุ่งเรืองแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงแรกเริ่มพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ เป็นวัฒนธรรมแบบทวาราวดี ช่วงที่สองพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๙ เป็นวัฒนธรรมขอม และวัฒนธรรมก่อนอยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ชาวบ้านดงละครคงจะอพยพไปตั้งถิ่นฐานตามลำน้ำสายหลักในจังหวัดนครนายก สันนิษฐานว่าน่าจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมืองศรีมโหสถที่ จังหวัดปราจีนบุรี เพราะเมืองทั้งสองอยู่ห่างกันเพียง ๕๕ กิโลเมตร โบราณวัตถุที่ค้นพบ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา ภาชนะเคลือบสีฟ้า ลูกปัด แก้วลูกปัดหิน เบี้ยดินเผาแผ่นตะกั่วตุ้มหูแหวนและกำไลสัมฤทธิ์แผ่นทองคำ เศียรพระพุทธรูปกะไหล่ทอง และสถูปศิลาแลง ตามตำนานกล่าวว่า

“เมืองโบราณดงละคร” เคยเป็นเมืองของราชินีขอมซึ่งเป็นทีร์โหลฐาน และบริเวณเมืองมีต้นไม้สูงชันอยู่ทั่วไปหากคนนอกเข้าไปแล้วจะหาทางออกไม่ได้ในวันโกน และวันพระจะได้ยินเสียงกระจั๊ปปี ซอ ปี่พาทย์มโหรีขับกล่อมคล้ายกับมีการเล่นละครในวังจึงเรียกกันว่า “ดงละคร” หรือคำว่า “ดงละคร” อาจเพี้ยนมาจาก “ดงนคร” ก็ได้ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

เมืองดงละครแม้ว่าจะรู้จักกันมานานตั้งแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จประพาสดงละครถึง ๒ ครั้ง และทรงมีพระราชหัตถเลขาเล่าพระราชทานให้กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยศในสมัยนั้น) แล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่ได้ดำเนินการทางโบราณคดีแต่อย่างใด จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๘ เมืองดงละครจึงได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ ส่วนการกำหนดขอบเขตของเมืองดงละครนั้น กรมศิลปากรยึดถือตามแนวเขตที่ดินคูเมืองกำแพงเมืองดงละครจากแผนที่ของกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง พ.ศ. ๒๕๔๔

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับวิทยาการชุมชน

นายคณิต คงช่วย รองผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายก ได้กล่าวว่า ทางจังหวัดนครนายกมีความยินดีที่ได้ต้อนรับวุฒิสภาและได้เลือกองค์การบริหารส่วนตำบลดงละครเป็นพื้นที่

ต้นแบบให้กับพื้นที่ในเขตอำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครนายก ประกอบด้วย ๔ อำเภอ มีประชากร ๒๖๐,๐๐๐ คน หากจะกล่าวถึงการบริหารจัดการน้ำ ช่วงต้นเดือนกันยายนที่ผ่านมา ทางจังหวัดมีข้อห่วงกังวล เนื่องจากน้ำในเขื่อนมีปริมาณน้ำเพียง ๔.๒ เปอร์เซ็นต์ ซึ่งได้มีการประชุมกันเรื่องภัยแล้งว่าจะดำเนินการอย่างไร แต่เมื่อถึงสัปดาห์ที่สองของเดือนกันยายน มีพายุเข้า ๒ ลูก น้ำในเขื่อนเพิ่มขึ้นเป็น

๘.๙ เปอร์เซ็นต์ จนถึงต้นเดือนตุลาคม ปริมาณน้ำในเขื่อนขุนด่านปราการชลมีปริมาณเกินกว่า ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ แต่การบริหารจัดการน้ำเป็นสิ่งที่จังหวัดไม่เคยนิ่งนอนใจ เรื่องน้ำสำคัญมากสำหรับชุมชน หากให้บุคคลนอกชุมชนไปบริหารจัดการจะใช้เวลานาน เพราะส่วนราชการ คนภายนอกจะไม่ทราบข้อมูลเท่ากับคนในพื้นที่ที่รู้บริบทของตนเองเป็นอย่างดี ตำบลดงละครมีผู้นำที่ดีทั้งผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น เห็นความสำคัญของการบริหารจัดการน้ำ มีการวางแผน มีการกำจัดสิ่งกีดขวางทางน้ำก่อนที่จะถึงฤดูน้ำหลาก เป็นพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาการแย่งชิงน้ำ นายองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิดจึงมีองค์ความรู้และทราบว่าในแต่ละช่วงเวลาต้องบริหารจัดการอย่างไร พื้นที่ในเขตอำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรีก็น่าจะดำเนินการได้เช่นกัน ในฐานะเจ้าของพื้นที่จึงจำเป็นต้องจัดการตนเองก่อนจะเรียกร้องไปหน่วยงานจำเป็นต้องมีข้อมูล การเดินทางมาศึกษาดูงานที่ตำบลดงละครอาจจะมีบริบทแตกต่างจากจังหวัดสุพรรณบุรี แต่โดยภาพรวมแล้วเห็นว่า น่าจะนำไปปรับใช้ได้

นายอนุศักดิ์ คงมาลัย รองประธานคณะกรรมการคนที่สอง และประธานคณะกรรมการ ตสร. ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองผู้บริโภค ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการน้ำเป็นเรื่องของสภาพของภูมิประเทศ ภูมิสังคม แม้ว่าจะอยู่ในอำเภอเดียวกัน แต่อยู่ต่างตำบลยังมีบริบทไม่เหมือนกัน ปัญหาการบริหารจัดการน้ำในอำเภอบางปลาหมอที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่า เป็นการแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุด เกาไม่ถูกที่คัน เมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว ในช่วงน้ำท่วมต้องไปแจกถุงยังชีพ ทุกวันนี้ก็ยังต้องแจกถุงยังชีพ จึงต้องมาร่วมกันคิดว่า แล้วเมื่อไหร่เราจะไม่ต้องแจกถุงยังชีพ เหล่านี้จึงเป็นที่มาของโครงการศึกษาวิจัยสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในสังคมยุคใหม่ คือ การสื่อสารสองทางที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน แต่ละคนแต่ละที่เติบโตมาต่างกัน มีประสบการณ์ไม่เหมือนกัน มีการโต้แย้งกัน หากไม่ได้มานั่งพูดคุยกันก็ไม่สามารถหาข้อสรุปได้ โครงการศึกษาวิจัยฯ ในครั้งนี้ จึงต้องการมาค้นหาข้อสรุปให้โครงสร้างของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง ๖ ตำบลมีความเข้มแข็ง สร้างการยอมรับให้กับพี่น้องในตำบล คู่ขนานกับเป็นกลไกเสริมงานให้นายองค์การบริหารส่วนตำบล คู่ขนานไปกับการทำหน้าที่ของกำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน ในหลายพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ ๓ ฝ่าย ท้องที่ ท้องถิ่น ท้องทุ่ง ได้แบ่งงานกันทำ ในฝ่ายของท้องทุ่งจะต้องอยู่บนฐานของความสมัครสมานสามัคคี ไม่นำการเมืองภายนอกนอก ไม่เอาการเมืองระดับประเทศที่มีพรรคการเมืองมาสร้างความขัดแย้ง เพราะเราต้องทำตำบลเราให้ดีที่สุด จากตำบลเราต้องขยายไปยังตำบลข้างเคียง

นายเกียรติศักดิ์ ชูเกียรติศิริ นายองค์การบริหารส่วนตำบลดงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการน้ำได้ดำเนินงานผ่านคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ ชุมชนดงละคร ชุมชนดงละครมีพื้นที่ จำนวน ๓๘,๖๐๐ ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา ๑๐,๐๐๐ ไร่ มีพื้นที่

ที่ปรับตัวเป็นการทำประมง การดำเนินการทำในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยในลำดับแรกจะต้องสำรวจตัวเอง จัดทำข้อมูลแผนที่ ผังน้ำ เส้นทางน้ำ สำรวจพื้นที่สาธารณประโยชน์ เมื่อทราบข้อมูลทั้งหมดแล้ว จึงมาจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง และบริหารจัดการต่อไปได้ ในส่วนของชุมชนดงละคร องค์การบริหารส่วนตำบลดงละครได้ ส่งกองช่างเข้าไปเรียนรู้การทำผังน้ำและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเบื้องต้นที่ สสน. ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าว หากให้ภาคประชาชนไปเรียนรู้ภาคส่วนเดียวอาจจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร ท้องถิ่นควรจะเข้าไปช่วยสนับสนุนและเรียนรู้ไปพร้อมกันด้วยจะทำให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรือในส่วนของเครื่องจักรเครื่องมือ เครื่องจักรใหญ่ ท้องถิ่นสามารถใช้งบประมาณจัดซื้อจัดหาได้ ส่วนภาคประชาชนก็จะมาช่วยออกกำลัง ออกแรงในการทำงานร่วมกัน เป็นต้น

นายมงคล งามเจริญวงศ์ หัวหน้างานเครือข่ายจัดการน้ำชุมชน ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการน้ำชุมชน ชุมชนต้องเริ่มด้วยการจัดทำข้อมูลชุมชนเป็นอย่างแรก เช่น ข้อมูลประชากร ครุฑเรือน พื้นที่เกษตร แหล่งน้ำ โครงสร้างทางชลศาสตร์ต่าง ๆ โดยร่วมกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเข้ามาช่วยในการจัดเก็บและจัดทำข้อมูลอย่างเป็นระบบ เช่น ระบุตำแหน่ง โดยใช้เครื่องระบุพิกัดตำแหน่ง หรือ GPS และแผนที่ เป็นต้น

ผังน้ำเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สามารถแสดงผลจากการสำรวจ และเก็บข้อมูลของแหล่งน้ำ และโครงสร้างทางชลศาสตร์ เช่น ฝ่าย ประตูเปิด - ปิดระบายน้ำ อ่างเก็บน้ำ และสามารถนำไปใช้เพื่อสื่อสารให้กับชาวบ้านในชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้าใจตรงกันมากยิ่งขึ้น รวมทั้งยังนำไปใช้ในจัดทำสมุดน้ำชุมชนวิเคราะห์และสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาน้ำของชุมชนได้อย่างเป็นระบบอีกด้วย

ผังน้ำ คือ แผนที่แสดงเส้นทางน้ำและสถานการณ์น้ำจากข้อมูลการตรวจวัดน้ำในพื้นที่ต่างๆ โดยใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย เพื่อให้เข้าใจโดยง่าย ข้อดีที่ชุมชนจะได้ คือ ชุมชนได้ร่วมทำความเข้าใจพื้นที่ของตน และร่วมกันสำรวจ รวบรวมข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยแสดงผลในรูปแบบที่เข้าใจง่าย ชุมชนสามารถใช้ผังน้ำเพื่อติดตามสถานการณ์น้ำ เฝ้าระวังภัย วิเคราะห์วางแผนการบริหารจัดการน้ำเป็นเครื่องมือในการพัฒนาแหล่งน้ำ และเป็นข้อมูลสำหรับจัดทำสมุดน้ำชุมชน

ประเด็นปัญหาและแนวทางของพื้นที่เป้าหมายในอำเภอบางปลาม้า

พื้นที่	สภาพปัญหา	แนวทางการแก้ไข
ตำบลตะค่า	<p>๑. แต่เดิม ลำคลองตื้นเขิน (คลองตาบเงิน) เป็นเวลานาน ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้</p> <p>๒. บ่อพักน้ำและประตูระบายน้ำชำรุดเสียหายเนื่องจากการใช้น้ำของคลองตาด หมู่ที่ ๔</p> <p>๓. งบประมาณสร้างประตูไฟฟ้ามีปัญหา หวิดน้ำเข้าได้ หวิดน้ำออกไม่ได้ (คลองตาด หมู่ที่ ๔)</p>	<p>๑. ชุมชนร่วมมือกับเทศบาลตำบลตะค่า ช่วยจัดการแก้ไขปัญหา โดยเทศบาลนำรถแมคโครขุดลอกคูคลอง</p> <p>๒. ขอความร่วมมือกับกรมชลประทาน ให้มาช่วยสนับสนุนการซ่อมแซมร่วมกับชุมชน</p>
ตำบลจรเข้ใหญ่	<p>๑. ปัญหาอุทกภัยในช่วงกลางเดือนกันยายนถึงสิ้นเดือนธันวาคมของทุกปี น้ำจะมีปริมาณมากในทุกพื้นที่ของตำบลจรเข้ใหญ่</p> <p>๒. ปริมาณน้ำที่เข้ามายังตำบลจรเข้ใหญ่ไม่สามารถควบคุมหรือบริหารจัดการหรือการเข้าออกของน้ำได้ เนื่องจากประตูน้ำในพื้นที่ตำบลจรเข้ใหญ่ไม่สามารถ</p>	<p>๑. สำรวจพื้นที่เพื่อจัดทำผังน้ำ ทางเดินน้ำในพื้นที่ตำบลทั้งหมด</p> <p>๒. สำรวจลำน้ำ ลำรางเดิม</p> <p>๓. สำรวจและซ่อมแซมฝายปัจจุบัน</p> <p>๔. ดำเนินการขุดลอก เปิดทางน้ำ กำจัดวัชพืชก่อนช่วงฤดูน้ำหลาก (เดือนสิงหาคม-เดือนกันยายน) ตามแผนพัฒนาท้องถิ่น</p>

พื้นที่	สภาพปัญหา	แนวทางการแก้ไข
	<p>ดำเนินการเปิด-ปิดประตูได้ ส่วนในช่วงหน้าแล้งก็ไม่มีเปิดประตูเพื่อระบายน้ำเข้ามายังพื้นที่</p> <p>๓. ทางพื้นที่ตำบลจรเข้ใหญ่ไม่มีคันคลองกั้นน้ำ เพื่อบล็อกน้ำไม่ให้เข้าพื้นที่ ทำให้น้ำล้นตลิ่งเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรและบ้านเรือน</p> <p>๔. งบประมาณในการดำเนินการไม่เพียงพอ</p>	<p>๕. ดำเนินการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ประชาชน ชุมชนใกล้เคียงในการบริหารจัดการน้ำให้สอดคล้องกันกับปริมาณน้ำที่เข้ามาในพื้นที่กับการระบายน้ำออกนอกพื้นที่ให้สมดุลกัน</p>
ตำบลกฤษณา	<p>๑. คลองบางคลองต้นเขิน มีผักตบชวาจำนวนมาก</p> <p>๒. ไม่มีที่กักเก็บน้ำให้ใช้ทำการเกษตรในฤดูแล้ง</p> <p>๓. ประตูนํามีการบริหารจัดการที่ไม่เหมาะสม</p> <p>๔. ขาดการแจ้งเตือนระดับน้ำที่จะเข้าพื้นที่และทำให้เกิดน้ำท่วม</p>	<p>๑. ดำเนินการขุดลอกคลองโดยเครื่องจักรกำจัดผักตบชวา</p> <p>๒. พัฒนาคลองเดิม คือ คลองโคกโพธิ์และคลองหนองบัว ประตูปิด - เปิด กักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง</p> <p>๓. เพิ่มจุดก่อสร้างประตูเพื่อปิด - เปิดใช้ในพื้นที่ได้ตามต้องการ พร้อมแก้ไขประตูน้ำที่ก่อสร้างไม่เหมาะสม</p> <p>๔. สร้างความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมชลประทาน กรมอุตุนิยมวิทยา ฯลฯ เพื่อสื่อสารล่วงหน้าระหว่างกันเรื่องปริมาณสำหรับน้ำท่าและปริมาณน้ำฝน</p>
ตำบลสาธิต	<p>๑. ช่วงเดือนมีนาคม - พฤษภาคม ประสบปัญหาภัยแล้ง ไม่มีการขุดลอกให้เหมาะสมกับช่วงเวลา</p> <p>๒. ปัญหาผักตบชวากีดขวางลำคลองกีดขวางทางเดินน้ำทั้งในช่วงแล้งและฤดูน้ำหลาก</p> <p>๓. น้ำท่วมทุกปีเนื่องจากเป็นพื้นที่รับน้ำและท่วมขังนานหลายเดือน (เดือนตุลาคม - เดือนธันวาคม)</p> <p>๔. ประตุระบายน้ำไม่ได้ใช้ประโยชน์</p>	<p>๑. ขอความร่วมมือหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบขุดลอกคูคลองในช่วงเวลาที่เหมาะสม</p> <p>๒. ต้องมีระบบการกำจัดผักตบชวาอย่างเหมาะสม</p> <p>๓. ชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดกิจกรรม Big Cleaning Day ในชุมชนเพื่อร่วมกันกำจัดวัชพืช/ผักตบชวาในลำคลอง) โดยนำผักชวาไปทำปุ๋ยหมัก</p> <p>๔. สร้างอาคารบังคับน้ำเพิ่มเติมในพื้นที่อย่างเหมาะสม</p>

พื้นที่	สภาพปัญหา	แนวทางการแก้ไข
		๕. เสริมสร้างองค์ความรู้ในเรื่องการทำนาเปียก/นาแห้ง เพื่อเพิ่มผลผลิตและใช้น้ำอย่างประหยัด
ตำบลอรัญ	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ผักตบชวาเกิดขวางทางเดินน้ำทุกหมู่บ้านตั้งแต่หมู่ที่ ๑ -๗ ๒. ลำคลองตื้นเขินและมีหญ้าตามลำคลอง ๓. เมื่อถึงฤดูแล้งไม่มีน้ำเพื่อทำการเกษตร/ทำนา ๔. น้ำรอการระบายเป็นเวลานาน ๕. ประชาชนดำรงชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก 	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ขุดลอกคลองปีละ ๒ ครั้ง ๒. สูบน้ำจากคลองใหญ่สายหลัก ๓. บริหารจัดการน้ำให้เป็นระบบ
ตำบลบางใหญ่	<ol style="list-style-type: none"> ๑. โครงสร้างน้ำทั้งระบบไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ในตำบลได้ ๒. ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในทุกปี ๓. สภาพพื้นที่ของตำบลแบ่งเป็น ๒ ฝั่ง ฝั่งติดแม่น้ำและฝั่งที่ราบลุ่ม ๔. พื้นที่เป็นการใช้น้ำร่วมกันหลายตำบล เช่น วัดดาว บ้านแหลม วัดโบสถ์ บ้านกุ่ม ยากต่อการจัดการน้ำ ๕. ไม่มีการจัดทำผังน้ำในตำบลมาก่อน ๖. การสื่อสารระหว่างรัฐกับรับ รับกับประชาชน/ชุมชนยังไม่ดีเท่าที่ควร 	- ระดมทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาปรึกษาหารือกันในเรื่องงบประมาณในการทำฝายเก็บน้ำและกั้นน้ำในตำบล และการสร้างเครื่องผลักดันน้ำในลุ่มน้ำท่าจีนเพื่อให้น้ำลดเร็วขึ้น

บทที่ ๔ บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

เนื้อหาในส่วนที่ ๔ เป็นเนื้อหาการวิเคราะห์ใน ๒ ส่วน ได้แก่

๑) การวิเคราะห์พื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการน้ำชุมชน “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย SWOT (จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค) ของ “ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี การวิเคราะห์ความสำเร็จและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร” รวมทั้งข้อเสนอแนะในเชิงพื้นที่ของคณะกรรมการ

๒) การวิเคราะห์พื้นที่เป้าหมายโครงการศึกษาวิจัยสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่อำเภอบางปลาม้า (ตำบลจรเข้ใหญ่ ตำบลองครักษ์ ตำบลตะค่า ตำบลสาตี ตำบลกฤษณา และตำบลบางใหญ่) จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย SWOT (จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของพื้นที่เป้าหมายให้ประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน โดยกลไกของสภาองค์กรชุมชนตำบล วิเคราะห์กระบวนการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ

๓) ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการ

๔.๑ การวิเคราะห์การวิเคราะห์พื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการน้ำชุมชน “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”

- SWOT (จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค) ของ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”

การวิเคราะห์ SWOT	ชุมชนคลองรังสิตและชุมชนตำบลดงละคร
S STRENGTHS	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีและมีส่วนร่วมในบริบทความเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน - แกนนำกลุ่มมีภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล - มีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย - มีฐานข้อมูลและแผนผังน้ำของตำบล - มีสภาองค์กรชุมชนตำบลที่เข้มแข็ง - มีวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็ง - มีแหล่งเรียนรู้และแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ภายในชุมชน - มีรายได้จากเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคง

การวิเคราะห์ SWOT	ชุมชนคลองรังสิตและชุมชนตำบลดงละคร
	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ - เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทาน - ทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและเป็นแหล่งท่องเที่ยว - อยู่ในทำเลที่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและการคมนาคมสะดวกสบาย
<p style="text-align: center;">W WEAKNESS</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาเทคโนโลยี นวัตกรรมวิธีการในการเพิ่มผลผลิตและการแปรรูปผลผลิต - ขาดแผนการตลาดและแผนการประชาสัมพันธ์ผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ของชุมชน
<p style="text-align: center;">O OPPORTUNITIES</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ยุทธศาสตร์ชาติ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ และนโยบายรัฐที่เอื้อกับการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน - มีการหนุนเสริมองค์ความรู้จากหน่วยงานภาคีเครือข่าย - มีสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่สามารถช่วยคิดค้น/เสริมหนุน/ต่อยอดนวัตกรรมในการผลิต - ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี - มีสื่อออนไลน์ที่หลากหลาย - ชุมชนภายนอกเห็นความสำคัญและเป็นแหล่งเรียนรู้
<p style="text-align: center;">T THREATS</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายและระเบียบของหน่วยงานของรัฐที่ยังไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล - รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐขาดความเข้าใจในการทำงานร่วมกับชุมชนและขาดความรู้ในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน - กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินงานของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาที่มีความล่าช้า

● การวิเคราะห์ความสำเร็จของ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”

“ชุมชนคลองรังสิต” ตำบลบึงข่า อำเภอนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และ “ชุมชนตำบลดงละคร” อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก มีกระบวนการสู่ความสำเร็จของทั้ง ๒ ชุมชน เริ่มต้นจากชุมชนมองเห็นปัญหาร่วมกัน มีจินตภาพร่วมกันในการแก้ไขปัญหา เป็นพื้นที่ที่มี “ผู้นำชุมชน” ที่มีภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์กว้างไกลผู้นำชุมชนของทั้งสองแห่ง อีกทั้ง ในช่วงของการดำเนินงาน ผู้นำชุมชนยังเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นกับผู้นำท้องทุ่ง คือ บุคคลเดียวกัน ทำให้การเชื่อมโยงกับท้องที่ ท้องถิ่น ท้องทุ่งเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการขับเคลื่อนงานได้ดี คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำ พร้อมให้ความร่วมมือ “เปลี่ยนวิธีคิดสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ วิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม” โดยมีทีมพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำ คือ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีกลไกการขับเคลื่อนงาน การติดต่อหาทางปัญญาทั้งความรู้จากชุมชนและความรู้จากนักวิชาการ เพื่อสร้างความเข้าใจบริบทของพื้นที่และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกส่วน ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย คิดค้นนวัตกรรมเพื่อนำไปใช้ในการจัดการน้ำและการสร้างอาชีพ จนประสบความสำเร็จในมิติต่าง ๆ ดังนี้

๑. มีการทำแก้มลิงเชื่อมโครงสร้างชลประทานกับร่องสวนและร่องน้ำข้างถนน ภายหลังบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพิ่มสระน้ำแก้มลิงในชุมชน สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้เพียงพอเพียงในหน้าแล้ง มีน้ำสำรองไว้ทำประมงน้ำจืดโดยเฉพาะเพาะพันธุ์ปลา

๒. มีแหล่งน้ำธรรมชาติได้รับการฟื้นฟู ใช้เป็นแหล่งอนุรักษ์ กักเก็บน้ำ ชะลอน้ำ และสำรองน้ำไว้ใช้ในการเกษตร

๓. มีความมั่นคงด้านอาหาร เกษตรกรในชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีการเกษตรมาทำเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ รวมกลุ่มทำประมง ทำให้เกษตรกรมีรายได้ต่อครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น

๔. เกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างความมั่นคงในชุมชน หรือจัดตั้งกองทุน

๕. เกิดการเรียนรู้ในชุมชนและคิดค้นนวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น เรือดูดตะกอนเลน อุปกรณ์คัดร่อนขนาดแยกขนาด (Size) ลูกปลาตุก เป็นต้น

● ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของ “ชุมชนคลองรังสิต” และ “ชุมชนตำบลดงละคร”

๑. ผู้นำชุมชน ที่อุทิศตน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับคนในชุมชน ซึ่งมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก จากการลงพื้นที่ พบว่า บุคลิกภาพของผู้นำชุมชนแบบประชาธิปไตยซึ่งยอมรับความคิดเห็นของสมาชิก และยินดีรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกจะส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนกับองค์กรภายนอกซึ่งจะเข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชน ประกอบกับทั้ง ๒ ชุมชน ใช้ตัวผู้นำที่มาจากผู้นำท้องถิ่น กล่าวคือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับกลไกรัฐและงบประมาณดำเนินการได้

๒. การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างพื้นที่กลางในการเจรจาหรือปรึกษาหารือผ่านกลไกคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชน ทั้ง ๒ ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการใช้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างให้คนในชุมชนมีสิทธิ เสรีภาพในการแสดงบทบาทเสนอแนะการดำเนินงาน ออกมาเป็นแผนงานและโครงการในระดับตำบล ทั้งนี้ การดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำของทั้ง ๒ ชุมชนดำเนินการผ่านกลไกของคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชน เมื่อกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนแสดงให้เห็นความตั้งใจจริงในการทำงานก็ทำให้ได้รับการยอมรับในบทบาทของคณะกรรมการชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมการชุมชน มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านชุมชนมีความรักความสามัคคี เกื้อหนุนกัน มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เกิดความไว้วางใจกัน และช่วยให้สมาชิกในชุมชนเกิดการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเพื่อแสดงพลังในการทำงานของตนเองในแต่ละด้าน

๓. การสนับสนุนองค์ความรู้และเทคโนโลยีจากองค์กรภายนอกชุมชน ในด้านการบริหารจัดการน้ำทั้ง ๒ ชุมชนได้สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ แลองค์กรภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) (สสน.) และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งได้ให้สนับสนุนการให้องค์ความรู้การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ความรู้เรื่องการจัดเก็บข้อมูล การทำฝัังน้ำ วิเคราะห์ปัญหาโดยใช้เทคโนโลยี เช่น แผนที่จากภาพถ่ายดาวเทียม และเครื่องระบุพิกัด หรือ GPS การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ การสนับสนุนให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง และให้ความสำคัญกับแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน จนเกิด “การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ” จนทำให้ชุมชนมีระบบการจัดการน้ำที่มั่นคงยั่งยืน

๔. การปรับเปลี่ยนวิถีคิด โดยเริ่มต้นปรับเปลี่ยนวิถีคิดจากผู้นำชุมชน ที่พร้อมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ และสื่อสารไปยังคนในชุมชน เพื่อรับทราบข้อเท็จจริงร่วมกัน จนทำให้ผู้คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีกฎ กติกา ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน

๕. ศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชน ซึ่งมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จากการลงพื้นที่ พบว่า ชุมชนทั้ง ๒ แห่งมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยจะอาศัยความสามารถของคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และการดำเนินงานของชุมชนจะมีเครือข่ายองค์กรชุมชนอื่นๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

๖. ชุมชนกับองค์การบริหารส่วนตำบลมีความสัมพันธ์ที่ดีและมีความร่วมมือกัน จากการลงพื้นที่ พบว่า ในการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการน้ำของทั้ง ๒ ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูดูแล อนุรักษ์แหล่งน้ำ ลำคลอง รวมถึงการส่งเสริมอาชีพจะมีองค์การบริหารส่วนตำบลของทั้ง ๒ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยอยู่เสมอ รวมไปถึงการจัดสรรงบประมาณบางส่วนให้กับชุมชนด้วย

● ข้อเสนอแนะในเชิงพื้นที่ของคณะกรรมการธิการ

๑. ชุมชนทั้ง ๒ แห่งเป็นชุมชนที่มีสถานที่ท่องเที่ยว วัฒนาอาราม แหล่งเรียนรู้ ดังนั้นชุมชนจึงควรจัดทำแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้มีแผนพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานที่สนับสนุนเส้นทางการท่องเที่ยว และการเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรในพื้นที่ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยควรกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่จะทำให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้

๒. หน่วยงานในพื้นที่ควรสนับสนุนการจัดทำแผนการตลาดและการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยมุ่งเน้นเรื่องกิจกรรมที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและร่วมกันรักษาอัตลักษณ์ไว้ให้คงอยู่ ตลอดจนสร้างคนรุ่นใหม่ให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุขและสมประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

๓. หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนองค์ความรู้ให้กับชุมชนในด้านการบริหารจัดการด้านการตลาด การใช้สื่อดิจิทัลหรือโซเชียลมีเดียในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์และแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อเป็นการเชิญชวนให้ผู้คนจากภายนอกได้รู้จักและเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน

๔. เนื่องจากในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีและจังหวัดนครนายกมีสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ดังนั้น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ควรมีบทบาทในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาวิจัย รวมทั้งส่งเสริมและผลักดันให้ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการทำงานวิจัยชุมชน โดยอาศัยบทบาทสถาบันทางวิชาการเข้ามาหนุนเสริมหรือใช้ศักยภาพทางวิชาการมารองรับ

๕. ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการข้อตกลงหรือกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนควรจัดเวทีระดมความคิดเห็น เพื่อจัดทำ “ธรรมนูญสุขภาพตำบล” และประกาศใช้ภายในชุมชน ซึ่งในหลายพื้นที่ได้ใช้ธรรมนูญสุขภาพตำบลเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบชุมชน จนเกิดผลสัมฤทธิ์ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ในขณะเดียวกัน กระบวนการออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบัญญัติท้องถิ่นควรมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับ “ธรรมนูญสุขภาพตำบล” นอกจากนี้ การจัดทำโครงการ/กิจกรรมในชุมชนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินการตามความต้องการที่แท้จริง รวมทั้งต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมหรือชุมชนที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่าง ๆ กันไปในแต่ละพื้นที่

๔.๒ การวิเคราะห์พื้นที่เป้าหมายในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

- SWOT (จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค) พื้นที่เป้าหมายในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การวิเคราะห์ SWOT	ชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย
<p style="text-align: center;">S STRENGTHS</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ท่าเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและเป็นแหล่งท่องเที่ยว - อยู่ในท่าเลที่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและการคมนาคมสะดวกสบาย - พื้นที่อยู่ในเขตชลประทาน
<p style="text-align: center;">W WEAKNESS</p>	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำยังยึดติดอยู่กับการบริหารจัดการโดยภาครัฐ ฟังฟังภาครัฐ - สภาพองค์กรชุมชนตำบลมีความสัมพันธ์ในลักษณะหลวม ๆ ไม่แน่นแฟ้น - สภาพองค์กรชุมชนตำบลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดความร่วมมือและขาดการทำความเข้าใจระหว่างกันเกี่ยวกับบทบาทภารกิจของสภาพองค์กรชุมชนให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับทราบ - ความสัมพันธ์ของชุมชนกับกรมชลประทานไม่ราบรื่น ขาดการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน - มีการแข่งขันทางการเมืองสูงทำให้มีความเห็นต่างทางการเมืองในพื้นที่ - การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน/ท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ยังมีน้อย - ยังไม่มีภาคีเครือข่ายที่จะเข้าร่วมพัฒนาอย่างแท้จริง - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ค่อยเห็นความสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนองค์กรชุมชนไม่เข้าใจหรือยังไม่ได้ศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

การวิเคราะห์ SWOT	ชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย
	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่ม/องค์กรชุมชนขาดงบประมาณในการพัฒนาที่ก่อให้เกิดรายได้ - เป็นที่ราบลุ่มต่ำ อยู่เขตพื้นที่รับน้ำ/หนองน้ำ - ขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาเทคโนโลยี นวัตกรรม วิธีการในการบริหารจัดการน้ำ - ไม่มีแผนการรับมือภัยพิบัติฉุกเฉิน - ไม่มีแผนบูรณาการการทำงานร่วมกันภายในชุมชน
<p>○</p> <p>OPPORTUNITIES</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ยุทธศาสตร์ชาติ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ และนโยบายรัฐที่เอื้อกับการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน - มีการหนุนเสริมองค์ความรู้จากหน่วยงานภาคี เครือข่าย - มีสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่สามารถช่วยคิดค้น/เสริมหนุน/ต่อยอดนวัตกรรม - ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี - มีสื่อออนไลน์ที่หลากหลาย - มีต้นแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถนำมาปรับกับชุมชนใช้ได้
<p>T</p> <p>THREATS</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายและระเบียบของหน่วยงานของรัฐที่ยังไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล - รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐขาดความเข้าใจในการทำงานร่วมกับชุมชนและขาดความรู้ในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน - กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินงานของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาที่มีความล่าช้า

- **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของพื้นที่เป้าหมายให้ประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำชุมชนและสิทธิชุมชน โดยกลไกของสภาองค์กรชุมชนตำบล**

จังหวัดสุพรรณบุรี มีพื้นที่ทั้งหมด ๓,๓๐๐,๐๐๐ ไร่เศษ มีพื้นที่ทางการเกษตร ๒,๓๐๐,๐๐๐ ไร่เศษ คิดเป็นร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด มีพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทาน จำนวน ๑,๖๐๐,๐๐๐ ไร่เศษ คิดเป็นร้อยละ ๗๑ ของพื้นที่ทางการเกษตร มีพื้นที่นอกเขตชลประทาน ๖๕๙,๐๐๐ ไร่ แหล่งกักเก็บน้ำสำคัญของจังหวัดสุพรรณบุรี คือ อ่างเก็บน้ำกระเสียว ซึ่งสามารถใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำกระเสียวได้กว่า ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ สำหรับพื้นที่อีก ๑,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ ใช้น้ำจากแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำท่าจีน และคลองมะขามเฒ่าอู่ทอง (คลองขุดใช้เพื่อการชลประทานรับน้ำมาจากชัยนาทผ่านทางโครงการท่าโบสถ์) สำหรับโครงการชลประทานสุพรรณบุรีมีโครงการส่งน้ำในพื้นที่ ๑๓ โครงการ มีทั้งในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง สิงห์บุรี อ่างทอง กาญจนบุรี นครปฐม นนทบุรี สถานการณ์น้ำของจังหวัดสุพรรณบุรีจะอยู่ในส่วนของโครงการเจ้าพระยาใหญ่ ซึ่งรับน้ำจาก ๔ เขื่อนหลัก คือ เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนแควน้อยบำรุงแดน และเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

พื้นที่ของจังหวัดสุพรรณบุรีจะแบ่งเป็น ๒ ส่วน ทิศตะวันตกเป็นที่ราบเชิงเขาที่มีความลาดชันสูง ด้านใต้เป็นที่ลุ่มต่ำ สองฝั่งของแม่น้ำท่าจีน ด้านขวาจะเป็นทุ่งโพธิ์พระยา ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ พื้นที่เป้าหมายที่คณะกรรมการได้เลือกเป็นพื้นที่ดำเนินโครงการจะอยู่ในเขตชลประทานทั้งหมด มีการส่งน้ำในระบบการไหลแบบกราวด์ คือ การที่ปล่อยให้น้ำไหลจากที่สูงลงที่ต่ำตามธรรมชาติ และมีประตูท่อน้ำ พื้นที่เป้าหมายจะอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำท่าจีน คือ ทุ่งเจ้าเจ็ด และทุ่งผักไห่ ซึ่งพื้นที่จะอยู่ในเขต ๓ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา คือ (๑) โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาเจ้าเจ็ด-บางยี่หน (๒) โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาผักไห่ และ (๓) โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโพธิ์พระยา ซึ่งทั้ง ๓ โครงการจะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ ทางกรมชลประทานจะใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่รับน้ำ ตามมติคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ทั้งนี้กรมชลประทานมีแผนบริหารจัดการน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก ในโครงการทุ่งภาคกลาง ซึ่งประกอบด้วย ทุ่งเจ้าเจ็ด ทุ่งโพธิ์พระยา จะพยายามปรับปฏิทินให้เกษตรกรปลูกพืชในต้นเดือนพฤษภาคม เพื่อเก็บเกี่ยวก่อนเดือนกันยายนในช่วงน้ำเหนือหลากบวกกับปริมาณน้ำฝนที่จะมีจำนวนมา เพื่อลดความเสียหายของพืชผลเกษตร หลังเก็บเกี่ยวแล้วพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นพื้นที่รับน้ำ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับทุ่งบางระกำ

- **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งสภาองค์กรชุมชนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอบางปลาม้า**

๑. **แกนนำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล**

หากแกนนำสภาองค์กรชุมชนพื้นที่ใดมีจิตสาธารณะและเห็นประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญและสามารถเสียสละเวลาส่วนตนเพื่อการพัฒนาชุมชนได้ รวมถึงมีทัศนคติที่เปิดกว้างพร้อมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และมีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานภาคี ย่อมส่งผลต่อความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนได้ แต่หากแกนนำสภาองค์กรชุมชนใดไม่ได้ให้ความสนใจหรือไม่ให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนงานของสภาองค์กรชุมชนการจะขับเคลื่อนงานสภาองค์กรชุมชนก็ส่งผลให้ไม่เกิดความเข้มแข็ง ส่วนสมาชิกสภาองค์กรชุมชนนอกจากจะเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะแล้วควรมีแนวคิดที่สร้างสรรค์และให้ความร่วมมือในการขับเคลื่อนงานของสภาองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒. ผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่

หากผู้นำในชุมชนให้ความสำคัญและเข้าใจถึงบทบาทในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนว่าเป็นกลไกหนึ่งในการช่วยพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งหากพิจารณาจะพบว่าอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานในท้องถิ่นมีข้อจำกัดในบางประการ ซึ่งบทบาทของสภาองค์กรชุมชนสามารถช่วยเติมเต็ม โดยการเชื่อมโยงความร่วมมือบางประการมาสู่ชุมชนได้ ซึ่งการดำเนินงานแบบควบคู่และเข้าใจกันในลักษณะนี้ ก็จะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ และส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนนั่นเอง

๓. การมีกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

การดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของสภาองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะทำให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนและคนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการเชื่อมโยงหน่วยงานภาคีอีกด้วย

๔. งบประมาณ

สืบเนื่องจากสภาองค์กรชุมชนเป็นองค์กรที่ต้องได้รับงบประมาณสนับสนุนตามหลักการผ่านทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จึงทำให้สภาองค์กรชุมชนไม่มีงบประมาณเป็นของตัวเองโดยตรง อันเป็นปัญหาในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนหลายแห่ง ยิ่งหากขาดการประสานงานที่ดีกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่แล้วก็มักไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณแต่อย่างใด จากการพิจารณาศึกษาของคณะกรรมการฯ พบว่า แม้กฎหมายจะระบุให้ท้องถิ่นอาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนแล้วก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติท้องถิ่นส่วนใหญ่จะไม่กล้าที่จะตัดสินใจในการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้แก่สภาองค์กรชุมชน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านการคลังและเกรงว่าจะผิดต่อระเบียบหรือกฎเกณฑ์จากหน่วยงานที่กำกับดูแลจึงปฏิเสธที่จะให้งบประมาณสนับสนุนแก่สภาองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นการมองข้ามโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไปอย่างน่าเสียดาย

๕. แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัด

หากมีการส่งเสริมสนับสนุนจากผู้มีประสบการณ์ขับเคลื่อนงานสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่อง ทั้งการเป็นที่เลี้ยงที่ดีให้แก่สภาองค์กรชุมชนที่ยังไม่มีความเข้มแข็ง และการผลักดันนโยบายระดับจังหวัดตามความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ก็จะสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับในบทบาทของสภาองค์กรชุมชนอันจะทำให้สภาองค์กรชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้นั่นเอง

● วิเคราะห์กระบวนการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ

๑. การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรชุมชน/สภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากกระบวนการจัดการดังนี้

- ๑) การสร้างจุดมุ่งหมายหรือจินตภาพร่วมกันของสมาชิกในชุมชนที่ต้องการแก้ไขปัญหา
- ๒) กำหนดเป้าหมายและความต้องการรวมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- ๓) พัฒนาให้เกิดการควบคุมและจัดองค์กรชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการดำเนินงาน
- ๔) กำหนดผู้นำกลุ่มชุมชน และกลุ่มแกนนำที่เป็นคณะทำงานหลัก เพื่อเป็นผู้

ประสานให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน

๕) กำหนดกติกาและระเบียบขององค์กรชุมชนขึ้นมารองรับ โดยใช้กระบวนการแสวงหาสันติภาพรวมของบรรดาสมาชิก

๖) ระดมสมาชิกเข้าสู่กลุ่มองค์กรชุมชน ด้วยความสมัครใจ เพื่อให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมีความหลากหลายของสมาชิก

๗) จัดทำแผนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่างต่อเนื่องโดยจะมีการมีส่วนร่วมของสมาชิกและกลุ่มเป้าหมายที่วางไว้

๘) เชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก เพื่อให้เสนอองค์กรสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มแบบพันธมิตร (Partnership)

๙) ติดตามและทบทวนความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชนโดยพิจารณาจากประโยชน์ที่สมาชิกกลุ่มได้รับ รวมทั้งประโยชน์ที่ได้รับต่อชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำกลุ่มองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น กลุ่มเพราะเห็ด กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเพาะชำกล้าไม้ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ฯลฯ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นกลุ่มที่เกิดการรวมตัวตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ แต่ถึงอย่างไร การสร้างกลุ่มให้เกิดขึ้นยังต้องอาศัยการพัฒนาความรู้ และทักษะเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกในอนาคต อันเป็นการสร้างโอกาสในการขยายเครือข่ายมากยิ่งขึ้น

๒. การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างพื้นที่กลางในการเจรจาหรือปรึกษาหารือผ่านกลไกสภาองค์กรชุมชนตำบล

ชุมชนที่ประสบความสำเร็จจะให้ความสำคัญกับการใช้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างให้คนในชุมชนมีสิทธิ เสรีภาพในการแสดงบทบาทเสนอแนะการดำเนินงาน ออกมาเป็นแผนงานและโครงการในระดับตำบล และในภาคประชาสังคมและภาคประชาชนต่างก็ตระหนักรู้ในหน้าที่และความรับผิดชอบ ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งเสริม สนับสนุน อาสา จนก่อเกิดเป็นผลลัพธ์ที่สร้างประโยชน์และรายได้ให้กับชุมชน และลด บรรเทาปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น ปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้งซ้ำซาก

นอกจากนี้ เมื่อชุมชนประสบปัญหาหรือพบกับภาวะวิกฤต ชุมชนจำเป็นต้องมีพื้นที่กลางในการเจรจา ปรึกษาหารือกันทั้งระหว่างชุมชนเองและระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ จนนำไปสู่ข้อสรุปการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ก่อให้เกิดการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร ธรรมชาติชุมชน การจัดทำแผนความต้องการของชุมชน การสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

๓. การสร้างเครือข่ายทางสังคมและการทำงานร่วมกันกับองค์กรอื่น

การบริหารจัดการน้ำ ชุมชนต้องสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรภาคเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และชุมชน หรือจนเกิด “การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ” โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ให้ความร่วมมือกันในการเป็นแหล่งข้อมูล แหล่งความรู้ ทั้งทางด้านทักษะและเทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อผลักดันให้เกิดประสิทธิภาพของระบบการจัดการน้ำและเป็นระบบที่ยั่งยืน

การสร้างเครือข่ายและการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากัน มีการฟังพากันและกัน เกิดความสมดุลของอำนาจในการพึ่งพา สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกว่าตนเอง

เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากร การให้การสนับสนุนเงินงบประมาณ เพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันบรรลุเป้าหมาย

๔. ชุมชนจะต้องมีกลไกที่เข้มแข็งทั้งจาก ๓ เสาหลัก ทั้งระดับท้องถิ่น ท้องถิ่น และท้องทุ่ง โดยในแต่ละระดับจะมีแกนหลักที่เป็นผู้นำและประสานงานให้เกิดการมีส่วนร่วมกันพัฒนา และขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

ระดับท้องถิ่น ขับเคลื่อนโดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยมีบทบาทเป็นผู้นำในกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

ระดับท้องถิ่น ขับเคลื่อนโดย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีบทบาทในการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานประชาชน ทรัพยากร วิถีวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ

ระดับท้องทุ่ง ขับเคลื่อนโดยสภาองค์กรชุมชน โดยมีบทบาทในการเสริมสร้างธรรมาธิปไตย

๔.๓ ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการ

ข้อเสนอแนะต่อโครงการศึกษาวิจัย

- โครงการศึกษาวิจัยสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ควรใช้แนวทางการจัดการน้ำชุมชนของชุมชนคลองรังสิต ตำบลบึงขำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี มาปรับใช้เป็นต้นแบบให้กับพื้นที่ในเขตอำเภอบางปลาม้า ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วมีบริบทพื้นที่และจุดเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทั้งชุมชนคลองรังสิตและพื้นที่เป้าหมาย เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทานเหมือนกัน เป็นพื้นที่ที่พบปัญหาน้ำแล้ง - น้ำท่วม การดำเนินการเป็นไปในลักษณะการดำเนินการจากตำบลหนึ่งที่มีความพร้อมแล้วจึงขยายผลออกไปอีก ๕ ตำบล รวมเป็น ๖ ตำบล โดยโครงการศึกษาวิจัยฯ อาจเริ่มต้นจากตำบลที่มีความพร้อมสูงอย่างตำบลจรเข้ใหญ่ ซึ่งจากการเดินทางลงพื้นที่ในอำเภอบางปลาม้า การสัมภาษณ์ของคณะกรรมการที่ผ่านมา และการศึกษาดูงานในครั้งนี้ พบว่า ผู้นำของชุมชนตำบลจรเข้ใหญ่มีความเข้าใจ มีมุมมองในการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการ และนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้

ข้อเสนอแนะต่อสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่เป้าหมาย

๑) แกนนำชุมชนต้องเร่งสื่อสารกับชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดจินตภาพร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ โดยใช้หลักความเชื่อมั่น ศรัทธา และการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการหนุนนำและปรับเปลี่ยนวิถีคิดของชุมชน นำองค์ความรู้เรื่องของการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลสำเร็จของพื้นที่ตัวอย่างที่ได้สร้างความมั่นคงทางน้ำ ความมั่นคงด้านรายได้ ความมั่นคงในการจัดการกับภัยพิบัติ ไปสื่อสารกันอย่างทั่วถึง เพื่อให้ชุมชนปรับเปลี่ยนแนวคิดมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาบนพื้นฐานของข้อมูลข้อเท็จจริง ร่วมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ทั้งนี้ เวทีในการสื่อสารต้องใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นพื้นที่กลางในการเจรจา
ปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานอย่างมีส่วนร่วม ทั้งจากชุมชนเอง และการเชื่อมโยงท้องถิ่น
ท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมให้ข้อมูลและร่วมรับฟังเสียงสะท้อนความต้องการ
ของคนในชุมชน

๒) เมื่อชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ที่มีจินตภาพและมองเห็นปัญหาร่วมกันแล้ว ชุมชน
จะต้องเริ่มสำรวจตัวเอง จัดทำข้อมูลการบริหารจัดการชุมชน จัดทำผังน้ำ รวบรวมข้อมูลปัญหาที่
เกิดขึ้น ข้อขัดข้องเชิงกฎหมายและข้อปฏิบัติ และความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งเสนอแนวทางการ
แก้ไขปัญหาและข้อสรุปให้กับภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ซึ่งข้อมูล
ที่ชุมชนจัดทำจะเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับหน่วยงานหรือเครือข่ายต่าง ๆ จะเข้ามาช่วยสนับสนุนให้การ
แก้ไขปัญหาลำบากสำเร็จได้รวดเร็วและเกิดประสิทธิผลได้อย่างดียิ่งขึ้น

๓) ชุมชนต้องใช้บทบาทของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการประสานความร่วมมือกับ
หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมดำเนินงานในการแก้ไขปัญหา/พัฒนาชุมชน เช่น การอนุรักษ์ พื้นฟูจารีต
ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างเป็นระบบ รวมถึงการสนับสนุนให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนให้ความร่วมมือกับกิจกรรมในชุมชน
เช่น กิจกรรมของ อปพร. กลุ่มพัฒนาบทบาทสตรี และกิจกรรมที่จัดร่วมระดับหมู่บ้าน/ตำบล เป็นต้น

๔) ชุมชนต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อเป็นการ
ปลูกฝัง เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการรักถิ่นฐานบ้านเกิด เรียนรู้สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ และความ
รับผิดชอบต่อชุมชน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป และควรเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้เสนอ
ความคิดหรือเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม/โครงการในชุมชนที่สะท้อนมุมมองจากเด็กและเยาวชนในชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย

๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญกับสภาองค์กรชุมชนตำบล
การขับเคลื่อนขบวนการขององค์กรชุมชน รวมทั้งต้องส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กร
ชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ และเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าวให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

๒) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชน เทคนิคการ
ประสานงาน/การทำงานร่วมกับชุมชนและเครือข่ายสภาองค์กรชุมชน ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการ
ปฏิบัติหน้าที่ให้กับข้าราชการทุกระดับ ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในการบริการ
ประชาชนและชุมชนสร้างกระบวนการทัศนคติให้เจ้าหน้าที่รัฐผู้ให้บริการมีจิตบริการ โดยไม่เลือกปฏิบัติและ
คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของสภา
องค์กรชุมชน และควรเกิดขึ้นจากการที่ได้เล็งเห็นถึงบทบาทและความสำคัญของสภาองค์กรชุมชน แต่
ไม่ควรใช้กฎหมายบังคับให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องอุดหนุนค่าใช้จ่ายแก่สภาองค์กรชุมชน เพราะ
จะยิ่งเป็นมูลเหตุที่เพิ่มความขัดแย้งระหว่างกัน อีกทั้งยังมีนัยที่สำคัญที่แสดงออกถึงการพึ่งพาองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นจนทำให้สภาองค์กรชุมชนอาจกลายเป็นเพียงองค์กรที่ตอบสนองต่อนโยบายของ
หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนสภาองค์กรชุมชนในด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร เครื่องมืออุปกรณ์ ข้อมูล/ข่าวสาร การสร้างความไว้วางใจ/ ความเข้าใจ การรับฟังปัญหา/ ความคิดเห็น การเสริมอำนาจประชาชน การให้อำนาจในการตัดสินใจ ตลอดจนการบูรณาการแผนพัฒนาท้องถิ่นกับสภาองค์กรชุมชนร่วมกัน

๕) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำบริการสาธารณะจะต้องลดความเป็นราชการของหน่วยงานลง เพื่อให้เข้าถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนและหันมามีบทบาทในการเป็นองค์กรทางสังคมที่เน้นการดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชน สภาองค์กรชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๖) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดให้มีช่องทางการสื่อสารและการกระจายข้อมูลข่าวสารของทางราชการทั้งจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด รวมทั้งต้องมีช่องทางในรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชนอยู่เสมอ เพื่อให้จังหวัดได้สื่อสารทางตรงกับเครือข่ายภาคประชาชนหรือสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในแต่ละชุมชนที่แท้จริง

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐ

๑) จังหวัดต้องจัดให้มีช่องทางการสื่อสารและการกระจายข้อมูลข่าวสารของทางราชการทั้งจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด รวมทั้งต้องมีช่องทางในรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชนอยู่เสมอ เพื่อให้จังหวัดได้สื่อสารทางตรงกับเครือข่ายภาคประชาชนหรือสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในแต่ละชุมชนที่แท้จริง

๒) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ต้องเร่งพัฒนาศักยภาพผู้นำองค์กรชุมชนในตำบลพื้นที่เป้าหมาย จัดระบบการศึกษาดูงาน เพื่อให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนได้พัฒนาศักยภาพด้านการจัดการรวมถึงการพัฒนาศักยภาพด้านการเป็นวิทยากรกระบวนการ และพัฒนาสมาชิกให้รับผิดชอบและเป็นผู้นำกิจกรรม

๓) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ต้องเร่งสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำสภาองค์กรชุมชน ให้มีทักษะที่สำคัญในการพัฒนา/แก้ไขปัญหาชุมชน เช่น การดำเนินการประชุมแบบมีส่วนร่วม การเป็นวิทยากรกระบวนการ การจัดทำแผนพัฒนาตำบล (แผนชุมชน) แบบมีส่วนร่วม การประสานงานกับหน่วยงานภาคี เป็นต้น

๔) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ควรทบทวนพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยเฉพาะประเด็นงบประมาณอุดหนุนรายปีให้กับสภาองค์กรชุมชน เพื่อให้สภาองค์กรชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินงาน

๕) สถาบันการศึกษา และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติควรมีบทบาทในการเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยชุมชนเพื่อชี้เป้าปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ตลอดจนเพื่อให้ข้อเสนอของสภาองค์กรชุมชนที่จะสื่อสารให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกิดความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

สรุป พื้นที่เป้าหมาย ได้แก่ ตำบลจรเข้ใหญ่ ตำบลองครักษ์ ตำบลตะค่า ตำบลสาละ ตำบลลกฤษณา และตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ และกรมชลประทานมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่รับน้ำในช่วงเดือนกันยายน – เดือนธันวาคมของทุกปี ตามมติคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ แม้ว่าทั้ง ๕ ชุมชน จะมีความเข้าใจและยอมรับสภาพให้ในพื้นที่เป็นพื้นที่รับน้ำ และสะท้อนปัญหาว่า “น้ำท่วมเป็นเรื่องปกติ” แต่ชุมชนก็มีข้อจำกัดว่า “น้ำท่วมได้ แต่ยาวนาน” ส่วนในฤดูแล้งเป็นปัญหาใหญ่กว่าน้ำท่วม เพราะหากน้ำแล้งหรือน้ำไม่เพียงพอ ชุมชนซึ่งพื้นที่กว่าร้อยละ ๘๐ เป็นพื้นที่ทางการเกษตรก็จะไม่สามารถประกอบอาชีพได้

จากการพิจารณาศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง การลงพื้นที่ของคณะกรรมการที่ผ่านมา พบว่า ชุมชนอำเภอบางปลาม้าเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ชีวิตอยู่กับน้ำได้อย่างยั่งยืนได้ ปริมาณน้ำมี โดยที่ไม่ได้ขาดแคลนน้ำ แต่ยังขาดการบริหารจัดการน้ำที่ดี ที่ผ่านมา อำเภอบางปลาม้าพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำท่าจีนเป็นหลัก แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากภูมิประเทศที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งถ้าพิจารณาจากภูมิประเทศ จะเห็นว่า ในทุกตำบลมีคลองข้างถนน คลองซอย คันกั้นน้ำที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยอาจจะต้องปรับโครงสร้างหรือเสริมโครงสร้างเดิมให้รับน้ำไว้ในช่วงฤดูน้ำหลาก และนำน้ำที่สำรองไว้มาใช้ในช่วงแล้ง หากปรับคันกั้น พื้นฟูคลองข้างถนน ลำน้ำที่มีอยู่ตามภูมิประเทศเดิมทั้งหมดจะช่วยในการบริหารจัดการน้ำได้อย่างดี หัวใจสำคัญ คือ เจ้าของพื้นที่ต้องจัดทำข้อมูลและผังน้ำชุมชนต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีกลไกการขับเคลื่อนงาน การติดต่อหาทางปัญญาทั้งความรู้จากชุมชนและความรู้จากนักวิชาการ เพื่อสร้างความเข้าใจบริบทของพื้นที่และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกส่วน ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย คิดค้นนวัตกรรมเพื่อนำไปใช้ในการจัดการน้ำและการสร้างอาชีพ

